

Οι οριστικές αποφάσεις του Δικαστηρίου είναι οι πρόσφατες ΣτΕ 2417-18/2025, κατόπιν των [για δεύτερη φορά] αναβλητικών ΣτΕ 1835-36/2025

ΣτΕ 1835/2025 Τμήμα Γ΄ [προδικαστική (αναβλητική)]

Συνεδρίασε δημόσια στο ακροατήριό του στις 2 Οκτωβρίου 2025, με την εξής σύνθεση: Δημήτριος Μακρής, Αντιπρόεδρος, Προεδρεύων, σε αναπλήρωση του Πρόεδρου του Τμήματος, που είχε κώλυμα, Αναστασία-Μαρία Παπαδημητρίου, Μαργλένα Τριπολιτσιώτη, Οδυσσέας Σπαχής, Αθανάσιος Ασημακόπουλος, Σύμβουλοι, Ανδρέας Χρυσικόπουλος, Ελένη Κουλεντιανού, Πάρεδροι. Γραμματέας η Κωνσταντίνα Γκιώκα, Γραμματέας του Γ΄ Τμήματος.

Για να δικάσει την από 2 Νοεμβρίου 2023 αίτηση:

των: 1) Ροδόπης Αναστασιάδου του Εμμανουήλ και 2) Σμαράγδας Ραβιόλου του Φραγκίσκου, κατοίκων Απολλωνίας Σίφνου, προσωρινά διαμενουσών στο Χαλάνδρι Αττικής (Γρίβα 72), οι οποίες παρέστησαν με τον **δικηγόρο Βασίλειο Σωτηρόπουλο** (Α.Μ. 27027), που τον διόρισαν με πληρεξούσιο,

κατά της Υπουργού Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού, η οποία παρέστη με την Επιστήμη – Μαρία Μουστακάτου, Πάρεδρο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους.

.....

2. Επειδή, με την αίτηση αυτή ζητείται η ακύρωση της παράλειψης της Διοίκησης να θεσπίσει ισότιμο προς το μάθημα των θρησκευτικών μάθημα συναφούς περιεχομένου για τους μαθητές Λυκείου που απαλλάσσονται του υποχρεωτικού μαθήματος των θρησκευτικών, κατόπιν των κριθέντων με τις 1749-1750/2019 και 1478-1480/2022 αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας.

3. Επειδή, η υπόθεση εισάγεται προς συζήτηση μετά την 1176/2025 (αναβλητική) απόφαση του Δικαστηρίου, όπως αυτή διορθώθηκε με την 296/2025 απόφασή του σε συμβούλιο.

4. Επειδή, με τις 1749 και 1750/2019 αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας ακυρώθηκαν οι 101470/Δ2/16-6-2017 (Β΄, 2104) και 99058/Δ2/13-6-2017 (Β΄, 2105) αποφάσεις του Υπουργού Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, με τις οποίες καθορίστηκαν τα προγράμματα σπουδών του μαθήματος των θρησκευτικών, αφ' ενός του δημοτικού και του γυμνασίου και αφ' ετέρου του λυκείου. Όπως, ειδικότερα, κρίθηκε με τις ανωτέρω αποφάσεις, το μάθημα των θρησκευτικών απευθύνεται αποκλειστικά στους ορθόδοξους χριστιανούς μαθητές και με αυτό επιδιώκεται η ανάπτυξη της ορθόδοξης χριστιανικής συνείδησης. Με τις ίδιες αποφάσεις έγινε, περαιτέρω, δεκτό ότι οι ετερόδοξοι, αλλόθρησκοι ή άθεοι μαθητές έχουν ευθέως από την παρ. 1 του άρθρου 13 του Συντάγματος δικαίωμα πλήρους απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών με την υποβολή σχετικής δήλωσης και ότι η Πολιτεία οφείλει, προκειμένου να αποτραπεί η δημιουργία ελεύθερης ώρας και, εκ του λόγου αυτού, ο κίνδυνος απομάκρυνσης των μαθητών από το ανωτέρω συνταγματικώς επιβαλλόμενο μάθημα χωρίς αποχρώντα λόγο, να προβλέψει τη διδασκαλία ισότιμου μαθήματος, συναφούς κατά την αντίληψή της περιεχομένου (π.χ. μαθήματος ηθικής). Εξάλλου, με το 37/23-7-2020 πρακτικό του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής (Ι.Ε.Π.) εγκρίθηκε η εισήγηση της Επιστημονικής Επιτροπής για το μάθημα των θρησκευτικών. Στην εισήγηση αυτή η Επιτροπή, αφού ανέλυσε τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σχετικά με την απασχόληση των μαθητών που απαλλάσσονται από το μάθημα των θρησκευτικών, εξέτασε τα προβλήματα που δημιουργούνται από την εισαγωγή άλλου μαθήματος για τους μαθητές που απαλλάσσονται από το μάθημα των θρησκευτικών και διατύπωσε προτάσεις. Η Επιστημονική Επιτροπή πρότεινε οι απαλλασσόμενοι μαθητές να βρίσκονται τις ώρες διδασκαλίας των θρησκευτικών σε άλλο κατάλληλο χώρο με τον εκπαιδευτικό στον οποίον έχει ανατεθεί η διδασκαλία και να εκπονούν εργασία με θέμα είτε σχετικό με τη θρησκεία τους, εφ' όσον την έχουν δηλώσει στο πληροφοριακό σύστημα myschool, είτε με τη μελέτη των θρησκειών ως φιλοσοφικού, κοινωνιολογικού, ιστορικού, πολιτιστικού κ.λπ. φαινομένου. Όμως, και η πρόταση αυτή, κατά τη γνώμη της Επιτροπής, μπορεί να αποδειχθεί οργανωτικά και παιδαγωγικά δυσχερής, διότι: α) τίθεται ζήτημα ύπαρξης υλικοτεχνικής υποδομής στα σχολεία που θα μπορούσε να υποστηρίξει ουσιαστικά αυτήν την επιλογή, β) απαιτούνται Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.) για κάθε βαθμίδα ώστε να προβλεφθούν οι ανάλογες προσαρμογές της Ερευνητικής Δημιουργικής Δραστηριότητας

στη βαθμίδα και την αναπτυξιακή ηλικία των μαθητών, γ) αυξάνονται οι ώρες διδασκαλίας εφ' όσον δημιουργούνται παράλληλα τμήματα θρησκευτικών ανά τάξη όταν εμφανίζονται απαλλαγές, ενώ, τέλος, δ) εγείρεται θέμα ισότιμης μεταχείρισης των μαθητών, καθώς οι μεν Χριστιανοί Ορθόδοξοι δεν έχουν την δυνατότητα να αναπτύξουν τις ερευνητικές και συνθετικές δεξιότητές τους μέσω της εκπόνησης ερευνητικής εργασίας, ενώ οι μη Χριστιανοί Ορθόδοξοι δεν λαμβάνουν γενικές γνώσεις μέσω της παραδοσιακής διδασκαλίας. Περαιτέρω, κατά την εκτίμηση της Επιτροπής, ναι μεν η παρακολούθηση από μαθητές που απαλλάσσονται από το μάθημα των θρησκευτικών άλλου μαθήματος, που ήδη αποτελεί αντικείμενο διδασκαλίας, δεν πρέπει να αποτελεί πρώτη επιλογή, εφ' όσον, όμως, αντικειμενικοί λόγοι δεν επιτρέπουν άλλη λύση, με απόφαση του Συλλόγου Διδασκόντων θα μπορούσε να εξεταστεί η παρακολούθηση άλλων μαθημάτων, σύμφωνα με το ημερήσιο πρόγραμμα του σχολείου και την ευθύνη των διδασκόντων (παρουσιολόγιο κ.λπ.). Τέλος, η Επιτροπή δέχθηκε ότι: «Η δυνατότητα εισαγωγής της “Ερευνητικής Δημιουργικής Δραστηριότητας με θέμα τη Θρησκεία” προϋποθέτει ενδεδειγμένη μελέτη, ήτοι ικανό χρονικό διάστημα, και, συνεπώς, δεν απαντά στην ανάγκη για άμεση εύρεση λύσεων εν όψει της ενάρξεως του επόμενου σχολικού έτους. Καθίσταται αναγκαία η εξεύρεση μιας μεταβατικής λύσεως που θα ισχύει από την επόμενη σχολική χρονιά και μέχρι την ολοκλήρωση της προαναφερόμενης ενδεδειγμένης μελέτης, η οποία πρέπει να λάβει υπ' όψιν της ιδίως: τα αριθμητικά στοιχεία για τις απαλλαγές των μαθητών των τελευταίων πέντε ετών, τις οικονομικές πτυχές του σχετικού εγχειρήματος και τις παιδαγωγικές συνέπειες». Εν συνεχεία, με το **άρθρο 37 του ν. 4777/2021** «Εισαγωγή στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, προστασία της ακαδημαϊκής ελευθερίας, αναβάθμιση του ακαδημαϊκού περιβάλλοντος και άλλες διατάξεις» (Α', 25) ορίστηκε ότι: «Με απόφαση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων καθορίζονται η διαδικασία και οι προϋποθέσεις απαλλαγής μαθητών, οι οποίοι φοιτούν στην πρωτοβάθμια ή δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, από τη συμμετοχή στα μαθήματα της Φυσικής Αγωγής, της Μουσικής και των Θρησκευτικών, και ρυθμίζεται κάθε άλλο συναφές ειδικότερο θέμα, όπως ιδίως οι λόγοι που δικαιολογούν τη χορήγηση και τη διάρκεια της απαλλαγής, ο τύπος, το περιεχόμενο, η προθεσμία υποβολής της αίτησης απαλλαγής καθώς και τα απαραίτητα δικαιολογητικά έγγραφα, το όργανο της σχολικής μονάδας στο οποίο υποβάλλονται η αίτηση και τα δικαιολογητικά, καθώς και η διάρκεια και ο τρόπος τήρησης, φύλαξης και επεξεργασίας αυτών, η διαδικασία και τα όργανα αξιολόγησης της αίτησης, οι σχετικές εγγραφές που γίνονται σε υπηρεσιακά βιβλία της σχολικής μονάδας και ο τρόπος και το είδος της απασχόλησης των μαθητών κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας του μαθήματος από την υποχρέωση παρακολούθησης του οποίου έχουν απαλλαγεί». **Κατ' εξουσιοδότηση της προαναφερθείσας διάταξης εκδόθηκε η 61178/ΓΔ4/28-5-2021 Κοινή Υπουργική Απόφαση της Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων (Β', 2286)**, με την οποία αντικαταστάθηκε το τιτλοφορούμενο «Απαλλαγή μαθητών/τριών από την ενεργό συμμετοχή σε μαθήματα» άρθρο 25 της 79942/ΓΔ4/21-5-2019 Υπουργικής Απόφασης «Εγγραφές, μετεγγραφές, φοίτηση και θέματα οργάνωσης της σχολικής ζωής στα σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Β', 2005)». **Η κοινή αυτή Υπουργική Απόφαση (61178/2021) όριζε ως προς την απαλλαγή από το μάθημα των θρησκευτικών, ότι οι μαθητές που δεν είναι χριστιανοί ορθόδοξοι μπορούν, εφ' όσον το επιθυμούν, να απαλλαγούν από την υποχρέωση παρακολούθησης του μαθήματος των θρησκευτικών υποβάλλοντας σχετική αίτηση και, περαιτέρω, ότι ο Διευθυντής της σχολικής μονάδας σε συνεργασία με τον Σύλλογο των διδασκόντων αποφασίζουν, κατά περίπτωση, για τον τρόπο που απασχολούνται υποχρεωτικά οι απαλλασσόμενοι μαθητές, η δε απαλλαγή αρχίζει από την έναρξη των μαθημάτων, αφορά ολόκληρο το σχολικό έτος και μπορεί να ανανεωθεί για κάθε επόμενο σχολικό έτος με την ίδια διαδικασία. Η ανωτέρω κοινή Υπουργική Απόφαση, κατά το μέρος που ρύθμιζε τη δυνατότητα απαλλαγής των μαθητών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης από το μάθημα των θρησκευτικών, ακυρώθηκε με την 1478/2022 απόφαση της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας, με τη σκέψη ότι, κατά την έννοια του άρθρου 36 παρ. 4 του Κανονισμού (Ε.Ε.) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27ης Απριλίου 2016 «Για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και την κατάργηση της οδηγίας 95/46/ΕΚ (Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων)» (L 119/4-5-2016), στην ένδικη περίπτωση, κατά την οποία προσβαλλόταν κανονιστική πράξη με περιεχόμενο την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ειδικής κατηγορίας κατά το άρθρο 9 παρ. 1 του εν λόγω Κανονισμού, τα οποία συνδέονταν με την άσκηση του συνταγματικού δικαιώματος της ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης σύμφωνα με το άρθρο 13 παρ. 1 του Συντάγματος, απαιτείτο ως ουσιώδης τύπος, η έλλειψη του οποίου οδηγούσε σε ακύρωση της πράξης, η παροχή γνώμης της εποπτικής αρχής πριν από την έκδοσή της. Εφ' όσον δε, πριν από την έκδοση της προσβληθείσας πράξης δεν είχε τηρηθεί, ως ουσιώδης τύπος, η παροχή γνώμης της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, κρίθηκε ότι η πράξη αυτή έπρεπε να ακυρωθεί ως προς όλες τις διατάξεις της που αφορούσαν την απαλλαγή από το μάθημα των θρησκευτικών. Με την ίδια απόφαση, εξ άλλου, απορρίφθηκε ως αβάσιμος λόγος ακύρωσης, με τον**

οποίο προβαλλόταν παραβίαση του άρθρου 13 παρ. 1 του Συντάγματος και του άρθρου 2 του Π.Π.Π. της Ε.Σ.Δ.Α., ερμηνευόμενου υπό το φως του άρθρου 9 αυτής, ως εκ του ότι, κατά τους ισχυρισμούς των αιτούντων, δεν εκπληρωνόταν η υποχρέωση της Πολιτείας για τη διδασκαλία ισότιμου μαθήματος συναφούς περιεχομένου με το μάθημα των θρησκευτικών, από το οποίο απαλλάσσονταν. Και τούτο, **με τη σκέψη ότι η ρύθμιση, σύμφωνα με την οποία ο Διευθυντής της σχολικής μονάδας, σε συνεργασία με τον Σύλλογο των διδασκόντων, αποφασίζουν, κατά περίπτωση, για τον τρόπο που απασχολούνται υποχρεωτικά οι απαλλασσόμενοι μαθητές (ενδεικτικά διαφορετικό διδακτικό αντικείμενο σε άλλο τμήμα της ίδιας τάξης ή ερευνητική δημιουργική δραστηριότητα), ήταν συνταγματικώς ανεκτή, ως μεταβατική, μέχρι την οριστική ρύθμιση του θέματος εντός ευλόγου χρόνου. Ως εύλογος δε χρόνος κρίθηκε το τέλος του σχολικού έτους 2022-2023**, καθώς πέραν των επικληθεισών από τη Διοίκηση δυσχερειών για την θέσπιση εναλλακτικού μαθήματος, η Πολιτεία εκκαλείτο για πρώτη φορά να ρυθμίσει το ζήτημα αυτό, σύμφωνα με την ερμηνεία των συνταγματικών και υπερνομοθετικής ισχύος διατάξεων που είχε δοθεί με τις προαναφερθείσες 1749-1750/2019 αποφάσεις του Δικαστηρίου. Όπως δε ορίστηκε στο άρθρο 1 της 102791/Γδ4/10-9-2024 Υπουργικής Απόφασης (Β', 5130) το σχολικό έτος για τα ιδιωτικά και δημόσια Γυμνάσια και Γενικά Λύκεια αρχίζει την 1η Σεπτεμβρίου και λήγει την 31η Αυγούστου του επόμενου έτους (παρ. 1), ενώ το διδακτικό έτος αρχίζει την 1η Σεπτεμβρίου κάθε έτους και λήγει την 30ή Ιουνίου του επόμενου έτους, η δε διδασκαλία των μαθημάτων αρχίζει την 11η Σεπτεμβρίου (παρ. 2). Κατά τα προβλεπόμενα στο άρθρο 22 της αυτής Υπουργικής Απόφασης η απαλλαγή από το μάθημα των θρησκευτικών αφορά ολόκληρο το σχολικό έτος και μπορεί να ανανεωθεί για κάθε επόμενο σχολικό έτος με την ίδια διαδικασία. Ακολούθως, **μετά την έκδοση της ως άνω (1478/2022) δικαστικής απόφασης της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας εκδόθηκε η 106646/ΓΔ4/2-9-2022 Απόφαση της Υπουργού και της Υφυπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων (Β', 4644), με την οποία τροποποιήθηκε εκ νέου η 79942/ΓΔ4/21-5-2019 Κοινή Υπουργική Απόφαση ως προς το άρθρο 25 αυτής, περιέλαβε δε αναφορικά με τον τρόπο απασχόλησης των απαλλασσόμενων μαθητών ταυτοσήμου περιεχομένου με την ακυρωθείσα κοινή Υπουργική Απόφαση ρυθμίσεις, προβλέποντας ότι ο Διευθυντής της σχολικής μονάδας σε συνεργασία με τον Σύλλογο Διδασκόντων αποφασίζουν, κατά περίπτωση, για τον τρόπο που απασχολούνται οι μαθητές, οι οποίοι απαλλάσσονται του μαθήματος των θρησκευτικών (π.χ. διαφορετικό διδακτικό αντικείμενο σε άλλο τμήμα της ίδιας τάξης ή ερευνητική δημιουργική δραστηριότητα) συντάσσοντας σχετική πράξη στο Βιβλίο Πράξεων του Συλλόγου Διδασκόντων, ενώ σε περίπτωση λειτουργίας ενός μόνο τμήματος στην τάξη που φοιτούν οι απαλλασσόμενοι μαθητές, αυτοί παρακολουθούν εκπαιδευτικό πρόγραμμα που καθορίζεται από τον Σύλλογο Διδασκόντων.**

5. Επειδή, η πρώτη αιτούσα η οποία ασκεί την κρινόμενη αίτηση ατομικώς αλλά και για λογαριασμό της δεύτερης αιτούσας, ανήλικης κόρης της, της οποίας ασκεί μόνη την γονική μέριμνα λόγω θανάτου του συζύγου της, καθώς και η δεύτερη αιτούσα, η οποία ήταν μαθήτρια της Α' τάξης του Γενικού Λυκείου Χαλανδρίου κατά το σχολικό έτος 2023-2024 και είχε τύχει απαλλαγής από την διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών, ήταν δε εγγεγραμμένη στην Β' Τάξη του ίδιου λυκείου κατά το σχολικό έτος 2024-2025 επιθυμώντας να μην παρακολουθήσει και κατά το σχολικό αυτό έτος το μάθημα των θρησκευτικών, γεγονότα που δεν αμφισβητούνται από το Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού, ισχυρίζονται ότι: α) η κατά τα ανωτέρω υποχρέωση της Διοίκησης προς θέσπιση ισότιμου μαθήματος συναφούς περιεχομένου για τους μαθητές που απαλλάσσονται του μαθήματος των θρησκευτικών απορρέει από τα άρθρα 13 παρ. 1 και 16 του Συντάγματος καθώς και από το άρθρο 2 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ε.Σ.Δ.Α. σε συνδυασμό με το άρθρο 9 αυτής και β) η άσκηση της αρμοδιότητας προς ρύθμιση του ζητήματος είναι δεσμία και η παράλειψη θέσπισης εναλλακτικού μαθήματος μετά την πάροδο της ειδικής προθεσμίας που τάχθηκε ως εύλογη με τις προαναφερόμενες αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας είναι μη νόμιμη. Περαιτέρω, **οι αιτούσες υποστηρίζουν ότι η διατήρηση σε ισχύ των ρυθμίσεων της 106646/ΓΔ4/2-9-2022 Κοινής Υπουργικής Απόφασης περί απασχόλησης των απαλλασσόμενων από το μάθημα των θρησκευτικών μαθητών με δραστηριότητα που επιλέγεται από τον Διευθυντή της οικείας σχολικής μονάδας κατόπιν συνεννόησης με τον σύλλογο διδασκόντων, έχει ήδη καταστεί συνταγματικώς μη ανεκτή λόγω παρόδου του εύλογου χρόνου (πάροδος του σχολικού έτους 2022-2023) μέχρι του οποίου έχει κριθεί από την Ολομέλεια του Δικαστηρίου με τις 1478-1480/2022 αποφάσεις της ότι είναι συνταγματικώς ανεκτή, ως μεταβατική, η κατά τα ανωτέρω απασχόληση των απαλλασσόμενων μαθητών έως την οριστική ρύθμιση του θέματος με την θέσπιση της διδασκαλίας μαθήματος, ισότιμου προς το μάθημα των θρησκευτικών.**

6. Επειδή, όπως προκύπτει από τα στοιχεία του φακέλου, **μετά την δημοσίευση της 1478/2022 απόφασης της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας, το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής στο 28/23-**

5-2024 απόσπασμα Πρακτικού του Διοικητικού του Συμβουλίου, διέλαβε ότι η θέσπιση ενός ισότιμου μαθήματος για τους απαλλασσόμενους από το μάθημα των Θρησκευτικών μαθητές αποτελεί ζήτημα ενδεδειγμένης μελέτης και απαιτεί τη διενέργεια διαδικασιών αντίστοιχων με αυτές που ακολουθήθηκαν για την εκπόνηση των νέων Προγραμμάτων Σπουδών, την συγγραφή νέων διδακτικών «πακέτων» και την ανάπτυξη του συνοδευτικού εκπαιδευτικού υλικού, ήτοι σύνθετη και χρονοβόρα διαδικασία που απαιτεί ενδεδειγμένη προγραμματισμό, μελέτη, συνεργασία και συνεχή αξιολόγηση. Όπως, ειδικότερα, διαλαμβάνεται στο ίδιο πρακτικό, από τις αρχές του έτους 2020, ήτοι πριν από την δημοσίευση της ανωτέρω απόφασης της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας, το Ι.Ε.Π. είχε αναλάβει την εκπόνηση 51 νέων Προγραμμάτων Σπουδών (166 ανά τάξη και γνωστικό αντικείμενο), την κατάρτιση των οποίων ολοκλήρωσε το έτος 2021, ακολούθησε η πιλοτική εφαρμογή τους σε πειραματικά και πρότυπα σχολεία κατά τα σχολικά έτη 2021-2022 και 2022-2023 μέχρι την τελική αξιολόγησή και δημοσίευσή τους, η οποία έλαβε χώρα στις αρχές του έτους 2023, ενώ εξ άλλου έχει προκηρύξει και ανέμενε εντός του έτους 2024 την παράδοση 187 νέων διδακτικών «πακέτων» (369 τευχών ανά τάξη και γνωστικό αντικείμενο) βάσει των νέων προγραμμάτων σπουδών και του θεσμού του πολλαπλού βιβλίου που εισήγαγε ο ν. 4823/2021. Επεσήμανε δε την αναγκαιότητα ολοκλήρωσης πριν από το τέλος του έτους 2023 της εκπόνησης των ανωτέρω προγραμμάτων σπουδών λόγω χρηματοδότησης από κοινοτικές πηγές, γεγονός που κατέστησε την υλοποίηση των ως άνω προγραμμάτων απόλυτη προτεραιότητα για το Ινστιτούτο. Εξάλλου, ανέφερε ότι η θέσπιση του ισότιμου μαθήματος της ηθικής απαιτεί την τήρηση αναλογίας με την κατάρτιση προγραμμάτων σπουδών διαδικασίας, η οποία εκκινεί από τη μελέτη του ζητήματος, ακολουθεί η δόμηση προγράμματος σπουδών και ολοκληρώνεται με την ανάπτυξη του απαραίτητου εκπαιδευτικού υλικού, ώστε να διασφαλιστεί, παρά τον επείγοντα χαρακτήρα της εισαγωγής του εν λόγω μαθήματος, η παροχή εκπαιδευτικού προγράμματος υψηλής ποιότητας που να πληροί τα αναγκαία εκπαιδευτικά πρότυπα και να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των μαθητών. Περαιτέρω, με το 64208/Ν1/10-6-2024 έγγραφο απόψεων του Υπουργείου Παιδείας Θρησκευμάτων και Αθλητισμού, η Διοίκηση επεσήμανε προς το Δικαστήριο ότι «η θέσπιση ενός μαθήματος ισότιμου προς το μάθημα των Θρησκευτικών, απαιτεί σύνθετη και χρονοβόρα διαδικασία, η οποία ήταν αδύνατο να ολοκληρωθεί εντός του σχολικού έτους 2022-2023, όπως ... αναφέρεται στην 1478/2022 απόφαση της ολομέλειας του Σ.τ.Ε., χωρίς να στηρίζεται σε εκτίμηση των αναγκών για την θέσπιση του εν λόγω μαθήματος ενεργειών και του απαιτούμενου για τη διεξαγωγή τους χρόνου». Ακολούθως, με το 3/10-1-2025 απόσπασμα Πρακτικού, το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής ενημέρωσε το Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού ότι σε συνεργασία με το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών ανέλαβε την εκπόνηση Προγράμματος Σπουδών, Οδηγού για τον Εκπαιδευτικό και προδιαγραφών εκπόνησης διδακτικού πακέτου για το γνωστικό αντικείμενο της Ηθικής από τη Γ΄ Τάξη του Δημοτικού έως και τη Γ΄ Τάξη του Λυκείου, για τους μαθητές που απαλλάσσονται της διδασκαλίας του μαθήματος των θρησκευτικών. **Προς τούτο δημοσιεύθηκε η 15043/30-12-2024 Πρόκληση υποβολής προσφοράς στο Ε.Κ.Π.Α. για την απευθείας ανάθεση του έργου «Πρόγραμμα Σπουδών και Εκπαιδευτικό Υλικό για το μάθημα της Ηθικής στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση» στο πλαίσιο της διδασκαλίας ισότιμου μαθήματος συναφούς περιεχομένου για τους μαθητές που απαλλάσσονται από το υποχρεωτικό μάθημα των θρησκευτικών.** Όπως αναφέρεται στην ως άνω πρόσκληση, βάσει των οριζόμενων στις 1749 και 1750/2019 αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας, «Το ισότιμο μάθημα μπορεί να είναι σχετικό με το γνωστικό αντικείμενο της Ηθικής, το οποίο δύναται να συμβάλει στην επίτευξη διδακτικών και ανθρωπολογικών στόχων παρόμοιων με αυτούς που επιδιώκονται στην περίπτωση των υπολοίπων μαθητών/τριών μέσω της διδασκαλίας των Θρησκευτικών, όπως για παράδειγμα: η ανάδειξη της σημασίας που έχει η ηθική αγωγή ως προς τις ικανότητες των μαθητών/τριών να επικοινωνούν με τον εαυτό τους, με τους άλλους και τον κόσμο ολόκληρο, να δημιουργούν, να αυτενεργούν, να καλλιεργούν δεξιότητες και να παράγουν νέα γνώση, η οποία να μετασχηματίζεται σε δράση στην κοινωνία, εμπνεόμενη από το όραμα και την ελπίδα για την ειρήνη, τη συνύπαρξη, την ισότητα, τη δημοκρατία και γενικά την αλλαγή και τη βελτίωση του κόσμου, η διαμόρφωση ελεύθερων, υπεύθυνων και κριτικά σκεπτόμενων πολιτών και η προετοιμασία των μαθητών και μαθητριών για τον δημόσιο χώρο, η ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των διανοητικών και ψυχοσωματικών δυνάμεων των μαθητών και μαθητριών, ώστε να έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες, να μπορούν να ζήσουν δημιουργικά, με αγάπη προς τον άνθρωπο, τη ζωή και τη φύση και να διακατέχονται από πίστη προς την πατρίδα». Σύμφωνα με την παρ. 1.1. της ανωτέρω πρόσκλησης, έργο του αναδόχου είναι η εκπόνηση Προγράμματος Σπουδών, Οδηγού για τον Εκπαιδευτικό, καθώς και προδιαγραφών εκπόνησης διδακτικού πακέτου του μαθήματος της Ηθικής, από τη Γ΄ τάξη Δημοτικού έως και τη Γ΄ Λυκείου, ενώ σύμφωνα με την μεν παρ. 1.2.6.7 η διάρκεια του έργου εκτείνεται από την υπογραφή της σύμβασης έως και τις 31-8-2025, ο δε ανάδοχος καλείται να έχει ολοκληρώσει το έργο του έως τις 31-7-2025, σύμφωνα με το περιλαμβανόμενο στην παρ. 1.2.6.8 χρονοδιάγραμμα

υλοποίησης των παραδοτέων (Π.1. Έκθεση με βασικές κατευθύνσεις για: α) την εκπόνηση του ΠΣ και του αντίστοιχου Οδηγού Εκπαιδευτικού, όπου θα αναλύονται και ζητήματα ειδικής διδακτικής, β) την εκπόνηση των προδιαγραφών του Διδακτικού Πακέτου: Έως έναν (1) μήνα από την υπογραφή της σύμβασης, Π1.1. Ενδιάμεση Έκθεση της πορείας εκπόνησης του ΠΣ και του αντίστοιχου Οδηγού Εκπαιδευτικού: Έως έναν (1) μήνα από την οριστική παραλαβή του Π1. Π.1.2. Ενδιάμεση Έκθεση της πορείας εκπόνησης προδιαγραφών Διδακτικού Πακέτου Εκπαιδευτικού Υλικού: Έως έναν (1) μήνα από την οριστική παραλαβή του Π1.1. Π.2. Σύνταξη ΠΣ και Οδηγού Εκπαιδευτικού: Έως τρεις (3) μήνες από την οριστική παραλαβή του Π.1.2. Π.3. Εκπόνηση προδιαγραφών Διδακτικού Πακέτου: Έως έναν (1) μήνα από την οριστική παραλαβή του Π.2.). Το ως άνω απόσπασμα καθώς και η προαναφερόμενη πρόσκληση υποβολής προσφοράς απευθείας ανάθεσης διαβιβάστηκαν στο Δικαστήριο με το 5051/Ν1/17-1-2025 έγγραφο συμπληρωματικών απόψεων, στο οποίο ο καθ' ου Υπουργός ανέφερε επιπλέον ότι: «Αποδεικνύεται ότι αφού από το έτος 2020, ήτοι πριν από την έκδοση της ΟλΣτΕ 1478/2022, το Υπουργείο Παιδείας είχε ξεκινήσει διαδικασίες που κατέληξαν στην εκπόνηση και πιλοτική εφαρμογή νέων προγραμμάτων σπουδών για τις σχολικές μονάδες προσχολικής αγωγής και πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, διαδικασίες πολυσύνθετες και εξαιρετικά χρονοβόρες που διήρκησαν έως και το έτος 2023, δρομολογήθηκε στη συνέχεια η διαδικασία θέσπισης του αντίστοιχου προς το μάθημα των Θρησκευτικών μαθήματος, η οποία, επίσης είναι σύνθετη και χρονοβόρα. Για τον παραπάνω εκτεθέντα λόγο δεν ήταν δυνατό να λάβει χώρα και να ολοκληρωθεί η εν λόγω διαδικασία το σχολικό έτος 2022-2023...Από τα παραπάνω συνάγεται ότι ο Υπουργός Παιδείας Θρησκευμάτων και Αθλητισμού έχει προβεί στις απαραίτητες ενέργειες για την εκπλήρωση της υποχρέωσης θέσπισης του ανωτέρω μαθήματος ...». **Εν συνεχεία, με το από 11-5-2025 έγγραφο του Τμήματος Β' Προγραμμάτων Σπουδών και Εκπαιδευτικού Υλικού του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής, διαβιβάστηκαν στο Δικαστήριο αφ' ενός η από 12-3-2025 (5227/12-3-2025) σύμβαση μεταξύ του Ι.Ε.Π. ως αναθέτουσας αρχής και του Ειδικού Λογαριασμού Κονδυλίων Ε.Κ.Π.Α. ως αναδόχου για το έργο «Πρόγραμμα Σπουδών και Εκπαιδευτικό Υλικό για το μάθημα της Ηθικής στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση», με παραδοτέα Έκθεση με βασικές κατευθύνσεις για: α) την εκπόνηση του ΠΣ και του αντίστοιχου Οδηγού Εκπαιδευτικού, όπου θα αναλύονται και ζητήματα ειδικής διδακτικής, β) την εκπόνηση των προδιαγραφών του Διδακτικού Πακέτου, Ενδιάμεση Έκθεση της πορείας εκπόνησης του ΠΣ και του αντίστοιχου Οδηγού Εκπαιδευτικού, Ενδιάμεση Έκθεση της πορείας εκπόνησης προδιαγραφών Διδακτικού Πακέτου Εκπαιδευτικού Υλικού, Σύνταξη ΠΣ και Οδηγού Εκπαιδευτικού και Εκπόνηση προδιαγραφών Διδακτικού Πακέτου, τα οποία θα πρέπει να παραδοθούν έως την 31η-7-2025, αφ' ετέρου δε η από 26-3-2025 Έκθεση με βασικές κατευθύνσεις (Παραδοτέο Π.1.).**

7. Επειδή με την αναβλητική (1176/2025) απόφαση του Δικαστηρίου έγινε δεκτό ότι, παρά τις προπαρασκευαστικές ενέργειες που, με καθυστέρηση, είχαν αναληφθεί από τη Διοίκηση προκειμένου να συμμορφωθεί προς τα κριθέντα με τις μνημονευθείσες αποφάσεις της Ολομέλειας του Δικαστηρίου, δεν είχε οργανωθεί ακόμη η παροχή εναλλακτικού μαθήματος για όσους μαθητές απαλλάσσονται από την παρακολούθηση του μαθήματος των θρησκευτικών. Ως εκ τούτου, η Διοίκηση δεν είχε ενεργήσει ώστε να εκπληρώσει τη διαγνωσθείσα με τις αποφάσεις της Ολομέλειας υποχρέωσή της, η οποία παραμένει ενεργός. Με τα δεδομένα αυτά, το Δικαστήριο έκρινε ότι έπρεπε να αναβάλει την εκδίκαση της υπόθεσης για τη δικάσιμο της 2ας Οκτωβρίου 2025 και η Διοίκηση να υποχρεωθεί μέχρι τις 31 Αυγούστου 2025 να ολοκληρώσει τις απαραίτητες ενέργειες (όπως είναι ο καθορισμός του αναλυτικού προγράμματος σπουδών και ο καθορισμός του κλάδου και ειδικότητας των εκπαιδευτικών στους οποίους θα ανατεθεί η διδασκαλία του εναλλακτικού μαθήματος) για την οργάνωση του μαθήματος το οποίο θα διδάσκεται σε όσους μαθητές δεν επιθυμούν να παρακολουθήσουν το μάθημα των θρησκευτικών. Ειδικότερα, με την ανωτέρω απόφαση του Δικαστηρίου η Διοίκηση ρητώς υποχρεώθηκε να ολοκληρώσει τις απαραίτητες ενέργειες για τη διδασκαλία εναλλακτικού μαθήματος για τους μαθητές που δεν επιθυμούν να παρακολουθήσουν το μάθημα των θρησκευτικών, μέχρι τις 31 Αυγούστου 2025. Η εν λόγω απόφαση του Δικαστηρίου (1176/2025) μαζί με την απόφαση σε συμβούλιο 296/2025 περί διορθώσεως της επιδόθηκαν προς την Υπουργό Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού στις 8-9-2025 (βλ. το με αριθμ. κατάχ 1745/2025 αποδεικτικό επίδοσης του αρμόδιου Επιμελητή του Δικαστηρίου και τις 117696/Δ2/23-9-2025 απόψεις της Διοίκησης).

8. Επειδή, μετά την επίδοση προς την αναφερθείσα Υπουργό της ως άνω αναβλητικής απόφασης του Δικαστηρίου, το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής με το 16045/22.9.2025 έγγραφό του ενημέρωσε το Δικαστήριο ότι μέχρι την 31η Αυγούστου 2025 προέβη στις εξής ενέργειες: 1. Υπέγραψε την 5227/12.3.2025 σύμβαση με τον ΕΛΚΕ του ΕΚΠΑ ως αναδόχου για το έργο «Πρόγραμμα Σπουδών και Εκπαιδευτικό Υλικό για το μάθημα της Ηθικής στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση», 2.

Παρέλαβε τα ακόλουθα: Π.1. «Έκθεση με βασικές κατευθύνσεις για την εκπόνηση Π.Σ. και του αντίστοιχου οδηγού εκπαιδευτικού και την εκπόνηση των προδιαγραφών του διδακτικού πακέτου» (Πρακτικό 6326/30.4.2025), Π.2. «Πρόγραμμα Σπουδών Ηθικής Δημοτικού, Γυμνασίου και λυκείου», Π.3. «Οδηγός εκπαιδευτικού Δημοτικού, Γυμνασίου και Λυκείου» και Π.4. «Προδιαγραφές διδακτικού πακέτου» (Πρακτικό 114841/6.8.2025), 3. **Ενέκρινε** με την 45/21.8.2025 πράξη του τα 6326/30.4.2025 και 11481/6.8.2025 **Πρακτικά της Επιτροπής Παρακολούθησης και Παραλαβής Υπηρεσιών του ΙΕΠ για την παραλαβή των παραδοθέντων Π.1., Π.2., Π.3. και Π.4. (ΑΔΑ: 9Ν18ΟΞΛΔ-ΘΥΘ), και 4. Ενέκρινε** με την 45/21.8.2025 πράξη του **το Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος Ηθικής για το Δημοτικό, Γυμνάσιο και Λύκειο, το οποίο απέστειλε στο Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού.**

9. Επειδή, περαιτέρω, η Διοίκηση, μετά την επίδοση της ως άνω αναβλητικής απόφασης του Δικαστηρίου, με τις 117696/Δ2/23-9-2025 απόψεις της αναφέρει τα εξής: «... Το Ι.Ε.Π. απέστειλε το με αρ. πρωτ. 45/21-08-2025 Απόσπασμα Πρακτικού του Διοικητικού Συμβουλίου με το οποίο εισηγείται για την έγκριση του Προγράμματος Σπουδών του μαθήματος Ηθικής για το Δημοτικό, το Γυμνάσιο και το Λύκειο ... **Οι αρμόδιες υπηρεσίες του Υ.ΠΑΙ.Θ.Α. βρίσκονται σε διαδικασία επεξεργασίας και έκδοσης των αντίστοιχων Υ.Α....».**

10. Επειδή, **αν και με την αναβλητική απόφαση του Δικαστηρίου η Διοίκηση ρητώς υποχρεώθηκε να έχει ολοκληρώσει τις απαραίτητες ενέργειες ώστε από το τρέχον σχολικό έτος (2025-2026) να διδάσκεται το εναλλακτικό μάθημα για όσους μαθητές δεν επιθυμούν να παρακολουθήσουν το μάθημα των θρησκευτικών, αυτή ακόμη και μετά την επίδοση της εν λόγω απόφασης του Δικαστηρίου στις 8-9-2025 και παρά την έναρξη του τρέχοντος σχολικού έτους (2025-2026) δεν έχει ολοκληρώσει τις απαραίτητες αυτές ενέργειες.** Λαμβανομένου, όμως, υπόψη του χρόνου επίδοσης της αναβλητικής απόφασης του Δικαστηρίου προς την Διοίκηση (8-9-2025), **το Δικαστήριο κρίνει ότι πρέπει να αναβάλει εκ νέου την εκδίκαση της υπόθεσης για τη δικάσιμο της 4ης Δεκεμβρίου 2025, προκειμένου η Διοίκηση να προβεί κατεπειγόντως στις προβλεπόμενες στον νόμο απαραίτητες ενέργειες (όπως είναι ο καθορισμός του αναλυτικού προγράμματος σπουδών, ο καθορισμός του κλάδου και ειδικότητας των εκπαιδευτικών στους οποίους θα ανατεθεί η διδασκαλία του εναλλακτικού μαθήματος, η έκδοση των προβλεπόμενων στον νόμο Υπουργικών Αποφάσεων κ.λπ.), έως τις 30 Νοεμβρίου 2025, αποστέλλοντας στο Δικαστήριο τα σχετικά στοιχεία, ώστε μετά την ημερομηνία αυτή να είναι δυνατή η απρόσκοπτη υλοποίηση της διδασκαλίας εναλλακτικού μαθήματος σε όσους μαθητές δεν επιθυμούν να παρακολουθήσουν το μάθημα των θρησκευτικών τόσο κατά το τρέχον σχολικό έτος (2025-2026) όσο και τα επόμενα σχολικά έτη.**

Δ ι ά τ α ύ τ α

Αναβάλλει την εκδίκαση της υπόθεσης για τη δικάσιμο της 4ης Δεκεμβρίου 2025.

Υποχρεώνει τη Διοίκηση να προβεί κατεπειγόντως στις προβλεπόμενες στον νόμο απαραίτητες ενέργειες έως τις 30 Νοεμβρίου 2025, αποστέλλοντας στο Δικαστήριο τα σχετικά στοιχεία, ώστε μετά την ημερομηνία αυτή να είναι δυνατή η απρόσκοπτη υλοποίηση της διδασκαλίας εναλλακτικού μαθήματος σε όσους μαθητές δεν επιθυμούν να παρακολουθήσουν το μάθημα των **θρησκευτικών** τόσο κατά το τρέχον σχολικό έτος (2025-2026) όσο και τα επόμενα σχολικά έτη, κατά το σκεπτικό.

ΣτΕ 1836/2025 [αναβλητική, αντίστοιχη με την προηγούμενη]

Συνεδρίασε δημόσια στο ακροατήριό του στις 2 Οκτωβρίου 2025, με την εξής σύνθεση: Δημήτριος Μακρής, Αντιπρόεδρος, Προεδρεύων, σε αναπλήρωση του Πρόεδρου του Τμήματος, που είχε κώλυμα, Αναστασία-Μαρία Παπαδημητρίου, Μαργαρίτα Τριπολιτσιώτη, Οδυσσέας Σπαχής, Αθανάσιος Ασημακόπουλος, Σύμβουλοι, Ανδρέας Χρυσικόπουλος, Ελένη Κουλεντιανού, Πάρεδροι. Γραμματέας η Κωνσταντίνα Γκιώκα, Γραμματέας του Γ΄ Τμήματος.

Για να δικάσει την από 31 Οκτωβρίου 2023 αίτηση:

των: 1. Σολομώντος Μόλχο του Μαΐρ, 2. Λούσυ Σιμχά του Μπέννη και 3. Ρόζας Μόλχο του Σολομώντος, κατοίκων Αθηνών Αττικής (Βαλτινών 16), οι οποίοι παρέστησαν με τον **δικηγόρο Βασίλειο Σωτηρόπουλο** (Α.Μ. 27027), που τον διόρισαν με πληρεξούσιο,

κατά της Υπουργού Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού, η οποία παρέστη με την Επιστήμη – Μαρία Μουστακάτου, Πρόεδρο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους.

... ..

2. Επειδή, με την αίτηση αυτή ζητείται η ακύρωση της παράλειψης της Διοίκησης να θεσπίσει ισότιμο προς το μάθημα των **θρησκευτικών** μάθημα συναφούς περιεχομένου για τους μαθητές Γυμνασίου που απαλλάσσονται του υποχρεωτικού μαθήματος των **θρησκευτικών**, κατόπιν των κριθέντων με τις 1749-1750/2019 και 1478-1480/2022 αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας.

3 Επειδή, η υπόθεση εισάγεται προς συζήτηση μετά την 1175/2025 (αναβλητική) απόφαση του Δικαστηρίου, όπως αυτή διορθώθηκε με την 297/2025 απόφασή του σε συμβούλιο.

4. Επειδή, με τις 1749 και 1750/2019 αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας ακυρώθηκαν οι 101470/Δ2/16-6-2017 (Β', 2104) και 99058/Δ2/13-6-2017 (Β', 2105) αποφάσεις του Υπουργού Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, με τις οποίες καθορίστηκαν τα προγράμματα σπουδών του μαθήματος των **θρησκευτικών**, αφ' ενός του δημοτικού και του γυμνασίου και αφ' ετέρου του λυκείου. Όπως, ειδικότερα, κρίθηκε με τις ανωτέρω αποφάσεις, το μάθημα των **θρησκευτικών** απευθύνεται αποκλειστικά στους ορθόδοξους χριστιανούς μαθητές και με αυτό επιδιώκεται η ανάπτυξη της ορθόδοξης χριστιανικής συνείδησης. Με τις ίδιες αποφάσεις έγινε, περαιτέρω, δεκτό ότι οι ετερόδοξοι, αλλόθρησκοι ή άθεοι μαθητές έχουν ευθέως από την παρ. 1 του άρθρου 13 του Συντάγματος δικαίωμα πλήρους απαλλαγής από το μάθημα των **θρησκευτικών** με την υποβολή σχετικής δήλωσης και ότι η Πολιτεία οφείλει, προκειμένου να αποτραπεί η δημιουργία ελεύθερης ώρας και, εκ του λόγου αυτού, ο κίνδυνος απομάκρυνσης των μαθητών από το ανωτέρω συνταγματικώς επιβαλλόμενο μάθημα χωρίς αποχρώντα λόγο, να προβλέψει τη διδασκαλία ισότιμου μαθήματος, συναφούς κατά την αντίληψή της περιεχομένου (π.χ. μαθήματος ηθικής). Εξάλλου, με το 37/23-7-2020 πρακτικό του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής (Ι.Ε.Π.) εγκρίθηκε η εισήγηση της Επιστημονικής Επιτροπής για το μάθημα των **θρησκευτικών**. Στην εισήγηση αυτή η Επιτροπή, αφού ανέλυσε τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σχετικά με την απασχόληση των μαθητών που απαλλάσσονται από το μάθημα των **θρησκευτικών**, εξέτασε τα προβλήματα που δημιουργούνται από την εισαγωγή άλλου μαθήματος για τους μαθητές που απαλλάσσονται από το μάθημα των **θρησκευτικών** και διατύπωσε προτάσεις. Η Επιστημονική Επιτροπή πρότεινε οι απαλλασσόμενοι μαθητές να βρίσκονται τις ώρες διδασκαλίας των **θρησκευτικών** σε άλλο κατάλληλο χώρο με τον εκπαιδευτικό στον οποίον έχει ανατεθεί η διδασκαλία και να εκπονούν εργασία με θέμα είτε σχετικό με τη θρησκεία τους, εφ' όσον την έχουν δηλώσει στο πληροφοριακό σύστημα myschool, είτε με τη μελέτη των θρησκειών ως φιλοσοφικού, κοινωνιολογικού, ιστορικού, πολιτιστικού κ.λπ. φαινομένου. Όμως, και η πρόταση αυτή, κατά τη γνώμη της Επιτροπής, μπορεί να αποδειχθεί οργανωτικά και παιδαγωγικά δυσχερής, διότι: α) τίθεται ζήτημα ύπαρξης υλικοτεχνικής υποδομής στα σχολεία που θα μπορούσε να υποστηρίξει ουσιαστικά αυτήν την επιλογή, β) απαιτούνται Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.) για κάθε βαθμίδα ώστε να προβλεφθούν οι ανάλογες προσαρμογές της Ερευνητικής Δημιουργικής Δραστηριότητας στη βαθμίδα και την αναπτυξιακή ηλικία των μαθητών, γ) αυξάνονται οι ώρες διδασκαλίας εφ' όσον δημιουργούνται παράλληλα τμήματα **θρησκευτικών** ανά τάξη όταν εμφανίζονται απαλλαγές, ενώ, τέλος, δ) εγείρεται θέμα ισότιμης μεταχείρισης των μαθητών, καθώς οι μεν Χριστιανοί Ορθόδοξοι δεν έχουν την δυνατότητα να αναπτύξουν τις ερευνητικές και συνθετικές δεξιότητές τους μέσω της εκπόνησης ερευνητικής εργασίας, ενώ οι μη Χριστιανοί Ορθόδοξοι δεν λαμβάνουν γενικές γνώσεις μέσω της παραδοσιακής διδασκαλίας. Περαιτέρω, κατά την εκτίμηση της Επιτροπής, να μεν η παρακολούθηση από μαθητές που απαλλάσσονται από το μάθημα των **θρησκευτικών** άλλου μαθήματος, που ήδη αποτελεί αντικείμενο διδασκαλίας, δεν πρέπει να αποτελεί πρώτη επιλογή, εφ' όσον, όμως, αντικειμενικοί λόγοι δεν επιτρέπουν άλλη λύση, με απόφαση του Συλλόγου Διδασκόντων θα μπορούσε να εξεταστεί η παρακολούθηση άλλων μαθημάτων, σύμφωνα με το ημερήσιο πρόγραμμα του σχολείου και την ευθύνη των διδασκόντων (παρουσιολόγιο κ.λπ.). Τέλος, η Επιτροπή δέχθηκε ότι: «Η δυνατότητα εισαγωγής της “Ερευνητικής Δημιουργικής Δραστηριότητας με θέμα τη Θρησκεία” προϋποθέτει ενδελεχή μελέτη, ήτοι ικανό χρονικό διάστημα, και, συνεπώς, δεν απαντά στην ανάγκη για άμεση εύρεση λύσεων εν όψει της ενάρξεως του επόμενου σχολικού έτους. Καθίσταται αναγκαία η εξεύρεση μιας μεταβατικής λύσεως που θα ισχύει από την επόμενη σχολική χρονιά και μέχρι την ολοκλήρωση της προαναφερόμενης ενδελεχούς μελέτης, η οποία πρέπει να λάβει υπ' όψιν της ιδίως: τα αριθμητικά στοιχεία για τις απαλλαγές των μαθητών των τελευταίων πέντε ετών, τις οικονομικές πτυχές του σχετικού

εγχειρήματος και τις παιδαγωγικές συνέπειες». Εν συνεχεία, με το άρθρο 37 του ν. 4777/2021 «Εισαγωγή στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, προστασία της ακαδημαϊκής ελευθερίας, αναβάθμιση του ακαδημαϊκού περιβάλλοντος και άλλες διατάξεις» (Α', 25) ορίστηκε ότι: «Με απόφαση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων καθορίζονται η διαδικασία και οι προϋποθέσεις απαλλαγής μαθητών, οι οποίοι φοιτούν στην πρωτοβάθμια ή δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, από τη συμμετοχή στα μαθήματα της Φυσικής Αγωγής, της Μουσικής και των **Θρησκευτικών**, και ρυθμίζεται κάθε άλλο συναφές ειδικότερο θέμα, όπως ιδίως οι λόγοι που δικαιολογούν τη χορήγηση και τη διάρκεια της απαλλαγής, ο τύπος, το περιεχόμενο, η προθεσμία υποβολής της αίτησης απαλλαγής καθώς και τα απαραίτητα δικαιολογητικά έγγραφα, το όργανο της σχολικής μονάδας στο οποίο υποβάλλονται η αίτηση και τα δικαιολογητικά, καθώς και η διάρκεια και ο τρόπος τήρησης, φύλαξης και επεξεργασίας αυτών, η διαδικασία και τα όργανα αξιολόγησης της αίτησης, οι σχετικές εγγραφές που γίνονται σε υπηρεσιακά βιβλία της σχολικής μονάδας και ο τρόπος και το είδος της απασχόλησης των μαθητών κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας του μαθήματος από την υποχρέωση παρακολούθησης του οποίου έχουν απαλλαγεί». Κατ' εξουσιοδότηση της προαναφερθείσας διάταξης εκδόθηκε η 61178/ΓΔ4/28-5-2021 Κοινή Υπουργική Απόφαση της Υπουργού και της Υφυπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων (Β', 2286), με την οποία αντικαταστάθηκε το τιτλοφορούμενο «Απαλλαγή μαθητών/τριών από την ενεργό συμμετοχή σε μαθήματα» άρθρο 25 της 79942/ΓΔ4/21-5-2019 Υπουργικής Απόφασης «Εγγραφές, μετεγγραφές, φοίτηση και θέματα οργάνωσης της σχολικής ζωής στα σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Β', 2005)». Η κοινή αυτή Υπουργική Απόφαση (61178/2021) όριζε ως προς την απαλλαγή από το μάθημα των **θρησκευτικών**, ότι οι μαθητές που δεν είναι χριστιανοί ορθόδοξοι μπορούν, εφ' όσον το επιθυμούν, να απαλλαγούν από την υποχρέωση παρακολούθησης του μαθήματος των **θρησκευτικών** υποβάλλοντας σχετική αίτηση και, περαιτέρω, ότι ο Διευθυντής της σχολικής μονάδας σε συνεργασία με τον Σύλλογο των διδασκόντων αποφασίζουν, κατά περίπτωση, για τον τρόπο που απασχολούνται υποχρεωτικά οι απαλλασσόμενοι μαθητές, η δε απαλλαγή αρχίζει από την έναρξη των μαθημάτων, αφορά ολόκληρο το σχολικό έτος και μπορεί να ανανεωθεί για κάθε επόμενο σχολικό έτος με την ίδια διαδικασία. Η ανωτέρω κοινή Υπουργική Απόφαση, κατά το μέρος που ρύθμιζε τη δυνατότητα απαλλαγής των μαθητών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης από το μάθημα των **θρησκευτικών**, ακυρώθηκε με την 1478/2022 απόφαση της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας, με τη σκέψη ότι, κατά την έννοια του άρθρου 36 παρ. 4 του Κανονισμού (Ε.Ε.) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27ης Απριλίου 2016 «Για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και την κατάργηση της οδηγίας 95/46/ΕΚ (Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων)» (L 119/4-5-2016), στην ένδικη περίπτωση, κατά την οποία προσβαλλόταν κανονιστική πράξη με περιεχόμενο την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ειδικής κατηγορίας κατά το άρθρο 9 παρ. 1 του εν λόγω Κανονισμού, τα οποία συνδέονταν με την άσκηση του συνταγματικού δικαιώματος της ελευθερίας της **θρησκευτικής** συνείδησης σύμφωνα με το άρθρο 13 παρ. 1 του Συντάγματος, απαιτείτο ως ουσιώδης τύπος, η έλλειψη του οποίου οδηγούσε σε ακύρωση της πράξης, η παροχή γνώμης της εποπτικής αρχής πριν από την έκδοσή της. Εφ' όσον δε, πριν από την έκδοση της προσβληθείσας πράξης δεν είχε τηρηθεί, ως ουσιώδης τύπος, η παροχή γνώμης της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, κρίθηκε ότι η πράξη αυτή έπρεπε να ακυρωθεί ως προς όλες τις διατάξεις της που αφορούσαν την απαλλαγή από το μάθημα των **θρησκευτικών**. Με την ίδια απόφαση, εξ άλλου, απορρίφθηκε ως αβάσιμος λόγος ακύρωσης, με τον οποίο προβαλλόταν παραβίαση του άρθρου 13 παρ. 1 του Συντάγματος και του άρθρου 2 του Π.Π.Π. της Ε.Σ.Δ.Α., ερμηνευόμενου υπό το φως του άρθρου 9 αυτής, ως εκ του ότι, κατά τους ισχυρισμούς των αιτούντων, δεν εκπληρωνόταν η υποχρέωση της Πολιτείας για τη διδασκαλία ισότιμου μαθήματος συναφούς περιεχομένου με το μάθημα των **θρησκευτικών**, από το οποίο απαλλάσσονταν. Και τούτο, με τη σκέψη ότι η ρύθμιση, σύμφωνα με την οποία ο Διευθυντής της σχολικής μονάδας, σε συνεργασία με τον Σύλλογο των διδασκόντων, αποφασίζουν, κατά περίπτωση, για τον τρόπο που απασχολούνται υποχρεωτικά οι απαλλασσόμενοι μαθητές (ενδεικτικά διαφορετικό διδακτικό αντικείμενο σε άλλο τμήμα της ίδιας τάξης ή ερευνητική δημιουργική δραστηριότητα), ήταν συνταγματικώς ανεκτή, ως μεταβατική, μέχρι την οριστική ρύθμιση του θέματος εντός ευλόγου χρόνου. Ως εύλογος δε χρόνος κρίθηκε το τέλος του σχολικού έτους 2022-2023, καθώς πέραν των επικληθείσων από τη Διοίκηση δυσχερειών για την θέσπιση εναλλακτικού μαθήματος, η Πολιτεία εκαλείτο για πρώτη φορά να ρυθμίσει το ζήτημα αυτό, σύμφωνα με την ερμηνεία των συνταγματικών και υπερνομοθετικής ισχύος διατάξεων που είχε δοθεί με τις προαναφερθείσες 1749-1750/2019 αποφάσεις του Δικαστηρίου. Όπως δε ορίστηκε στο άρθρο 1 της 102791/ΓΔ4/10-9-2024 Υπουργικής Απόφασης (Β', 5130) το σχολικό έτος για τα ιδιωτικά και δημόσια Γυμνάσια και Γενικά Λύκεια αρχίζει την 1η Σεπτεμβρίου και λήγει την 31η Αυγούστου του επόμενου έτους (παρ. 1), ενώ το διδακτικό έτος αρχίζει την 1η Σεπτεμβρίου κάθε έτους και λήγει την 30ή Ιουνίου του επόμενου έτους, η δε διδασκαλία των μαθημάτων αρχίζει την 11η Σεπτεμβρίου (παρ. 2). Κατά τα προβλεπόμενα στο άρθρο 22 της αυτής

Υπουργικής Απόφασης η απαλλαγή από το μάθημα των **θρησκευτικών** αφορά ολόκληρο το σχολικό έτος και μπορεί να ανανεωθεί για κάθε επόμενο σχολικό έτος με την ίδια διαδικασία. Ακολούθως, μετά την έκδοση της ως άνω (1478/2022) δικαστικής απόφασης της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας εκδόθηκε η 106646/ΓΔ4/2-9-2022 Απόφαση της Υπουργού και της Υφυπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων (Β', 4644), με την οποία τροποποιήθηκε εκ νέου η 79942/ΓΔ4/21-5-2019 Κοινή Υπουργική Απόφαση ως προς το άρθρο 25 αυτής, περιέλαβε δε αναφορικά με τον τρόπο απασχόλησης των απαλλασσόμενων μαθητών ταυτοσήμου περιεχομένου με την ακυρωθείσα κοινή Υπουργική Απόφαση ρυθμίσεις, προβλέποντας ότι ο Διευθυντής της σχολικής μονάδας σε συνεργασία με τον Σύλλογο Διδασκόντων αποφασίζουν, κατά περίπτωση, για τον τρόπο που απασχολούνται οι μαθητές, οι οποίοι απαλλάσσονται του μαθήματος των **θρησκευτικών** (π.χ. διαφορετικό διδακτικό αντικείμενο σε άλλο τμήμα της ίδιας τάξης ή ερευνητική δημιουργική δραστηριότητα) συντάσσοντας σχετική πράξη στο Βιβλίο Πράξεων του Συλλόγου Διδασκόντων, ενώ σε περίπτωση λειτουργίας ενός μόνο τμήματος στην τάξη που φοιτούν οι απαλλασσόμενοι μαθητές, αυτοί παρακολουθούν εκπαιδευτικό πρόγραμμα που καθορίζεται από τον Σύλλογο Διδασκόντων.

5. Επειδή, οι δύο πρώτοι αιτούντες είναι γονείς της τρίτης αιτούσας, ασκούντες την κρινόμενη αίτηση ατομικώς και για λογαριασμό της ανήλικης κόρης τους (τρίτης αιτούσας) μαθήτριας της Α' τάξης του ιδιωτικού ημερήσιου Γενικού Γυμνασίου «Αμερικανικό Κολλέγιο Ελλάδος» κατά το σχολικό έτος 2023-2024, η οποία, κατά τα προβαλλόμενα, είχε νομίμως απαλλαγεί από την υποχρέωση παρακολούθησης του μαθήματος των **θρησκευτικών** τόσο κατά το σχολικό αυτό έτος (σχετ. το απόσπασμα της 7ης πράξης της 25-9-2023 του Συλλόγου Διδασκόντων) όσο και κατά το σχολικό έτος 2024-2025, γεγονός το οποίο δεν αμφισβητείται από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. Με την αίτησή τους οι αιτούντες ισχυρίζονται ότι: α) η κατά τα ανωτέρω υποχρέωση της Διοίκησης προς θέσπιση ισότιμου μαθήματος συναφούς περιεχομένου για τους μαθητές που απαλλάσσονται του μαθήματος των **θρησκευτικών** απορρέει από τα άρθρα 13 παρ. 1 και 16 του Συντάγματος καθώς και από το άρθρο 2 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ε.Σ.Δ.Α. σε συνδυασμό με το άρθρο 9 αυτής και β) η άσκηση της αρμοδιότητας προς ρύθμιση του ζητήματος είναι δεσμία και η παράλειψη θέσπισης εναλλακτικού μαθήματος μετά την πάροδο της ειδικής προθεσμίας που τάχθηκε ως εύλογη με τις προαναφερόμενες αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας είναι μη νόμιμη. Περαιτέρω, οι αιτούντες υποστηρίζουν ότι η διατήρηση σε ισχύ των ρυθμίσεων της 106646/ΓΔ4/2-9-2022 Κοινής Υπουργικής Απόφασης περί απασχόλησης των απαλλασσόμενων από το μάθημα των **θρησκευτικών** μαθητών με δραστηριότητα που επιλέγεται από τον Διευθυντή της οικείας σχολικής μονάδας κατόπιν συνεννόησης με τον σύλλογο διδασκόντων, έχει ήδη καταστεί συνταγματικώς μη ανεκτή λόγω παρόδου του εύλογου χρόνου (πάροδος του σχολικού έτους 2022-2023) μέχρι του οποίου έχει κριθεί από την Ολομέλεια του Δικαστηρίου με τις 1478 - 1480/2022 αποφάσεις της ότι είναι συνταγματικώς ανεκτή, ως μεταβατική, η κατά τα ανωτέρω απασχόληση των απαλλασσόμενων μαθητών έως την οριστική ρύθμιση του θέματος με την θέσπιση της διδασκαλίας μαθήματος ισότιμου προς το μάθημα των **θρησκευτικών**.

6. Επειδή, όπως προκύπτει από τα στοιχεία του φακέλου, μετά την δημοσίευση της 1478/2022 απόφασης της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας, το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής στο 28/23-5-2024 απόσπασμα Πρακτικού του Διοικητικού του Συμβουλίου, διέλαβε ότι η θέσπιση ενός ισότιμου μαθήματος για τους απαλλασσόμενους από το μάθημα των **θρησκευτικών** μαθητές αποτελεί ζήτημα ενδελεχούς μελέτης και απαιτεί τη διενέργεια διαδικασιών αντίστοιχων με αυτές που ακολουθήθηκαν για την εκπόνηση των νέων Προγραμμάτων Σπουδών, την συγγραφή νέων διδακτικών «πακέτων» και την ανάπτυξη του συνοδευτικού εκπαιδευτικού υλικού, ήτοι σύνθετη και χρονοβόρα διαδικασία που απαιτεί ενδελεχή προγραμματισμό, μελέτη, συνεργασία και συνεχή αξιολόγηση. Όπως, ειδικότερα, διαλαμβάνεται στο ίδιο πρακτικό, από τις αρχές του έτους 2020, ήτοι πριν από την δημοσίευση της ανωτέρω απόφασης της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας, το Ι.Ε.Π. είχε αναλάβει την εκπόνηση 51 νέων Προγραμμάτων Σπουδών (166 ανά τάξη και γνωστικό αντικείμενο), την κατάρτιση των οποίων ολοκλήρωσε το έτος 2021, ακολούθησε η πιλοτική εφαρμογή τους σε πειραματικά και πρότυπα σχολεία κατά τα σχολικά έτη 2021-2022 και 2022-2023 μέχρι την τελική αξιολόγησή και δημοσίευσή τους, η οποία έλαβε χώρα στις αρχές του έτους 2023, ενώ εξ άλλου έχει προκηρύξει και ανέμενε εντός του έτους 2024 την παράδοση 187 νέων διδακτικών «πακέτων» (369 τευχών ανά τάξη και γνωστικό αντικείμενο) βάσει των νέων προγραμμάτων σπουδών και του θεσμού του πολλαπλού βιβλίου που εισήγαγε ο ν. 4823/2021. Επεσήμανε δε την αναγκαιότητα ολοκλήρωσης πριν από το τέλος του έτους 2023 της εκπόνησης των ανωτέρω προγραμμάτων σπουδών λόγω χρηματοδότησης από κοινοτικές πηγές, γεγονός που κατέστησε την υλοποίηση των ως άνω προγραμμάτων απόλυτη προτεραιότητα για το Ινστιτούτο. Εξάλλου, ανέφερε ότι η

θέσπιση του ισότιμου μαθήματος της ηθικής απαιτεί την τήρηση ανάλογης με την κατάρτιση προγραμμάτων σπουδών διαδικασίας, η οποία εκκινεί από τη μελέτη του ζητήματος, ακολουθεί η δόμηση προγράμματος σπουδών και ολοκληρώνεται με την ανάπτυξη του απαραίτητου εκπαιδευτικού υλικού, ώστε να διασφαλιστεί, παρά τον επείγοντα χαρακτήρα της εισαγωγής του εν λόγω μαθήματος, η παροχή εκπαιδευτικού προγράμματος υψηλής ποιότητας που να πληροί τα αναγκαία εκπαιδευτικά πρότυπα και να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των μαθητών. Περαιτέρω, με το 64208/Ν1/10-6-2024 έγγραφο απόψεων του Υπουργείου Παιδείας Θρησκευμάτων και Αθλητισμού, η Διοίκηση επεσήμανε προς το Δικαστήριο ότι «η θέσπιση ενός μαθήματος ισότιμου προς το μάθημα των **Θρησκευτικών**, απαιτεί σύνθετη και χρονοβόρα διαδικασία, η οποία ήταν αδύνατο να ολοκληρωθεί εντός του σχολικού έτους 2022-2023, όπως ... αναφέρεται στην 1478/2022 απόφαση της ολομέλειας του Σ.τ.Ε., χωρίς να στηρίζεται σε εκτίμηση των αναγκών για την θέσπιση του εν λόγω μαθήματος ενεργειών και του απαιτούμενου για τη διεξαγωγή τους χρόνου». Ακολουθώντας, με το 3/10-1-2025 απόσπασμα Πρακτικού, το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής ενημέρωσε το Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού ότι σε συνεργασία με το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών ανέλαβε την εκπόνηση Προγράμματος Σπουδών, Οδηγού για τον Εκπαιδευτικό και προδιαγραφών εκπόνησης διδακτικού πακέτου για το γνωστικό αντικείμενο της Ηθικής από τη Γ' Τάξη του Δημοτικού έως και τη Γ' Τάξη του Λυκείου, για τους μαθητές που απαλλάσσονται της διδασκαλίας του μαθήματος των **Θρησκευτικών**. Προς τούτο δημοσιεύθηκε η 15043/30-12-2024 Πρόκληση υποβολής προσφοράς στο Ε.Κ.Π.Α. για την απευθείας ανάθεση του έργου «Πρόγραμμα Σπουδών και Εκπαιδευτικό Υλικό για το μάθημα της Ηθικής στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση» στο πλαίσιο της διδασκαλίας ισότιμου μαθήματος συναφούς περιεχομένου για τους μαθητές που απαλλάσσονται από το υποχρεωτικό μάθημα των **Θρησκευτικών**. Όπως αναφέρεται στην ως άνω πρόσκληση, βάσει των οριζόμενων στις 1749 και 1750/2019 αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας, «Το ισότιμο μάθημα μπορεί να είναι σχετικό με το γνωστικό αντικείμενο της Ηθικής, το οποίο δύναται να συμβάλει στην επίτευξη διδακτικών και ανθρωπολογικών στόχων παρόμοιων με αυτούς που επιδιώκονται στην περίπτωση των υπολοίπων μαθητών/τριών μέσω της διδασκαλίας των **Θρησκευτικών**, όπως για παράδειγμα: η ανάδειξη της σημασίας που έχει η ηθική αγωγή ως προς τις ικανότητες των μαθητών/τριών να επικοινωνούν με τον εαυτό τους, με τους άλλους και τον κόσμο ολόκληρο, να δημιουργούν, να αυτενεργούν, να καλλιεργούν δεξιότητες και να παράγουν νέα γνώση, η οποία να μετασχηματίζεται σε δράση στην κοινωνία, εμπνεόμενη από το όραμα και την ελπίδα για την ειρήνη, τη συνύπαρξη, την ισότητα, τη δημοκρατία και γενικά την αλλαγή και τη βελτίωση του κόσμου, η διαμόρφωση ελεύθερων, υπεύθυνων και κριτικά σκεπτόμενων πολιτών και η προετοιμασία των μαθητών και μαθητριών για τον δημόσιο χώρο, η ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των διανοητικών και ψυχοσωματικών δυνάμεων των μαθητών και μαθητριών, ώστε να έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες, να μπορούν να ζήσουν δημιουργικά, με αγάπη προς τον άνθρωπο, τη ζωή και τη φύση και να διακατέχονται από πίστη προς την πατρίδα». Σύμφωνα με την παρ. 1.1. της ανωτέρω πρόσκλησης, έργο του αναδόχου είναι η εκπόνηση Προγράμματος Σπουδών, Οδηγού για τον Εκπαιδευτικό, καθώς και προδιαγραφών εκπόνησης διδακτικού πακέτου του μαθήματος της Ηθικής, από τη Γ' τάξη Δημοτικού έως και τη Γ' Λυκείου, ενώ σύμφωνα με την μεν παρ. 1.2.6.7 η διάρκεια του έργου εκτείνεται από την υπογραφή της σύμβασης έως και τις 31-8-2025, ο δε ανάδοχος καλείται να έχει ολοκληρώσει το έργο του έως τις 31-7-2025, σύμφωνα με το περιλαμβανόμενο στην παρ. 1.2.6.8 χρονοδιάγραμμα υλοποίησης των παραδοτέων (Π.1. Έκθεση με βασικές κατευθύνσεις για: α) την εκπόνηση του ΠΣ και του αντίστοιχου Οδηγού Εκπαιδευτικού, όπου θα αναλύονται και ζητήματα ειδικής διδακτικής, β) την εκπόνηση των προδιαγραφών του Διδακτικού Πακέτου: Έως έναν (1) μήνα από την υπογραφή της σύμβασης, Π1.1. Ενδιάμεση Έκθεση της πορείας εκπόνησης του ΠΣ και του αντίστοιχου Οδηγού Εκπαιδευτικού: Έως έναν (1) μήνα από την οριστική παραλαβή του Π1. Π1.2. Ενδιάμεση Έκθεση της πορείας εκπόνησης προδιαγραφών Διδακτικού Πακέτου Εκπαιδευτικού Υλικού: Έως έναν (1) μήνα από την οριστική παραλαβή του Π1.1. Π2. Σύνταξη ΠΣ και Οδηγού Εκπαιδευτικού: Έως τρεις (3) μήνες από την οριστική παραλαβή του Π1.2. Π3. Εκπόνηση προδιαγραφών Διδακτικού Πακέτου: Έως έναν (1) μήνα από την οριστική παραλαβή του Π2.). Το ως άνω απόσπασμα καθώς και η προαναφερόμενη πρόσκληση υποβολής προσφοράς απευθείας ανάθεσης διαβιβάστηκαν στο Δικαστήριο με το 5051/Ν1/17-1-2025 έγγραφο συμπληρωματικών απόψεων, στο οποίο ο καθ' ου Υπουργός ανέφερε επιπλέον ότι: «Αποδεικνύεται ότι αφού από το έτος 2020, ήτοι πριν από την έκδοση της ΟλΣτΕ 1478/2022, το Υπουργείο Παιδείας είχε ξεκινήσει διαδικασίες που κατέληξαν στην εκπόνηση και πιλοτική εφαρμογή νέων προγραμμάτων σπουδών για τις σχολικές μονάδες προσχολικής αγωγής και πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, διαδικασίες πολυσύνθετες και εξαιρετικά χρονοβόρες που διήρκεσαν έως και το έτος 2023, δρομολογήθηκε στη συνέχεια η διαδικασία θέσπισης του αντίστοιχου προς το μάθημα των **Θρησκευτικών** μαθήματος, η οποία, επίσης είναι σύνθετη και χρονοβόρα. Για τον παραπάνω εκτεθέντα λόγο δεν ήταν δυνατό να λάβει χώρα και να ολοκληρωθεί η εν λόγω διαδικασία το σχολικό έτος 2022-

2023...Από τα παραπάνω συνάγεται ότι ο Υπουργός Παιδείας Θρησκευμάτων και Αθλητισμού έχει προβεί στις απαραίτητες ενέργειες για την εκπλήρωση της υποχρέωσης θέσπισης του ανωτέρω μαθήματος ...». Εν συνεχεία, με το από 11-5-2025 έγγραφο του Τμήματος Β' Προγραμμάτων Σπουδών και Εκπαιδευτικού Υλικού του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής, διαβιβάστηκαν στο Δικαστήριο αφ' ενός η από 12-3-2025 (5227/12-3-2025) σύμβαση μεταξύ του Ι.Ε.Π. ως αναθέτουσας αρχής και του Ειδικού Λογαριασμού Κονδυλίων Ε.Κ.Π.Α. ως αναδόχου για το έργο «Πρόγραμμα Σπουδών και Εκπαιδευτικό Υλικό για το μάθημα της Ηθικής στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση», με παραδοτέα Έκθεση με βασικές κατευθύνσεις για: α) την εκπόνηση του ΠΣ και του αντίστοιχου Οδηγού Εκπαιδευτικού, όπου θα αναλύονται και ζητήματα ειδικής διδακτικής, β) την εκπόνηση των προδιαγραφών του Διδακτικού Πακέτου, Ενδιάμεση Έκθεση της πορείας εκπόνησης του ΠΣ και του αντίστοιχου Οδηγού Εκπαιδευτικού, Ενδιάμεση Έκθεση της πορείας εκπόνησης προδιαγραφών Διδακτικού Πακέτου Εκπαιδευτικού Υλικού, Σύνταξη ΠΣ και Οδηγού Εκπαιδευτικού και Εκπόνηση προδιαγραφών Διδακτικού Πακέτου, τα οποία θα πρέπει να παραδοθούν έως την 31η-7-2025, αφ' ετέρου δε η από 26-3-2025 Έκθεση με βασικές κατευθύνσεις (Παραδοτέο Π.1.).

7. Επειδή με την αναβλητική (1175/2025) απόφαση του Δικαστηρίου, όπως αυτή διορθώθηκε, έγινε δεκτό ότι, παρά τις προπαρασκευαστικές ενέργειες που, με καθυστέρηση, είχαν αναληφθεί από τη Διοίκηση προκειμένου να συμμορφωθεί προς τα κριθέντα με τις μνημονευθείσες αποφάσεις της Ολομέλειας του Δικαστηρίου, δεν έχει οργανωθεί ακόμη η παροχή εναλλακτικού μαθήματος για όσους μαθητές απαλλάσσονται από την παρακολούθηση του μαθήματος των **θρησκευτικών**. Ως εκ τούτου, η Διοίκηση δεν έχει ενεργήσει ώστε να εκπληρώσει τη διαγνωσθείσα με τις αποφάσεις της Ολομέλειας υποχρέωσή της, η οποία παραμένει ενεργός. Με τα δεδομένα αυτά, το Δικαστήριο έκρινε ότι έπρεπε να αναβάλει την εκδίκαση της υπόθεσης για τη δικάσιμο της 2ας Οκτωβρίου 2025 και η Διοίκηση να υποχρεωθεί μέχρι τις 31 Αυγούστου 2025 να ολοκληρώσει τις απαραίτητες ενέργειες (όπως είναι ο καθορισμός του αναλυτικού προγράμματος σπουδών και ο καθορισμός του κλάδου και ειδικότητας των εκπαιδευτικών στους οποίους θα ανατεθεί η διδασκαλία του εναλλακτικού μαθήματος) για την οργάνωση του μαθήματος το οποίο θα διδάσκεται σε όσους μαθητές δεν επιθυμούν να παρακολουθήσουν το μάθημα των **θρησκευτικών**. Ειδικότερα, με την ανωτέρω απόφαση του Δικαστηρίου η Διοίκηση ρητώς υποχρεώθηκε να ολοκληρώσει τις απαραίτητες ενέργειες για τη διδασκαλία εναλλακτικού μαθήματος για τους μαθητές που δεν επιθυμούν να παρακολουθήσουν το μάθημα των **θρησκευτικών**, μέχρι τις 31 Αυγούστου 2025. Η εν λόγω απόφαση του Δικαστηρίου (1175/2025) μαζί με την απόφαση σε συμβούλιο 297/2025 περί διορθώσεώς της επιδόθηκαν προς την Υπουργό Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού στις 8-9-2025 (βλ. το με αριθμ. κατ. 1744/2025 αποδεικτικό επίδοσης του αρμόδιου Επιμελητή του Δικαστηρίου και τις 118474/Ν1/29-9-2025 απόψεις της Διοίκησης).

8. Επειδή, μετά την επίδοση προς την αναφερθείσα Υπουργό της ως άνω αναβλητικής απόφασης του Δικαστηρίου, το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής με το 16045/22.9.2025 έγγραφό του ενημέρωσε το Δικαστήριο ότι μέχρι την 31η Αυγούστου 2025 προέβη στις εξής ενέργειες: 1. Υπέγραψε την 5227/12.3.2025 σύμβαση με τον ΕΛΚΕ του ΕΚΠΑ ως αναδόχου για το έργο «Πρόγραμμα Σπουδών και Εκπαιδευτικό Υλικό για το μάθημα της Ηθικής στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση», 2. Παρέλαβε τα ακόλουθα: Π.1. «Έκθεση με βασικές κατευθύνσεις για την εκπόνηση Π.Σ. και του αντίστοιχου οδηγού εκπαιδευτικού και την εκπόνηση των προδιαγραφών του διδακτικού πακέτου» (Πρακτικό 6326/30.4.2025), Π.2. «Πρόγραμμα Σπουδών Ηθικής Δημοτικού, Γυμνασίου και λυκείου», Π.3. «Οδηγός εκπαιδευτικού Δημοτικού, Γυμνασίου και Λυκείου» και Π.4. «Προδιαγραφές διδακτικού πακέτου» (Πρακτικό 114841/6.8.2025), 3. Ενέκρινε με την 45/21.8.2025 πράξη του τα 6326/30.4.2025 και 11481/6.8.2025 Πρακτικά της Επιτροπής Παρακολούθησης και Παραλαβής Υπηρεσιών του ΙΕΠ για την παραλαβή των παραδοθέντων Π.1., Π.2., Π.3. και Π.4. (ΑΔΑ: 9Ν18ΟΞΛΔ-ΘΥΘ), και 4. Ενέκρινε με την 45/21.8.2025 πράξη του το Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος Ηθικής για το Δημοτικό, Γυμνάσιο και Λύκειο, το οποίο απέστειλε στο Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού.

9. Επειδή, περαιτέρω, η Διοίκηση, μετά την επίδοση προς αυτήν της ως άνω αναβλητικής απόφασης του Δικαστηρίου, με τις 118474/Ν1/29-9-2025 απόψεις της αναφέρει τα εξής: «...Το Ι.Ε.Π. απέστειλε το με αρ. πρωτ. 45/21-08-2025 Απόσπασμα Πρακτικού του Διοικητικού Συμβουλίου με το οποίο εισηγείται για την έγκριση του Προγράμματος Σπουδών του μαθήματος Ηθικής για το Δημοτικό, το Γυμνάσιο και το Λύκειο...Οι αρμόδιες υπηρεσίες του Υ.ΠΑΙ.Θ.Α. βρίσκονται σε διαδικασία επεξεργασίας και έκδοσης των αντίστοιχων Υ.Α. μετά την προαναφερόμενη εισήγηση του αρμόδιου οργάνου (ΙΕΠ)...»

10. Επειδή, αν και με την αναβλητική απόφαση του Δικαστηρίου η Διοίκηση ρητώς υποχρεώθηκε να έχει

ολοκληρώσει τις απαραίτητες ενέργειες ώστε από το τρέχον σχολικό έτος (2025-2026) να διδάσκεται το εναλλακτικό μάθημα για όσους μαθητές δεν επιθυμούν να παρακολουθήσουν το μάθημα των **Θρησκευτικών**, αυτή ακόμη και μετά την επίδοση της εν λόγω απόφασης του Δικαστηρίου στις 8-9-2025 και παρά την έναρξη του τρέχοντος σχολικού έτους (2025-2026) δεν έχει ολοκληρώσει τις απαραίτητες αυτές ενέργειες. Λαμβανομένου, όμως, υπόψη του χρόνου της επίδοσης της αναβλητικής απόφασης του Δικαστηρίου προς την Διοίκηση (8-9-2025), το Δικαστήριο κρίνει ότι πρέπει να αναβάλει εκ νέου την εκδίκαση της υπόθεσης για τη δικάσιμο της 4ης Δεκεμβρίου 2025, προκειμένου η Διοίκηση να προβεί κατεπειγόντως στις προβλεπόμενες στον νόμο απαραίτητες ενέργειες (όπως είναι ο καθορισμός του αναλυτικού προγράμματος σπουδών, ο καθορισμός του κλάδου και ειδικότητας των εκπαιδευτικών στους οποίους θα ανατεθεί η διδασκαλία του εναλλακτικού μαθήματος, η έκδοση των προβλεπόμενων στον νόμο Υπουργικών Αποφάσεων κ.λπ.), έως τις 30 Νοεμβρίου 2025, αποστέλλοντας στο Δικαστήριο τα σχετικά στοιχεία, ώστε μετά την ημερομηνία αυτή να είναι δυνατή η απρόσκοπτη υλοποίηση της διδασκαλίας εναλλακτικού μαθήματος σε όσους μαθητές δεν επιθυμούν να παρακολουθήσουν το μάθημα των **Θρησκευτικών** τόσο κατά το τρέχον σχολικό έτος (2025-2026) όσο και τα επόμενα σχολικά έτη.

Δ ι ά τ α ύ τ α

Αναβάλλει την εκδίκαση της υπόθεσης για τη δικάσιμο της 4ης Δεκεμβρίου 2025.

Υποχρεώνει τη Διοίκηση να προβεί κατεπειγόντως στις προβλεπόμενες στον νόμο απαραίτητες ενέργειες έως τις 30 Νοεμβρίου 2025, αποστέλλοντας στο Δικαστήριο τα σχετικά στοιχεία, ώστε μετά την ημερομηνία αυτή να είναι δυνατή η απρόσκοπτη υλοποίηση της διδασκαλίας εναλλακτικού μαθήματος σε όσους μαθητές δεν επιθυμούν να παρακολουθήσουν το μάθημα των **Θρησκευτικών** τόσο κατά το τρέχον σχολικό έτος (2025-2026) όσο και τα επόμενα σχολικά έτη, κατά το σκεπτικό.

ΣτΕ 2417/2025 Τμήμα Γ΄ [οριστική]

Συνεδρίασε δημόσια στο ακροατήριό του στις **4 Δεκεμβρίου 2025**, με την εξής σύνθεση: Δημήτριος Μακρής, Αντιπρόεδρος, Προεδρεύων, σε αναπλήρωση του Προέδρου του Τμήματος, που είχε κώλυμα, Αναστασία-Μαρία Παπαδημητρίου, Μαρλένα Τριπολιτσιώτη, Αικατερίνη Ρωζάνα, Οδυσσέας Σπαχής, Σύμβουλοι, Ανδρέας Χρυσικόπουλος, Ελένη Κουλεντιανού, Πάρεδροι. Γραμματέας η Κωνσταντίνα Γκιώκα, Γραμματέας του Γ΄ Τμήματος.

Για να δικάσει την από 2 Νοεμβρίου 2023 αίτηση:

των: 1. Ροδόπης Αναστασιάδου του Εμμανουήλ, ατομικά και ως ασκούσας τη γονική μέριμνα του ανηλίκου τέκνου της Σμαράγδας Ραβιόλου του Φραγκίσκου, και ήδη δεύτερης αιτούσας και 2. Σμαράγδας Ραβιόλου του Φραγκίσκου (ήδη θανόντος), κατοίκων Απολλωνίας Σίφνου και προσωρινά διαμενουσών στο Χαλάνδρι Αττικής (Γρίβα 72), οι οποίες παρέστησαν με τον **δικηγόρο Βασίλειο Σωτηρόπουλο** (Α.Μ. 27027), που νομιμοποιήθηκε στην πρώτη επ΄ ακροατηρίου συζήτηση,

κατά του Υπουργού Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού, ο οποίος παρέστη με την Επιστήμη - Μαρία Μουστακάτου, Πάρεδρο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους.

.....

2. Επειδή, με την αίτηση αυτή **ζητείται η ακύρωση της παράλειψης της Διοίκησης να θεσπίσει ισότιμο μάθημα προς το μάθημα των θρησκευτικών, συναφούς περιεχομένου, για τους μαθητές Λυκείου που απαλλάσσονται του υποχρεωτικού μαθήματος των θρησκευτικών, κατόπιν των κριθέντων με τις 1749-1750/2019 και 1478-1480/2022 αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας.**

3. Επειδή, η υπόθεση εισάγεται στην **επταμελή σύνθεση**, σύμφωνα με την από 29.10.2024 πράξη του Προέδρου του Γ΄ Τμήματος, συζητείται δε μετά: α) την 1176/2025 (αναβλητική) απόφαση του Δικαστηρίου, όπως αυτή διορθώθηκε με την Σ296/2025 απόφασή του σε συμβούλιο και β) την 1835/2025 (αναβλητική) απόφασή του.

4. Επειδή, στο άρθρο 16 παρ. 2 του Συντάγματος ορίζεται ότι: «2. Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του

Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και **θρησκευτικής** συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες». Περαιτέρω, στο άρθρο 13 του Συντάγματος ορίζεται ότι: «1. Η ελευθερία της **θρησκευτικής** συνείδησης είναι απαραβίαστη... 2. Κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη και τα σχετικά με τη λατρεία της τελούνται ανεμπόδιστα υπό την προστασία των νόμων... 3. Οι λειτουργοί όλων των γνωστών θρησκειών υπόκεινται στην ίδια εποπτεία της Πολιτείας και στις ίδιες υποχρεώσεις απέναντί της, όπως και οι λειτουργοί της επικρατούσας θρησκείας. 4. ...». Με τις συνταγματικές αυτές διατάξεις καθορίζεται ο χαρακτήρας της Παιδείας, η οποία συνιστά βασική αποστολή του Κράτους με σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και **θρησκευτικής** συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες (βλ. Σ.τ.Ε. Ολομέλεια 210/2020 σκ. 11, 1381/2024 σκ. 7).

5. Επειδή, εξάλλου, το άρθρο 9 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης «για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών» (ΕΣΔΑ), που κυρώθηκε το πρώτον με τον νόμο 2329/1953 (Α' 68) και εκ νέου με το ν.δ. 53/1974 (Α' 256), αποδόθηκε δε στη δημοτική γλώσσα με το άρθρο πρώτο του π.δ. 76/2022 (Α' 205, με έναρξη ισχύος 1.2.2023), εγγυάται, στην παρ. 1, την ελευθερία της θρησκείας, ενώ στην παρ. 2 του ίδιου άρθρου προβλέπονται οι περιορισμοί του δικαιώματος αυτού. Ειδικότερα, στο άρθρο 9 ορίζεται ότι: «1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας· το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει την ελευθερία αλλαγής θρησκείας ή πεποιθήσεων, καθώς και την ελευθερία εκδήλωσης της θρησκείας ή των πεποιθήσεων, μεμονωμένα ή συλλογικά, δημόσια ή κατ' ιδίαν, μέσω της λατρείας, της διδασκαλίας και της άσκησης των **θρησκευτικών** καθηκόντων και τελετουργιών. 2. Η ελευθερία εκδήλωσης της θρησκείας ή των πεποιθήσεων δεν επιτρέπεται να αποτελέσει αντικείμενο άλλων περιορισμών πέρα από εκείνους που προβλέπονται από τον νόμο και αποτελούν αναγκαία μέτρα σε δημοκρατική κοινωνία για τη δημόσια ασφάλεια, την προάσπιση της δημόσιας τάξης, της υγείας ή της ηθικής ή την προάσπιση των δικαιωμάτων και ελευθεριών τρίτων». Στο άρθρο 14 της Σύμβασης αυτής ορίζεται ότι: «Η απόλαυση των δικαιωμάτων και ελευθεριών, που αναγνωρίζονται στην παρούσα Σύμβαση, πρέπει να εξασφαλιστεί χωρίς καμία διάκριση που να βασίζεται ιδίως στο φύλο, τη φυλή, το χρώμα, τη γλώσσα, τη θρησκεία, τις πολιτικές ή άλλες πεποιθήσεις, την εθνική ή κοινωνική προέλευση, τη συμμετοχή σε εθνική μειονότητα, την περιουσία, τη γέννηση ή κάθε άλλη κατάσταση». Τέλος, το άρθρο 2 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου (ΠΠΠ) της ΕΣΔΑ, που κυρώθηκε με το ν.δ. 53/1974 και αποδόθηκε επίσης στη δημοτική γλώσσα με το άρθρο πρώτο του π.δ/τος 76/2022, κατοχυρώνει το δικαίωμα στην εκπαίδευση, ορίζει δε ειδικότερα ότι: «Κανείς δεν μπορεί να στερηθεί το δικαίωμα στην εκπαίδευση. Το Κράτος, κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων του στο πεδίο της εκπαίδευσης και της διδασκαλίας, σέβεται το δικαίωμα των γονέων να διασφαλίσουν την εκπαίδευση και τη διδασκαλία αυτή σύμφωνα με τις δικές τους **θρησκευτικές** και φιλοσοφικές πεποιθήσεις».

6. Επειδή, περαιτέρω, κατά το άρθρο 45 παρ. 4 του π.δ. 18/1989 (Α' 8): «Στις περιπτώσεις που ο νόμος επιβάλλει σε κάποια αρχή να ρυθμίσει συγκεκριμένη σχέση με την έκδοση εκτελεστής πράξης ... η αίτηση ακυρώσεως είναι δεκτή και κατά της παράλειψης της αρχής να προβεί σε οφειλόμενη νόμιμη ενέργεια. Η αρχή θεωρείται ότι αρνείται την ενέργεια αυτή όταν παρέλθει άπρακτη η ειδική προθεσμία που τυχόν τάσσει ο νόμος, διαφορετικά όταν παρέλθει τρίμηνο από την υποβολή της σχετικής αιτήσεως στη Διοίκηση... . Αίτηση ακυρώσεως που ασκείται πριν παρέλθουν οι παραπάνω προθεσμίες είναι απαράδεκτη ...». Κατά την έννοια της ανωτέρω διάταξης, παράλειψη της αρμόδιας αρχής να προβεί σε οφειλόμενη ενέργεια δεν στοιχειοθετείται, όταν με νόμο παρέχεται στη Διοίκηση η εξουσία να εκδίδει κανονιστικές πράξεις, διότι η εκτίμηση της σκοπιμότητας τόσο για την έκδοση των πράξεων αυτών όσο και του χρόνου έκδοσής τους ανήκει κατ' αρχήν στην ακυρωτικώς ανέλεγκτη κρίση της εξουσιοδοτούμενης αρχής. Κατ' εξαίρεση, η Διοίκηση υποχρεούται να εκδώσει κανονιστική πράξη, όταν η υποχρέωση κανονιστικής ρύθμισης ορισμένου ζητήματος προκύπτει ευθέως από το Σύνταγμα, οπότε η αρμοδιότητα για την έκδοση της κανονιστικής πράξης καθίσταται δεσμία και η παράλειψη έκδοσής της αντίκειται στον νόμο (βλ. Σ.τ.Ε 997/2023 σκ. 5, 2346/2022 σκ. 8).

7. Επειδή, στο άρθρο 42 του ν. 4186/2013 (Α' 193) ορίζεται ότι: «1. ... 2. Με απόφαση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων... α) ...αα) Καθορίζονται τα μαθήματα και το ωρολόγιο πρόγραμμα ανά τάξη στα Ημερήσια και Εσπερινά Λύκεια... ζ) Ορίζεται η αντιστοιχία των διδασκόμενων μαθημάτων με τους κλάδους - ειδικότητες των εκπαιδευτικών ...». Εξάλλου, με το άρθρο 7 παρ. 2 του ν. 2817/2000 (Α' 78) ορίζεται ότι με απόφαση του εκάστοτε Υπουργού Παιδείας «καθορίζονται τα μαθήματα του προγράμματος που διδάσκουν οι εκπαιδευτικοί δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης κάθε κλάδου και ειδικότητας, σε πρώτη και δεύτερη ανάθεση». Κατά την έννοια των εξουσιοδοτικών αυτών διατάξεων, ο Υπουργός Παιδείας,

Θρησκευμάτων και Αθλητισμού με σχετικές αποφάσεις του καθορίζει για το Λύκειο τα διδασκόμενα μαθήματα, τα ωρολόγια και αναλυτικά προγράμματα, καθώς επίσης και τους κλάδους και τις ειδικότητες των εκπαιδευτικών που διδάσκουν τα μαθήματα.

8. Επειδή, με τις 1749 και 1750/2019 αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας ακυρώθηκαν οι 101470/Δ2/16-6-2017 (Β' 2104) και 99058/Δ2/13-6-2017 (Β' 2105) αποφάσεις του Υπουργού Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, με τις οποίες καθορίστηκαν τα προγράμματα σπουδών του μαθήματος των θρησκευτικών του Δημοτικού, του Γυμνασίου καθώς και του Λυκείου. Όπως, ειδικότερα, κρίθηκε με τις ανωτέρω αποφάσεις, το μάθημα των θρησκευτικών απευθύνεται αποκλειστικά στους ορθόδοξους χριστιανούς μαθητές και με αυτό επιδιώκεται η ανάπτυξη της ορθόδοξης χριστιανικής συνείδησης. Με τις ίδιες αποφάσεις έγινε, περαιτέρω, δεκτό ότι οι ετερόδοξοι, αλλόθρησκοι ή άθεοι μαθητές έχουν ευθέως από την παρ. 1 του άρθρου 13 του Συντάγματος δικαίωμα πλήρους απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών με την υποβολή σχετικής δήλωσης και ότι η Πολιτεία οφείλει, προκειμένου να αποτραπεί η δημιουργία ελεύθερης ώρας και, εκ του λόγου αυτού, ο κίνδυνος απομάκρυνσης των μαθητών από το ανωτέρω συνταγματικώς επιβαλλόμενο μάθημα χωρίς αποχρώντα λόγο, να προβλέψει τη διδασκαλία ισότιμου μαθήματος, συναφούς κατά την αντίληψή της περιεχομένου (π.χ. μαθήματος ηθικής). Εξάλλου, με το 37/ 23-7-2020 πρακτικό του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής (Ι.Ε.Π.) εγκρίθηκε η εισήγηση της Επιστημονικής Επιτροπής για το μάθημα των θρησκευτικών. Στην εισήγηση αυτή η Επιτροπή, αφού ανέλυσε τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σχετικά με την απασχόληση των μαθητών που απαλλάσσονται από το μάθημα των θρησκευτικών, εξέτασε τα προβλήματα που δημιουργούνται από την εισαγωγή άλλου μαθήματος για τους μαθητές που απαλλάσσονται από το μάθημα των θρησκευτικών και διατύπωσε προτάσεις. Η Επιστημονική Επιτροπή πρότεινε όπως οι απαλλασσόμενοι μαθητές να βρίσκονται τις ώρες διδασκαλίας των θρησκευτικών σε άλλο κατάλληλο χώρο με τον εκπαιδευτικό στον οποίον έχει ανατεθεί η διδασκαλία και να εκπονούν εργασία με θέμα είτε σχετικό με τη θρησκεία τους, εφ' όσον την έχουν δηλώσει στο πληροφοριακό σύστημα "myschool", είτε με τη μελέτη των θρησκειών ως φιλοσοφικού, κοινωνιολογικού, ιστορικού, πολιτιστικού κ.λπ. φαινομένου. Η πρόταση αυτή, κατά τη γνώμη της Επιτροπής, μπορεί να αποδειχθεί οργανωτικά και παιδαγωγικά δυσχερής, διότι: α) τίθεται ζήτημα ύπαρξης υλικοτεχνικής υποδομής στα σχολεία που θα μπορούσε να υποστηρίξει ουσιαστικά αυτήν την επιλογή, β) απαιτούνται Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.) για κάθε βαθμίδα ώστε να προβλεφθούν οι ανάλογες προσαρμογές της Ερευνητικής Δημιουργικής Δραστηριότητας στη βαθμίδα και την αναπτυξιακή ηλικία των μαθητών, γ) αυξάνονται οι ώρες διδασκαλίας εφ' όσον δημιουργούνται παράλληλα τμήματα θρησκευτικών ανά τάξη όταν εμφανίζονται απαλλαγές, ενώ, τέλος, δ) εγείρεται θέμα ισότιμης μεταχείρισης των μαθητών, καθώς οι μεν Χριστιανοί Ορθόδοξοι δεν έχουν την δυνατότητα να αναπτύξουν τις ερευνητικές και συνθετικές δεξιότητές τους μέσω της εκπόνησης ερευνητικής εργασίας, ενώ οι μη Χριστιανοί Ορθόδοξοι δεν λαμβάνουν γενικές γνώσεις μέσω της παραδοσιακής διδασκαλίας. Περαιτέρω, κατά την εκτίμηση της Επιτροπής, να μεν η παρακολούθηση από μαθητές που απαλλάσσονται από το μάθημα των θρησκευτικών άλλου μαθήματος, που ήδη αποτελεί αντικείμενο διδασκαλίας, δεν πρέπει να αποτελεί πρώτη επιλογή, εφ' όσον, όμως, αντικειμενικοί λόγοι δεν επιτρέπουν άλλη λύση, με απόφαση του Συλλόγου Διδασκόντων θα μπορούσε να εξεταστεί η παρακολούθηση άλλων μαθημάτων, σύμφωνα με το ημερήσιο πρόγραμμα του σχολείου και την ευθύνη των διδασκόντων (παρουσιολόγιο κ.λπ.). Τέλος, η Επιτροπή δέχθηκε ότι: «Η δυνατότητα εισαγωγής της "Ερευνητικής Δημιουργικής Δραστηριότητας με θέμα τη Θρησκεία" προϋποθέτει ενδελεχή μελέτη, ήτοι ικανό χρονικό διάστημα, και, συνεπώς, δεν απαντά στην ανάγκη για άμεση εύρεση λύσεων εν όψει της ενάρξεως του επόμενου σχολικού έτους. Καθίσταται αναγκαία η εξεύρεση μιας μεταβατικής λύσεως που θα ισχύει από την επόμενη σχολική χρονιά και μέχρι την ολοκλήρωση της προαναφερόμενης ενδελεχούς μελέτης, η οποία πρέπει να λάβει υπ' όψιν της ιδίως: τα αριθμητικά στοιχεία για τις απαλλαγές των μαθητών των τελευταίων πέντε ετών, τις οικονομικές πτυχές του σχετικού εγχειρήματος και τις παιδαγωγικές συνέπειες».

9. Επειδή, με το άρθρο 37 του ν. 4777/2021 (Α' 25) ορίζεται ότι: «Με απόφαση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων καθορίζονται η διαδικασία και οι προϋποθέσεις απαλλαγής μαθητών, οι οποίοι φοιτούν στην πρωτοβάθμια ή δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, από τη συμμετοχή στα μαθήματα της Φυσικής Αγωγής, της Μουσικής και των θρησκευτικών, και ρυθμίζεται κάθε άλλο συναφές ειδικότερο θέμα, όπως ιδίως οι λόγοι που δικαιολογούν τη χορήγηση και τη διάρκεια της απαλλαγής, ο τύπος, το περιεχόμενο, η προθεσμία υποβολής της αίτησης απαλλαγής καθώς και τα απαραίτητα δικαιολογητικά έγγραφα, το όργανο της σχολικής μονάδας στο οποίο υποβάλλονται η αίτηση και τα δικαιολογητικά, καθώς και η διάρκεια και ο τρόπος τήρησης, φύλαξης και επεξεργασίας αυτών, η διαδικασία και τα όργανα αξιολόγησης της αίτησης, οι

σχετικές εγγραφές που γίνονται σε υπηρεσιακά βιβλία της σχολικής μονάδας και ο τρόπος και το είδος της απασχόλησης των μαθητών κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας του μαθήματος από την υποχρέωση παρακολούθησης του οποίου έχουν απαλλαγεί». Κατ' επίκληση της εξουσιοδότησης της προαναφερθείσας διάταξης εκδόθηκε η 61178/ΓΔ4/28-5-2021 Κοινή Απόφαση της Υπουργού και της Υφυπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων (Β' 2286), με την οποία αντικαταστάθηκε το τιτλοφορούμενο «Απαλλαγή μαθητών/τριών από την ενεργό συμμετοχή σε μαθήματα» άρθρο 25 της 79942/ΓΔ4/21-5-2019 Υπουργικής Απόφασης «Εγγραφές, μετεγγραφές, φοίτηση και θέματα οργάνωσης της σχολικής ζωής στα σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Β' 2005)». Η κοινή αυτή Υπουργική Απόφαση (61178/2021) όρισε ως προς την απαλλαγή από το μάθημα των **θρησκευτικών**, ότι οι μαθητές που δεν είναι χριστιανοί ορθόδοξοι μπορούν, εφ' όσον το επιθυμούν, να απαλλαγούν από την υποχρέωση παρακολούθησης του μαθήματος των **θρησκευτικών** υποβάλλοντας σχετική αίτηση και, περαιτέρω, ότι ο Διευθυντής της σχολικής μονάδας σε συνεργασία με τον Σύλλογο των Διδασκόντων αποφασίζουν, κατά περίπτωση, για τον τρόπο που απασχολούνται υποχρεωτικά οι απαλλασσόμενοι μαθητές, η δε απαλλαγή αρχίζει από την έναρξη των μαθημάτων, αφορά ολόκληρο το σχολικό έτος και μπορεί να ανανεωθεί για κάθε επόμενο σχολικό έτος με την ίδια διαδικασία.

10. Επειδή, η ανωτέρω κοινή Υπουργική Απόφαση, κατά το μέρος που ρύθμιζε τη δυνατότητα απαλλαγής των μαθητών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης από το μάθημα των **θρησκευτικών**, ακυρώθηκε με την 1478/2022 απόφαση της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας, με τη σκέψη ότι, κατά την έννοια του άρθρου 36 παρ. 4 του Κανονισμού (Ε.Ε.) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27ης Απριλίου 2016 «Για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και την κατάργηση της οδηγίας 95/46/ΕΚ (Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων)» (L 119/4-5-2016), στην ένδικη περίπτωση, κατά την οποία προσβαλλόταν κανονιστική πράξη με περιεχόμενο την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ειδικής κατηγορίας κατά το άρθρο 9 παρ. 1 του εν λόγω Κανονισμού, τα οποία συνδέονταν με την άσκηση του συνταγματικού δικαιώματος της ελευθερίας της **θρησκευτικής** συνείδησης σύμφωνα με το άρθρο 13 παρ. 1 του Συντάγματος, απαιτείτο ως ουσιώδης τύπος, η έλλειψη του οποίου οδηγούσε σε ακύρωση της πράξης, η παροχή γνώμης της εποπτικής αρχής πριν από την έκδοσή της. Εφ' όσον πριν από την έκδοση της προσβληθείσας αποφάσεως δεν είχε τηρηθεί, ως ουσιώδης τύπος, η παροχή γνώμης της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, κρίθηκε ότι αυτή έπρεπε να ακυρωθεί ως προς όλες τις διατάξεις της που αφορούσαν την απαλλαγή από το μάθημα των **θρησκευτικών**. Με την ίδια απόφαση, εξ άλλου, απορρίφθηκε ως αβάσιμος λόγος ακύρωσης, με τον οποίο προβαλλόταν παραβίαση του άρθρου 13 παρ. 1 του Συντάγματος και του άρθρου 2 του Π.Π.Π. της Ε.Σ.Δ.Α., ερμηνευόμενου υπό το φως του άρθρου 9 αυτής, ως εκ του ότι, κατά τους ισχυρισμούς των αιτούντων, δεν εκπληρωνόταν η υποχρέωση της Πολιτείας για τη διδασκαλία ισότιμου μαθήματος συναφούς περιεχομένου με το μάθημα των **θρησκευτικών**, από το οποίο απαλλάσσονταν. Και τούτο, με τη σκέψη ότι η ρύθμιση, σύμφωνα με την οποία ο Διευθυντής της σχολικής μονάδας, σε συνεργασία με τον Σύλλογο των διδασκόντων, αποφασίζουν, κατά περίπτωση, για τον τρόπο που απασχολούνται υποχρεωτικά οι απαλλασσόμενοι μαθητές (ενδεικτικά διαφορετικό διδακτικό αντικείμενο σε άλλο τμήμα της ίδιας τάξης ή ερευνητική δημιουργική δραστηριότητα), ήταν συνταγματικώς ανεκτή, ως μεταβατική, μέχρι την οριστική ρύθμιση του θέματος εντός ευλόγου χρόνου. Ως εύλογος χρόνος κρίθηκε το τέλος του σχολικού έτους 2022-2023, καθώς πέραν των επικληθείσων από τη Διοίκηση δυσχερειών για την θέσπιση εναλλακτικού μαθήματος, η Πολιτεία εκαλείτο για πρώτη φορά να ρυθμίσει το ζήτημα αυτό, σύμφωνα με την ερμηνεία των συνταγματικών και των υπερνομοθετικής ισχύος διατάξεων της ΕΣΔΑ που είχε δοθεί με τις προαναφερθείσες 1749-1750/2019 αποφάσεις του Δικαστηρίου.

11. Επειδή, κατόπιν της 1478/2022 απόφασης της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας εκδόθηκε η 106646/ΓΔ4/2-9-2022 Απόφαση της Υπουργού και της Υφυπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων (Β' 4644), με την οποία τροποποιήθηκε εκ νέου η 79942/ΓΔ4/21-5-2019 Κοινή Υπουργική Απόφαση ως προς το άρθρο 25 αυτής, περιέλαβε δε αναφορικά με τον τρόπο απασχόλησης των απαλλασσόμενων μαθητών ταυτοσήμου περιεχομένου με την ακυρωθείσα κοινή Υπουργική Απόφαση ρυθμίσεις, προβλέποντας ότι ο Διευθυντής της σχολικής μονάδας σε συνεργασία με τον Σύλλογο Διδασκόντων αποφασίζουν, κατά περίπτωση, για τον τρόπο που απασχολούνται οι μαθητές, οι οποίοι απαλλάσσονται του μαθήματος των **θρησκευτικών** (π.χ. διαφορετικό διδακτικό αντικείμενο σε άλλο τμήμα της ίδιας τάξης ή ερευνητική δημιουργική δραστηριότητα) συντάσσοντας σχετική πράξη στο Βιβλίο Πράξεων του Συλλόγου Διδασκόντων, ενώ σε περίπτωση λειτουργίας ενός μόνο τμήματος στην τάξη που φοιτούν οι απαλλασσόμενοι μαθητές, αυτοί παρακολουθούν εκπαιδευτικό πρόγραμμα που καθορίζεται από τον Σύλλογο Διδασκόντων. Όπως ορίστηκε

στο άρθρο 1 της 102791/ Γδ4/10-9-2024 Υπουργικής Απόφασης (Β' 5130) το σχολικό έτος για τα ιδιωτικά και δημόσια Γυμνάσια και Γενικά Λύκεια αρχίζει την 1η Σεπτεμβρίου και λήγει την 31η Αυγούστου του επόμενου έτους (παρ. 1), ενώ το διδακτικό έτος αρχίζει την 1η Σεπτεμβρίου κάθε έτους και λήγει την 30ή Ιουνίου του επόμενου έτους, η δε διδασκαλία των μαθημάτων αρχίζει την 11η Σεπτεμβρίου (παρ. 2). Κατά τα προβλεπόμενα στο άρθρο 22 της αυτής Υπουργικής Απόφασης η απαλλαγή από το μάθημα των **Θρησκευτικών** αφορά ολόκληρο το σχολικό έτος και μπορεί να ανανεωθεί για κάθε επόμενο σχολικό έτος με την ίδια διαδικασία.

12. Επειδή, η πρώτη αιτούσα η οποία ασκεί την κρινόμενη αίτηση ατομικώς αλλά και για λογαριασμό της δεύτερης αιτούσας, ανήλικης κόρης της, της οποίας ασκεί μόνη την γονική μέριμνα (λόγω θανάτου του συζύγου της), καθώς και η δεύτερη αιτούσα, η οποία ήταν μαθήτρια της Α' τάξης του Γενικού Λυκείου Χαλανδρίου κατά το σχολικό έτος 2023-2024 και είχε τύχει απαλλαγής από την διδασκαλία του μαθήματος των **Θρησκευτικών**, ήταν δε εγγεγραμμένη στην Β' Τάξη του ίδιου Λυκείου κατά το σχολικό έτος 2024-2025 επιθυμώντας να μην παρακολουθήσει και κατά το σχολικό αυτό έτος το μάθημα των **Θρησκευτικών**, γεγονότα που δεν αμφισβητούνται από τη Διοίκηση, προβάλλουν ότι: α) η κατά τα ανωτέρω υποχρέωση της Διοίκησης προς θέσπιση ισότιμου μαθήματος συναφούς περιεχομένου για τους μαθητές που απαλλάσσονται του μαθήματος των **Θρησκευτικών** απορρέει από τα άρθρα 13 παρ. 1 και 16 του Συντάγματος καθώς και από το άρθρο 2 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ε.Σ.Δ.Α. σε συνδυασμό με το άρθρο 9 αυτής και β) η άσκηση της αρμοδιότητας προς ρύθμιση του ζητήματος είναι δεσμία και η παράλειψη θέσπισης εναλλακτικού μαθήματος μετά την πάροδο της ειδικής προθεσμίας που τάχθηκε ως εύλογη με τις προαναφερόμενες αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας είναι μη νόμιμη. Περαιτέρω, οι αιτούσες υποστηρίζουν ότι η διατήρηση σε ισχύ των ρυθμίσεων της 106646/ΓΔ4/2-9-2022 Κοινής Υπουργικής Απόφασης περί απασχόλησης των απαλλασσόμενων από το μάθημα των **Θρησκευτικών** μαθητών με δραστηριότητα που επιλέγεται από τον Διευθυντή της οικείας σχολικής μονάδας κατόπιν συνεννόησης με τον Σύλλογο Διδασκόντων, έχει ήδη καταστεί συνταγματικώς μη ανεκτή λόγω παρόδου του εύλογου χρόνου (με την λήξη του σχολικού έτους 2022-2023) μέχρι του οποίου έχει κριθεί από την Ολομέλεια του Δικαστηρίου με τις 1478-1480/2022 αποφάσεις της ότι είναι συνταγματικώς ανεκτή, ως μεταβατική, η κατά τα ανωτέρω απασχόληση των απαλλασσόμενων μαθητών έως την οριστική ρύθμιση του θέματος με την θέσπιση της διδασκαλίας μαθήματος, ισότιμου προς το μάθημα των **Θρησκευτικών**.

13. Επειδή, η υπό κρίση αίτηση ασκήθηκε ενώπιον του Δικαστηρίου στις 2-11-2023 (βλ. την από 2-11-2023 οικεία πράξη κατάθεσης του σχετικού δικογράφου), ήτοι σε χρόνο κατά τον οποίο είχε αρχίσει το σχολικό έτος 2023-2024 και ήδη είχε παρέλθει άπρακτη η προθεσμία που είχε ταχθεί στην Διοίκηση (τέλος του σχολικού έτους 2022-2023) για να εκπληρώσει την διαγνωσθείσα με την 1478/2022 απόφαση της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας υποχρέωσή της προς θέσπιση εναλλακτικού μαθήματος προς το μάθημα των **Θρησκευτικών**. Συνεπώς, παραδεκτώς από την άποψη αυτή και εμπροθέσμως ασκείται η υπό κρίση αίτηση.

14. Επειδή, όπως προκύπτει από τα στοιχεία του φακέλου, κατόπιν της 1478/2022 απόφασης της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας, σύμφωνα με το 28/23-5-2024 απόσπασμα Πρακτικού του Διοικητικού Συμβουλίου του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής, η θέσπιση ενός ισότιμου μαθήματος για τους απαλλασσόμενους από το μάθημα των **Θρησκευτικών** μαθητές αποτελεί ζήτημα ενδεδειγμένης μελέτης και απαιτεί τη διενέργεια διαδικασιών αντίστοιχων με αυτές που ακολουθήθηκαν για την εκπόνηση των νέων Προγραμμάτων Σπουδών, την συγγραφή νέων διδακτικών «πακέτων» και την ανάπτυξη του συνοδευτικού εκπαιδευτικού υλικού, ήτοι σύνθετη και χρονοβόρα διαδικασία που απαιτεί ενδελεχή προγραμματισμό, μελέτη, συνεργασία και συνεχή αξιολόγηση. Σύμφωνα, ειδικότερα, με το ίδιο πρακτικό, από τις αρχές του έτους 2020, ήτοι πριν από την δημοσίευση της ανωτέρω απόφασης της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας, το Ι.Ε.Π. είχε αναλάβει την εκπόνηση 51 νέων Προγραμμάτων Σπουδών (166 ανά τάξη και γνωστικό αντικείμενο), των οποίων την κατάρτιση ολοκλήρωσε το έτος 2021, ακολούθησε η πιλοτική εφαρμογή τους σε πειραματικά και πρότυπα σχολεία κατά τα σχολικά έτη 2021-2022 και 2022-2023 μέχρι την τελική αξιολόγηση και δημοσίευσή τους, η οποία έλαβε χώρα στις αρχές του έτους 2023, ενώ εξ άλλου έχει προκηρύξει και ανέμενε εντός του έτους 2024 την παράδοση 187 νέων διδακτικών «πακέτων» (369 τευχών ανά τάξη και γνωστικό αντικείμενο) βάσει των νέων προγραμμάτων σπουδών και του θεσμού του πολλαπλού βιβλίου που εισήγαγε ο ν. 4823/2021. Το εν λόγω Ινστιτούτο επεσήμανε την αναγκαιότητα ολοκλήρωσης πριν από το τέλος του έτους 2023 της εκπόνησης των ανωτέρω προγραμμάτων σπουδών λόγω χρηματοδότησης από κοινοτικές πηγές, γεγονός που κατέστησε την υλοποίηση των ως άνω προγραμμάτων απόλυτη προτεραιότητα για το Ινστιτούτο. Εξάλλου, σύμφωνα με το ίδιο πρακτικό του

Ινστιτούτου, η θέσπιση του ισότιμου μαθήματος της ηθικής απαιτεί την τήρηση ανάλογης με την κατάρτιση προγραμμάτων σπουδών διαδικασίας, η οποία εκκινεί από τη μελέτη του ζητήματος, συνεχίζεται με την δόμηση προγράμματος σπουδών και ολοκληρώνεται με την ανάπτυξη του απαραίτητου εκπαιδευτικού υλικού, ώστε να διασφαλιστεί, παρά τον επείγοντα χαρακτήρα της εισαγωγής του εν λόγω μαθήματος, η παροχή εκπαιδευτικού προγράμματος υψηλής ποιότητας που να πληροί τα αναγκαία εκπαιδευτικά πρότυπα και να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των μαθητών. Περαιτέρω, με το 64208/Ν1/10-6-2024 έγγραφο απόψεων του Υπουργείου Παιδείας Θρησκευμάτων και Αθλητισμού επισημαίνεται προς το Δικαστήριο ότι: «η θέσπιση ενός μαθήματος ισότιμου προς το μάθημα των **Θρησκευτικών**, απαιτεί σύνθετη και χρονοβόρα διαδικασία, η οποία ήταν αδύνατο να ολοκληρωθεί εντός του σχολικού έτους 2022-2023, όπως ... αναφέρεται στην 1478/2022 απόφαση της Ολομέλειας του Σ.τ.Ε., χωρίς να στηρίζεται σε εκτίμηση των αναγκών για την θέσπιση του εν λόγω μαθήματος ενεργειών και του απαιτούμενου για τη διεξαγωγή τους χρόνου». Εξάλλου με την 15043/30-12-2024 πρόσκληση κλήθηκαν οι ενδιαφερόμενοι προς υποβολή προσφοράς στο Ε.Κ.Π.Α. για την απευθείας ανάθεση του έργου «Πρόγραμμα Σπουδών και Εκπαιδευτικό Υλικό για το μάθημα της Ηθικής στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση» στο πλαίσιο της διδασκαλίας ισότιμου μαθήματος συναφούς περιεχομένου για τους μαθητές που απαλλάσσονται από το υποχρεωτικό μάθημα των **Θρησκευτικών**. Όπως αναφέρεται στην ως άνω πρόσκληση, βάσει των οριζόμενων στις 1749 και 1750/2019 αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας, «Το ισότιμο μάθημα μπορεί να είναι σχετικό με το γνωστικό αντικείμενο της Ηθικής, το οποίο δύναται να συμβάλει στην επίτευξη διδακτικών και ανθρωπολογικών στόχων παρόμοιων με αυτούς που επιδιώκονται στην περίπτωση των υπολοίπων μαθητών/τριών μέσω της διδασκαλίας των **Θρησκευτικών**, όπως για παράδειγμα: η ανάδειξη της σημασίας που έχει η ηθική αγωγή ως προς τις ικανότητες των μαθητών/τριών να επικοινωνούν με τον εαυτό τους, με τους άλλους και τον κόσμο ολόκληρο, να δημιουργούν, να αυτενεργούν, να καλλιεργούν δεξιότητες και να παράγουν νέα γνώση, η οποία να μετασχηματίζεται σε δράση στην κοινωνία, εμπνεόμενη από το όραμα και την ελπίδα για την ειρήνη, τη συνύπαρξη, την ισότητα, τη δημοκρατία και γενικά την αλλαγή και τη βελτίωση του κόσμου, η διαμόρφωση ελεύθερων, υπεύθυνων και κριτικά σκεπτόμενων πολιτών και η προετοιμασία των μαθητών και μαθητριών για τον δημόσιο χώρο, η ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των διανοητικών και ψυχοσωματικών δυνάμεων των μαθητών και μαθητριών, ώστε να έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες, να μπορούν να ζήσουν δημιουργικά, με αγάπη προς τον άνθρωπο, τη ζωή και τη φύση και να διακατέχονται από πίστη προς την πατρίδα». Σύμφωνα με την παρ. 1.1. της ανωτέρω πρόσκλησης, έργο του αναδόχου είναι η εκπόνηση Προγράμματος Σπουδών, Οδηγού για τον Εκπαιδευτικό, καθώς και προδιαγραφών εκπόνησης διδακτικού πακέτου του μαθήματος της Ηθικής, από τη Γ' τάξη Δημοτικού έως και τη Γ' Λυκείου, ενώ σύμφωνα με την μεν παρ. 1.2.6.7 η διάρκεια του έργου εκτείνεται από την υπογραφή της σύμβασης έως και τις 31-8-2025, ο δε ανάδοχος καλείται να έχει ολοκληρώσει το έργο του έως τις 31-7-2025, σύμφωνα με το περιλαμβανόμενο στην παρ. 1.2.6.8 χρονοδιάγραμμα υλοποίησης των παραδοτέων (Π.1. Έκθεση με βασικές κατευθύνσεις για: α) την εκπόνηση του ΠΣ και του αντίστοιχου Οδηγού Εκπαιδευτικού, όπου θα αναλύονται και ζητήματα ειδικής διδακτικής, β) την εκπόνηση των προδιαγραφών του Διδακτικού Πακέτου: Έως έναν (1) μήνα από την υπογραφή της σύμβασης, Π1.1. Ενδιάμεση Έκθεση της πορείας εκπόνησης του ΠΣ και του αντίστοιχου Οδηγού Εκπαιδευτικού: Έως έναν (1) μήνα από την οριστική παραλαβή του Π1. Π1.2. Ενδιάμεση Έκθεση της πορείας εκπόνησης προδιαγραφών Διδακτικού Πακέτου Εκπαιδευτικού Υλικού: Έως έναν (1) μήνα από την οριστική παραλαβή του Π1.1. Π2. Σύνταξη ΠΣ και Οδηγού Εκπαιδευτικού: Έως τρεις (3) μήνες από την οριστική παραλαβή του Π1.2. Π3. Εκπόνηση προδιαγραφών Διδακτικού Πακέτου: Έως έναν (1) μήνα από την οριστική παραλαβή του Π2.). Ακολούθως, με το 3/10-1-2025 απόσπασμα Πρακτικού, το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής ενημέρωσε το Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού ότι σε συνεργασία με το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών ανέλαβε την εκπόνηση Προγράμματος Σπουδών, Οδηγού για τον εκπαιδευτικό και προδιαγραφών εκπόνησης διδακτικού πακέτου για το γνωστικό αντικείμενο της Ηθικής από τη Γ' Τάξη του Δημοτικού έως και τη Γ' Τάξη του Λυκείου, για τους μαθητές που απαλλάσσονται της διδασκαλίας του μαθήματος των **Θρησκευτικών**. Η προαναφερόμενη πρόσκληση υποβολής προσφοράς απευθείας ανάθεσης και το ως άνω απόσπασμα πρακτικού διαβιβάστηκαν στο Δικαστήριο με το 5051/Ν1/17-1-2025 έγγραφο συμπληρωματικών απόψεων της Διοικήσεως, στο οποίο αναφέρεται ότι: «Αποδεικνύεται ότι αφού από το έτος 2020, ήτοι πριν από την έκδοση της ΟλΣτΕ 1478/2022, το Υπουργείο Παιδείας είχε ξεκινήσει διαδικασίες που κατέληξαν στην εκπόνηση και πιλοτική εφαρμογή νέων προγραμμάτων σπουδών για τις σχολικές μονάδες προσχολικής αγωγής και πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, διαδικασίες πολυσύνθετες και εξαιρετικά χρονοβόρες που διήρκεσαν έως και το έτος 2023, δρομολογήθηκε στη συνέχεια η διαδικασία θέσπισης του αντίστοιχου προς το μάθημα των **Θρησκευτικών** μαθήματος, η οποία, επίσης είναι σύνθετη και χρονοβόρα. Για τον παραπάνω εκτεθέντα λόγο δεν ήταν δυνατό να λάβει χώρα και να ολοκληρωθεί η εν λόγω

διαδικασία το σχολικό έτος 2022-2023... . Από τα παραπάνω συνάγεται ότι ο Υπουργός Παιδείας Θρησκευμάτων και Αθλητισμού έχει προβεί στις απαραίτητες ενέργειες για την εκπλήρωση της υποχρέωσης θέσπισης του ανωτέρω μαθήματος ...». Εν συνεχεία, με το από 11-5-2025 έγγραφο του Τμήματος Β΄ Προγραμμάτων Σπουδών και Εκπαιδευτικού Υλικού του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής, διαβιβάστηκαν στο Δικαστήριο η από 12-3-2025 (5227/12-3-2025) σύμβαση μεταξύ του Ι.Ε.Π. ως αναθέτουσας αρχής και του Ειδικού Λογαριασμού Κονδυλίων του Ε.Κ.Π.Α. ως αναδόχου για το έργο «Πρόγραμμα Σπουδών και Εκπαιδευτικό Υλικό για το μάθημα της Ηθικής στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση», με παραδοτέα Έκθεση με βασικές κατευθύνσεις για: α) την εκπόνηση του ΠΣ και του αντίστοιχου Οδηγού Εκπαιδευτικού, στον οποίο θα αναλύονται και ζητήματα ειδικής διδακτικής, β) την εκπόνηση των προδιαγραφών του Διδακτικού Πακέτου, Ενδιάμεση Έκθεση της πορείας εκπόνησης του ΠΣ και του αντίστοιχου Οδηγού Εκπαιδευτικού, Ενδιάμεση Έκθεση της πορείας εκπόνησης προδιαγραφών Διδακτικού Πακέτου Εκπαιδευτικού Υλικού, Σύνταξη ΠΣ και Οδηγού Εκπαιδευτικού και Εκπόνηση προδιαγραφών Διδακτικού Πακέτου, τα οποία θα πρέπει να παραδοθούν έως την 31η-7-2025, καθώς και η από 26-3-2025 Έκθεση με βασικές κατευθύνσεις (Παραδοτέο Π.1.).

15. Επειδή, με την **1176/2025 απόφαση του Δικαστηρίου**, όπως αυτή διορθώθηκε, κρίθηκε ότι: α) παρά τις προπαρασκευαστικές ενέργειες που, με καθυστέρηση, είχαν αναληφθεί από τη Διοίκηση προκειμένου να συμμορφωθεί προς τα κριθέντα με τις μνημονευθείσες αποφάσεις της Ολομέλειας του Δικαστηρίου, δεν έχει οργανωθεί ακόμη η παροχή εναλλακτικού μαθήματος για όσους μαθητές απαλλάσσονται από την παρακολούθηση του μαθήματος των **θρησκευτικών** και β) η Διοίκηση δεν είχε ενεργήσει ώστε να εκπληρώσει τη διαγνωσθείσα με τις αποφάσεις της Ολομέλειας υποχρέωσή της, η οποία παραμένει ενεργός. Με τα δεδομένα αυτά, το Δικαστήριο έκρινε ότι έπρεπε να αναβάλει την εκδίκαση της υπόθεσης για τη δικάσιμο της 2ας Οκτωβρίου 2025 και η Διοίκηση να υποχρεωθεί μέχρι τις 31 Αυγούστου 2025 να ολοκληρώσει τις απαραίτητες ενέργειες (όπως είναι ο καθορισμός του αναλυτικού προγράμματος σπουδών και ο καθορισμός του κλάδου και της ειδικότητας των εκπαιδευτικών στους οποίους θα ανατεθεί η διδασκαλία του εναλλακτικού μαθήματος) για την οργάνωση του μαθήματος το οποίο θα διδάσκεται σε όσους μαθητές δεν επιθυμούν να παρακολουθήσουν το μάθημα των **θρησκευτικών**. Ειδικότερα, με την ανωτέρω απόφαση του Δικαστηρίου η Διοίκηση ρητώς υποχρεώθηκε να ολοκληρώσει τις απαραίτητες ενέργειες για τη διδασκαλία εναλλακτικού μαθήματος για τους μαθητές που δεν επιθυμούν να παρακολουθήσουν το μάθημα των **θρησκευτικών** μέχρι τις 31 Αυγούστου 2025. Η εν λόγω απόφαση του Δικαστηρίου (1176/2025), μαζί με την απόφαση σε συμβούλιο 296/2025 περί διορθώσεώς της, επιδόθηκαν προς την Υπουργό Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού στις 8-9-2025 (βλ. το με αριθμ. κατ. 1745/2025 αποδεικτικό επίδοσης του αρμόδιου Επιμελητή του Δικαστηρίου και τις 117696/Δ2/23-9-2025 απόψεις της Διοίκησης).

16. Επειδή, μετά την επίδοση προς την αναφερθείσα Υπουργό της ως άνω απόφασης του Δικαστηρίου, το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής με το **16045/22.9.2025 έγγραφό του ενημέρωσε το Δικαστήριο ότι μέχρι την 31η Αυγούστου 2025 προέβη στις εξής ενέργειες**: α) Υπέγραψε την 5227/12.3.2025 σύμβαση με τον ΕΛΚΕ του ΕΚΠΑ ως ανάδοχο για το έργο «Πρόγραμμα Σπουδών και Εκπαιδευτικό Υλικό για το μάθημα της Ηθικής στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση», β) Παρέλαβε τα ακόλουθα: Π.1. «Έκθεση με βασικές κατευθύνσεις για την εκπόνηση Π.Σ. και του αντίστοιχου οδηγού εκπαιδευτικού και την εκπόνηση των προδιαγραφών του διδακτικού πακέτου» (Πρακτικό 6326/30.4.2025), Π.2. «Πρόγραμμα Σπουδών Ηθικής Δημοτικού, Γυμνασίου και λυκείου», Π.3. «Οδηγός εκπαιδευτικού Δημοτικού, Γυμνασίου και Λυκείου» και Π.4. «Προδιαγραφές διδακτικού πακέτου» (Πρακτικό 114841/6.8.2025), γ) Ενέκρινε με την 45/21.8.2025 απόφασή του τα 6326/30.4.2025 και 11481/6.8.2025 Πρακτικά της Επιτροπής Παρακολούθησης και Παραλαβής Υπηρεσιών του ΙΕΠ για την παραλαβή των παραδοθέντων Π.1., Π.2., Π.3. και Π.4. (ΑΔΑ: 9Ν18ΟΞΛΔ-ΘΥΘ) και δ) Ενέκρινε με την 45/21.8.2025 απόφασή του το Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος Ηθικής για το Δημοτικό, Γυμνάσιο και Λύκειο, το οποίο απέστειλε στο Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού. Περαιτέρω, η Διοίκηση, μετά την επίδοση προς αυτήν της 1176/2025 απόφασης του Δικαστηρίου, με τις 117696/Δ2/23-9-2025 απόψεις της ανέφερε τα εξής: «... Το Ι.Ε.Π. απέστειλε το με αρ. πρωτ. 45/21-08-2025 Απόσπασμα Πρακτικού του Διοικητικού Συμβουλίου με το οποίο εισηγείται για την έγκριση του Προγράμματος Σπουδών του μαθήματος Ηθικής για το Δημοτικό, το Γυμνάσιο και το Λύκειο... .Οι αρμόδιες υπηρεσίες του Υ.ΠΑΙ.Θ.Α. βρίσκονται σε διαδικασία επεξεργασίας και έκδοσης των αντίστοιχων Υ.Α. μετά την προαναφερόμενη εισήγηση του αρμόδιου οργάνου (ΙΕΠ) ...».

17. Επειδή, το Δικαστήριο, αφού έλαβε υπόψη του: α) ότι αν και με την 1176/2025 απόφασή του, η Διοίκηση

ρητώς υποχρεώθηκε να έχει ολοκληρώσει τις απαραίτητες ενέργειες ώστε από το τρέχον σχολικό έτος (2025-2026) να διδάσκεται το εναλλακτικό μάθημα για όσους μαθητές δεν επιθυμούν να παρακολουθήσουν το μάθημα των **θρησκευτικών**, αυτή ακόμη και μετά την επίδοση της εν λόγω απόφασης του Δικαστηρίου στις 8-9-2025 και παρά την έναρξη του τρέχοντος σχολικού έτους (2025-2026) δεν είχε ολοκληρώσει τις απαραίτητες ενέργειες προς υλοποίηση της υποχρεώσεώς της και β) την ημερομηνία (8-9-2025) της επίδοσης της προμνησθείσας απόφασης του Δικαστηρίου προς τη Διοίκηση, **έκρινε με την 1835/2025 απόφασή του ότι πρέπει να αναβάλει εκ νέου την εκδίκαση της υπόθεσης για τη δικάσιμο της 4ης Δεκεμβρίου 2025**, προκειμένου η Διοίκηση να προβεί κατεπειγόντως στις προβλεπόμενες στον νόμο απαραίτητες ενέργειες (όπως είναι ο καθορισμός του αναλυτικού προγράμματος σπουδών, ο καθορισμός του κλάδου και της ειδικότητας των εκπαιδευτικών στους οποίους θα ανατεθεί η διδασκαλία του εναλλακτικού μαθήματος, η έκδοση των προβλεπόμενων στον νόμο Υπουργικών Αποφάσεων κ.λπ.), έως τις 30 Νοεμβρίου 2025, αποστέλλοντας στο Δικαστήριο τα σχετικά στοιχεία, ώστε μετά την ημερομηνία αυτή να είναι δυνατή η απρόσκοπτη υλοποίηση της διδασκαλίας εναλλακτικού μαθήματος σε όσους μαθητές δεν επιθυμούν να παρακολουθήσουν το μάθημα των **θρησκευτικών** τόσο κατά το τρέχον σχολικό έτος (2025-2026) όσο και τα επόμενα σχολικά έτη.

18. Επειδή, **κατόπιν της 1835/2025 απόφασης του Δικαστηρίου, με την 149259/ΓΔ4/18-11-2025 απόφαση της Υπουργού Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού (Β' 6244/21-11-2025), με τίτλο «Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος της Ηθικής για το Λύκειο», ορίζονται τα εξής:** «Άρθρο μόνο -Το Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος της Ηθικής για το Λύκειο ορίζεται ως εξής: Α' ΜΕΡΟΣ Α. ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ 1. Η Ηθική ως θεωρία και πράξη... 2. ... 3. Η ιδιαιτερότητα του μαθήματος της Ηθικής Το μάθημα της Ηθικής παίζει έναν ιδιαίτερο ρόλο στην πνευματική και ηθική ανάπτυξη των παιδιών, κάτι που προκύπτει από... - τη φύση του μαθήματος ως εναλλακτικού σε αυτό των **Θρησκευτικών**... Β. ΣΚΟΠΟΘΕΣΙΑ... 1. Γενικοί σκοποί... 2. Ειδικοί σκοποί. Οι ειδικοί σκοποί για τους/ις μαθητές/τριες είναι: α) Να ενισχυθεί η κριτική και συνθετική σκέψη, ειδικά σε σχέση με τις σύγχρονες προκλήσεις. β) Να αντιληφθούν ότι η ηθική σκέψη είναι ανεξάρτητη από τους νόμους, τις παραδοσιακές ή **θρησκευτικές** πεποιθήσεις... Γ. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ-ΘΕΜΑΤΙΚΑ ΠΕΔΙΑ... Δ. ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΛΑΙΣΙΩΣΗ - ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΜΑΘΗΣΗΣ... Ε. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ... Η απόφαση αυτή ισχύει από το σχολικό έτος 2026-2027...».

19. Επειδή, **η Υπουργός Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού με το από 9-12-2025 υπόμνημά της προς το Δικαστήριο, επικαλούμενη την έκδοση της ανωτέρω Υπουργικής Απόφασης, ζητεί την απόρριψη της υπό κρίση αίτησης ακύρωσης, υποστηρίζοντας ότι δεν παρέλειψε οφειλόμενη νόμιμη ενέργεια διότι:** α) η θέσπιση ενός μαθήματος ισότιμου προς το μάθημα των θρησκευτικών απαιτεί μία σύνθετη και χρονοβόρα διαδικασία, η οποία καθιστούσε αδύνατη τη διδασκαλία του εν λόγω μαθήματος εντός του σχολικού έτους 2022-2023 και β) οι αρχές της χρηστής διοίκησης και της προστατευόμενης εμπιστοσύνης των διοικουμένων κωλύουν την εφαρμογή ρυθμίσεων κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους. Αντιθέτως, οι αιτούσες με το από 5-12-2025 υπόμνημά τους προς το Δικαστήριο ζητούν την αποδοχή της αίτησής τους και ισχυρίζονται ότι ναι μεν η έκδοση της ανωτέρω Υπουργικής Απόφασης αποτελεί προσπάθεια συμμόρφωσης της Διοίκησης προς τη συνταγματική υποχρέωση της Πολιτείας να θεσπίσει εναλλακτικό μάθημα προς το μάθημα των θρησκευτικών, όμως δεν είναι δυνατή η υλοποίηση της διδασκαλίας του μαθήματος αυτού διότι δεν έχουν ρυθμιστεί κρίσιμα ζητήματα όπως είναι το ωράριο διδασκαλίας, ο τρόπος συμμετοχής των μαθητών, ποιοι και ποιας ειδικότητας καθηγητές θα αναλάβουν τη διδασκαλία του μαθήματος αυτού κ.λπ.

20. Επειδή, σύμφωνα με τα οριζόμενα στα άρθρα 16 παρ. 2 και 13 παρ. 1 και 2 του Συντάγματος και στα άρθρα 9 και 14 της ΕΣΔΑ και 2 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ και σύμφωνα με όσα έχουν γίνει, κατά τα ανωτέρω, δεκτά με τις 1749-1750/2019 και 1478-1480/2022 αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας και με τις 1175/2025, 1836/2025 αποφάσεις του Δικαστηρίου, **η Διοίκηση υποχρεούτο να εκπληρώσει τη διαγνωσθείσα με τις ως άνω αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας υποχρέωσή της προς θέσπιση εναλλακτικού μαθήματος προς το μάθημα των θρησκευτικών. Κατόπιν τούτων, η Διοίκηση υποχρεούτο να ολοκληρώσει όλες τις προβλεπόμενες στον νόμο ενέργειες βάσει των οποίων καθίσταται δυνατή η απρόσκοπτη υλοποίηση της διδασκαλίας μαθήματος εναλλακτικού προς το μάθημα των θρησκευτικών για όσους/όσες μαθητές/μαθήτριες Λυκείου το επιθυμούν. Ανάμεσα στις υποχρεώσεις της Διοίκησης προκειμένου να υλοποιηθεί η απρόσκοπτη διδασκαλία του εν λόγω εναλλακτικού μαθήματος περιλαμβάνεται η υποχρέωση της Διοικήσεως να εκδώσει τις προβλεπόμενες στον νόμο αποφάσεις, που αναφέρονται στην 7η σκέψη, η εν λόγω δε υποχρέωση προκύπτει, κατά τα ανωτέρω, ευθέως από το Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ και**

σύμφωνα με τα κριθέντα με τις προεκτεθείσες αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας. Η παράλειψη ρυθμίσεως των σχετικών ζητημάτων με την έκδοση κατά δεσμία αρμοδιότητα των εν λόγω υπουργικών αποφάσεων συνιστά μετά το τέλος του σχολικού έτους 2022-2023, την 31η Αυγούστου 2023, **παράλειψη οφειλόμενης νόμιμης ενέργειας.**

21. Επειδή, κατόπιν των προηγούμενων, ως προς το σχολικό έτος 2025-2026, η Διοίκηση, παρά την δεσμία προς τούτο αρμοδιότητά της, δεν εξέδωσε όλες τις προβλεπόμενες υπουργικές αποφάσεις για την κατά τα προαναφερθέντα εκπλήρωση της υποχρεώσεως για την απρόσκοπτη υλοποίηση της διδασκαλίας μαθήματος εναλλακτικού προς το μάθημα των **θρησκευτικών** για όσους/όσες μαθητές/μαθήτριες Λυκείου το επιθυμούν και, συνεπώς, παρέλειψε οφειλόμενη νόμιμη ενέργεια. Η εν λόγω παράλειψη δεν αίρεται με την επίκληση από την Διοίκηση των αρχών της χρηστής διοίκησης και της προστατευόμενης εμπιστοσύνης του πολίτη για το σχολικό έτος 2025-2026. Και τούτο διότι η Διοίκηση δεν παρίσταται ως χρηστή σε περίπτωση, κατά την οποία, όπως εν προκειμένω, δεν εκπληρώνει υποχρέωσή της που απορρέει από το Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ, έχει δε διαγνωσθεί με αποφάσεις της Ολομέλειας του Δικαστηρίου, αν και, προ πολλού, έχει παρέλθει άπρακτος ο προσδιορισθείς προς τούτο ως εύλογος χρόνος. Περαιτέρω η αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης του πολίτη δεν έχει την έννοια ότι δι' αυτής επιβάλλεται στον πολίτη να ανέχεται κατάσταση που έχει διαμορφωθεί με αυθαίρετες ενέργειες ή παραλείψεις της Διοικήσεως, όπως εν προκειμένω επιχειρείται με την επίκληση της εν λόγω αρχής. Επιπροσθέτως η Διοίκηση δεν μπορεί να επικαλείται την καθυστέρηση ή την αδράνειά της προκειμένου να καμφθεί το καθήκον της και εν προκειμένω να συμμορφωθεί προς την διαγνωσθείσα με τις ως άνω αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας συνταγματική και βάσει της ΕΣΔΑ υποχρέωσή της προς θέσπιση εναλλακτικού μαθήματος προς το μάθημα των **θρησκευτικών** που υφίσταται από το τέλος του σχολικού έτους 2022-2023.

22. Επειδή, με την έκδοση, όμως, και μόνον της 149259/ΓΔ4/18-11-2025 Υπουργικής Απόφασης με την οποία θεσπίζονται ρυθμίσεις σχετικά με τον ορισμό του μαθήματος της ηθικής στο πρόγραμμα σπουδών για το Λύκειο, οι οποίες ισχύουν από το σχολικό έτος 2026-2027, δεν ολοκληρώθηκαν οι αναγκαίες ενέργειες της Διοίκησης προς υλοποίηση της απρόσκοπτης διδασκαλίας εναλλακτικού μαθήματος προς το μάθημα των θρησκευτικών σε όσους/όσες μαθητές/μαθήτριες Λυκείου το επιθυμούν. Και τούτο διότι απαιτούνται περαιτέρω ενέργειές της για την οργάνωση της απρόσκοπτης υλοποίησης της κατά το Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ υποχρεώσεως διδασκαλίας του επίμαχου εναλλακτικού μαθήματος ειδικότερα δε, η έκδοση και άλλων Υπουργικών Αποφάσεων για την αναγκαία ρύθμιση σχετικών ζητημάτων, που αφορούν, κατά τα αναφερθέντα στην 7η σκέψη, την ανάθεση της διδασκαλίας του εναλλακτικού μαθήματος προς το μάθημα των θρησκευτικών σε εκπαιδευτικούς κατάλληλου κλάδου και ειδικότητας και την ένταξη του εναλλακτικού μαθήματος στο αναλυτικό-ωρολόγιο πρόγραμμα και με την χρήση, κατά την κρίση της Διοικήσεως, των πρόσφορων μέσων διδασκαλίας βάσει της τεχνολογίας πληροφορίας και επικοινωνιών (ψηφιακών συστημάτων-τηλεδιδασκαλίας), ώστε να εξασφαλισθεί απολύτως η διδασκαλία του εναλλακτικού μαθήματος σε όλους/όλες τους μαθητές/μαθήτριες Λυκείου της Χώρας που το επιθυμούν. Εξάλλου, έχει ήδη παρέλθει μεγάλο χρονικό διάστημα από το πέρας του εύλογου χρόνου που κατά την απόφαση 1478/2022 της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας είναι συνταγματικώς ανεκτή η μεταβατικού χαρακτήρα ρύθμιση του τρόπου απασχόλησης των μαθητών που απαλλάσσονται από το μάθημα των **θρησκευτικών**, χωρίς να έχει ρυθμιστεί, και μετά τις 1835 και 1176/2025 αποφάσεις του Δικαστηρίου με το προεκτεθέν περιεχόμενο, ακόμη οριστικά το ζήτημα με την άσκηση εκ μέρους της Διοίκησης της σχετικής κανονιστικής αρμοδιότητας ώστε να είναι δυνατή η επιβεβλημένη από το Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ, κατά τα κριθέντα από την Ολομέλεια του Δικαστηρίου, απρόσκοπτη υλοποίηση διδασκαλίας εναλλακτικού μαθήματος σε όλους τους μαθητές που δεν επιθυμούν να παρακολουθήσουν το μάθημα των **θρησκευτικών** κατά το τρέχον σχολικό έτος (2025-2026) και κατά τα επόμενα σχολικά έτη. Επομένως, παρά την έκδοση της 149259/ΓΔ4/18.11.2025 υπουργικής αποφάσεως, υφίσταται παράλειψη της Διοίκησης να προβεί στις απαραίτητες στον νόμο ενέργειες για την απρόσκοπτη διδασκαλία μαθήματος εναλλακτικού προς το μάθημα των **θρησκευτικών** σε όσους/όσες μαθητές/μαθήτριες Λυκείου το επιθυμούν, όπως βασίμως προβάλλεται.

23. Επειδή, κατόπιν των προηγούμενων, η παράλειψη της Διοίκησης να προβεί στις απαραίτητες ενέργειες που αναφέρθηκαν, ώστε να είναι δυνατή η απρόσκοπτη υλοποίηση της διδασκαλίας μαθήματος εναλλακτικού προς το μάθημα των **θρησκευτικών** σε όσους/όσες μαθητές/μαθήτριες Λυκείου το επιθυμούν, δεν είναι νόμιμη και, για τον λόγο αυτό, βασίμως προβαλλόμενο, πρέπει να ακυρωθεί.

24. Επειδή, μετά την ακύρωση για τον ανωτέρω λόγο της προσβαλλόμενης παράλειψης, **η υπόθεση πρέπει**

να αναπεμφθεί στη Διοίκηση, προκειμένου αυτή, δεδομένου ότι, όπως προαναφέρθηκε, έχει ήδη καταστεί υπερήμερη ως προς την εκπλήρωση της δικαστικώς διαγνωσθείσας υποχρεώσεως που απορρέει από το Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ, να προβεί, κατεπειγόντως, από το τρέχον σχολικό έτος (2025-2026) και τα επεξής σχολικά έτη, στις οφειλόμενες νόμιμες ενέργειες σε σύγχρονο Κράτος Δικαίου, μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης (πρβλ. απόφαση της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας 1919/2024 σκ. 34).

25. Επειδή, τα άρθρα 20 παρ. 1 του Συντάγματος και 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών (ΕΣΔΑ) δεν αποκλείουν στον κοινό νομοθέτη να θεσπίζει ρυθμίσεις για τη δίκη, αρκεί αυτές οι ρυθμίσεις να συνάπτονται προς τη λειτουργία των δικαστηρίων και την ανάγκη αποτελεσματικής απονομής της δικαιοσύνης και, περαιτέρω, να μην υπερβαίνουν τα όρια εκείνα, πέραν των οποίων επάγονται την άμεση ή έμμεση κατάλυση του προστατευόμενου από τις ανωτέρω διατάξεις ατομικού δικαιώματος παροχής έννομης δικαστικής προστασίας (πρβλ. Σ.τ.Ε. 1959/2022 σκ. 7, 777/2013 Ολ. σκ. 6). Στο πλαίσιο αυτό, με την παράγραφο 1 του άρθρου 39 του π.δ. 18/1989, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 34 του ν. 2721/1999 (Α' 112), ρυθμίστηκε το ζήτημα της δικαστικής δαπάνης ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας ως εξής: «Ο ηττημένος διάδικος καταδικάζεται με την απόφαση να καταβάλει τη δικαστική δαπάνη του διαδίκου, που νίκησε...». Η δικαστική δαπάνη περιλαμβάνει, ανεξάρτητα από την ιδιότητα του διαδίκου, την αμοιβή του δικηγόρου για τη σύνταξη του κυρίου δικογράφου ή της παρέμβασης και για την παράσταση σε κάθε συζήτηση. Η Ολομέλεια του Δικαστηρίου καθορίζει, με απόφαση που λαμβάνεται σε συμβούλιο, το ύψος της δικαστικής δαπάνης...». Με βάση την ως άνω εξουσιοδοτική διάταξη εκδόθηκε η 11/22.10.2004 απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας σε Ολομέλεια και Συμβούλιο (Β' 1738/25.11.2004) η οποία καθορίζει το ύψος της δικαστικής δαπάνης των διαδίκων με τη μορφή κατ' αποκοπή ποσού και ειδικότερα σε τετρακόσια εξήντα (460) ευρώ για τη σύνταξη του δικογράφου της αίτησης ακύρωσης και σε τετρακόσια εξήντα (460) ευρώ για την παράσταση του πληρεξουσίου δικηγόρου σε κάθε συζήτηση. Κατόπιν των ανωτέρω, και δεδομένου ότι, αφού, λόγω παραιτήσεως της αρχικώς ορισθείσας ως εισηγήτριας Παρέδρου Σπ. Καρύδα, δεν ολοκληρώθηκε η διάσκεψη κατόπιν της συζητήσεως της υποθέσεως κατά την δικάσιμο στις 30.5.2024, αυτή συζητήθηκε τελικώς τρεις (3) φορές ενώπιον του Δικαστηρίου, κατά τις δικασίμους στις 5-6-2025, 2-10-2025 και 4-12-2025, η δικαστική δαπάνη, που πρέπει να επιβληθεί στο Δημόσιο, το οποίο ηττήθηκε, ανέρχεται στο ποσό των χιλίων οκτακοσίων σαράντα (1.840) ευρώ, ήτοι τετρακόσια εξήντα (460) ευρώ για τη σύνταξη του δικογράφου της αίτησης ακύρωσης και τετρακόσια εξήντα (460) ευρώ για κάθε παράσταση στο ακροατήριο του πληρεξουσίου δικηγόρου των αιτουσών που νίκησαν (βλ. αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας 316/2012 σκ. 18, 3220/2010 σκ. 9). Επομένως, το αίτημα των αιτουσών να τους επιδικασθεί δικαστική δαπάνη ποσού 4.503,04 ευρώ, που αναφέρεται αναλυτικά στο από 5.12.2025 υπόμνημά τους, πρέπει να απορριφθεί (βλ. Σ.τ.Ε. 547/2021 σκ. 10).

Δ ι ά τ α ύ τ α

Δέχεται την αίτηση και

Ακυρώνει την παράλειψη της Διοίκησης να προβεί στις απαραίτητες κατά νόμο ενέργειες ώστε να είναι δυνατή η απρόσκοπτη υλοποίηση της διδασκαλίας μαθήματος εναλλακτικού προς το μάθημα των θρησκευτικών στο Λύκειο, κατά το αιτιολογικό.

Αναπέμπει την υπόθεση στη Διοίκηση, κατά το αιτιολογικό, προκειμένου να προβεί, κατεπειγόντως, στις οφειλόμενες νόμιμες ενέργειες.

ΣτΕ 2418/2025 [οριστική, όμοια με την προηγούμενη]

Συνεδρίασε δημόσια στο ακροατήριό του στις 4 Δεκεμβρίου 2025, με την εξής σύνθεση: Δημήτριος Μακρής, Αντιπρόεδρος, Προεδρεύων, σε αναπλήρωση του Πρόεδρου του Τμήματος, που είχε κώλυμα, Αναστασία-Μαρία Παπαδημητρίου, Μαρλένα Τριπολιτισιώτη, Οδυσσέας Σπαχής, Αικατερίνη Ρωξάνα, Σύμβουλοι, Ανδρέας Χρυσικόπουλος, Ελένη Κουλεντιανού, Πάρεδροι. Γραμματέας η Κωνσταντίνα Γκιώκα, Γραμματέας του Γ' Τμήματος.

Για να δικάσει την από 31 Οκτωβρίου 2023 αίτηση:

των: 1. Σολομώντος Μόλχο του Μαΐρ, 2. Λούσυ Σιμχά του Μπέννη, κατοίκων Αθηνών (Βαλτινών 16) ατομικά και ως ασκούντων τη γονική μέριμνα του ανηλίκου τέκνου τους Ρόζας Μόλχο και ήδη τρίτης αιτούσας και 3. Ρόζας Μόλχο του Σολομώντος, κατοίκου Αθηνών (Βαλτινών 16), οι οποίοι παρέστησαν με τον δικηγόρο Βασίλειο Σωτηρόπουλο (Α.Μ. 27027), που νομιμοποιήθηκε στην πρώτη επ' ακροατηρίου συζήτηση,

κατά του Υπουργού Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού, ο οποίος παρέστη με την Επιστήμη - Μαρία Μουστακάτου, Πάρεδρο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους.

.....

2. Επειδή, με την αίτηση αυτή ζητείται η ακύρωση της παράλειψης της Διοίκησης να θεσπίσει ισότιμο μάθημα προς το μάθημα των **θρησκευτικών**, συναφούς περιεχομένου για τους μαθητές Γυμνασίου που απαλλάσσονται του υποχρεωτικού μαθήματος των **θρησκευτικών**, κατόπιν των κριθέντων με τις 1749-1750/2019 και 1478-1480/2022 αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας.

3. Επειδή, η υπόθεση εισάγεται στην επταμελή σύνθεση, σύμφωνα με την από 29.10.2024 πράξη του Προέδρου του Γ' Τμήματος, συζητείται δε μετά: α) την 1175/2025 απόφαση του Δικαστηρίου, όπως αυτή διορθώθηκε με την Σ297/2025 απόφασή του σε συμβούλιο και β) την 1836/2025 απόφασή του.

4. Επειδή, στο άρθρο 16 παρ. 2 του Συντάγματος ορίζεται ότι: «2. Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και **θρησκευτικής** συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες». Περαιτέρω, στο άρθρο 13 του Συντάγματος ορίζεται ότι: «1. Η ελευθερία της **θρησκευτικής** συνείδησης είναι απαραβίαστη... 2. Κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη και τα σχετικά με τη λατρεία της τελούνται ανεμπόδιστα υπό την προστασία των νόμων... 3. Οι λειτουργοί όλων των γνωστών θρησκειών υπόκεινται στην ίδια εποπτεία της Πολιτείας και στις ίδιες υποχρεώσεις απέναντί της, όπως και οι λειτουργοί της επικρατούσας θρησκείας. 4. ...». Με τις συνταγματικές αυτές διατάξεις καθορίζεται ο χαρακτήρας της Παιδείας, η οποία συνιστά βασική αποστολή του Κράτους με σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και **θρησκευτικής** συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες (βλ. Σ.τ.Ε. Ολομέλεια 210/2020 σκ. 11, 1381/2024 σκ. 7).

5. Επειδή, εξάλλου, το άρθρο 9 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης «για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών» (ΕΣΔΑ), που κυρώθηκε το πρώτον με τον νόμο 2329/1953 (Α' 68) και εκ νέου με το ν.δ. 53/1974 (Α' 256), αποδόθηκε δε στη δημοτική γλώσσα με το άρθρο πρώτο του π.δ. 76/2022 (Α' 205, με έναρξη ισχύος 1.2.2023), εγγυάται, στην παρ. 1, την ελευθερία της θρησκείας, ενώ στην παρ. 2 του ίδιου άρθρου προβλέπονται οι περιορισμοί του δικαιώματος αυτού. Ειδικότερα, στο άρθρο 9 ορίζεται ότι: «1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας· το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει την ελευθερία αλλαγής θρησκείας ή πεποιθήσεων, καθώς και την ελευθερία εκδήλωσης της θρησκείας ή των πεποιθήσεων, μεμονωμένα ή συλλογικά, δημόσια ή κατ' ιδίαν, μέσω της λατρείας, της διδασκαλίας και της άσκησης των **θρησκευτικών** καθηκόντων και τελετουργιών. 2. Η ελευθερία εκδήλωσης της θρησκείας ή των πεποιθήσεων δεν επιτρέπεται να αποτελέσει αντικείμενο άλλων περιορισμών πέρα από εκείνους που προβλέπονται από τον νόμο και αποτελούν αναγκαία μέτρα σε δημοκρατική κοινωνία για τη δημόσια ασφάλεια, την προάσπιση της δημόσιας τάξης, της υγείας ή της ηθικής ή την προάσπιση των δικαιωμάτων και ελευθεριών τρίτων». Στο άρθρο 14 της Σύμβασης αυτής ορίζεται ότι: «Η απόλαυση των δικαιωμάτων και ελευθεριών, που αναγνωρίζονται στην παρούσα Σύμβαση, πρέπει να εξασφαλιστεί χωρίς καμία διάκριση που να βασίζεται ιδίως στο φύλο, τη φυλή, το χρώμα, τη γλώσσα, τη θρησκεία, τις πολιτικές ή άλλες πεποιθήσεις, την εθνική ή κοινωνική προέλευση, τη συμμετοχή σε εθνική μειονότητα, την περιουσία, τη γέννηση ή κάθε άλλη κατάσταση». Τέλος, το άρθρο 2 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου (ΠΠΠ) της ΕΣΔΑ, που κυρώθηκε με το ν.δ. 53/1974 και αποδόθηκε επίσης στη δημοτική γλώσσα με το άρθρο πρώτο του π.δ/τος 76/2022, κατοχυρώνει το δικαίωμα στην εκπαίδευση, ορίζει δε ειδικότερα ότι: «Κανείς δεν μπορεί να στερηθεί το δικαίωμα στην εκπαίδευση. Το Κράτος, κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων του στο πεδίο της εκπαίδευσης και της διδασκαλίας, σέβεται το δικαίωμα των γονέων να διασφαλίσουν την εκπαίδευση και τη διδασκαλία αυτή σύμφωνα με τις δικές τους **θρησκευτικές** και φιλοσοφικές πεποιθήσεις».

6. Επειδή, περαιτέρω, κατά το άρθρο 45 παρ. 4 του π.δ. 18/1989 (Α' 8): «Στις περιπτώσεις που ο νόμος

επιβάλλει σε κάποια αρχή να ρυθμίσει συγκεκριμένη σχέση με την έκδοση εκτελεστής πράξης ... η αίτηση ακυρώσεως είναι δεκτή και κατά της παράλειψης της αρχής να προβεί σε οφειλόμενη νόμιμη ενέργεια. Η αρχή θεωρείται ότι αρνείται την ενέργεια αυτή όταν παρέλθει άπρακτη η ειδική προθεσμία που τυχόν τάσσει ο νόμος, διαφορετικά όταν παρέλθει τρίμηνο από την υποβολή της σχετικής αιτήσεως στη Διοίκηση Αίτηση ακυρώσεως που ασκείται πριν παρέλθουν οι παραπάνω προθεσμίες είναι απαράδεκτη ...». Κατά την έννοια της ανωτέρω διάταξης, παράλειψη της αρμόδιας αρχής να προβεί σε οφειλόμενη ενέργεια δεν στοιχειοθετείται, όταν με νόμο παρέχεται στη Διοίκηση η εξουσία να εκδίδει κανονιστικές πράξεις, διότι η εκτίμηση της σκοπιμότητας τόσο για την έκδοση των πράξεων αυτών όσο και του χρόνου έκδοσής τους ανήκει κατ' αρχήν στην ακυρωτικώς ανέλεγκτη κρίση της εξουσιοδοτούμενης αρχής. Κατ' εξαίρεση, η Διοίκηση υποχρεούται να εκδώσει κανονιστική πράξη, όταν η υποχρέωση κανονιστικής ρύθμισης ορισμένου ζητήματος προκύπτει ευθέως από το Σύνταγμα, οπότε η αρμοδιότητα για την έκδοση της κανονιστικής πράξης καθίσταται δεσμία και η παράλειψη έκδοσής της αντίκειται στον νόμο (βλ. Σ.τ.Ε 997/2023 σκ. 5, 2346/2022 σκ. 8).

7. Επειδή, στο άρθρο 5 του ν. 1566/1985 (Α' 167) ορίζεται ότι: «1. Σκοπός του γυμνασίου είναι να προωθήσει, μέσα στο πνεύμα του ευρύτερου σκοπού της εκπαίδευσης, την ολόπλευρη ανάπτυξη των μαθητών σε σχέση με τις δυνατότητες που έχουν στην ηλικία αυτή και τις αντίστοιχες απαιτήσεις της ζωής 11. Με προεδρικό διάταγμα, που εκδίδεται με πρόταση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, ρυθμίζονται θέματα σχετικά με: α) την οργάνωση και λειτουργία των γυμνασίων κάθε κατεύθυνσης, β) τα διδασκόμενα μαθήματα, γ) τα ωρολόγια και αναλυτικά προγράμματα, δ) την έναρξη και λήξη του διδακτικού και σχολικού έτους, τις αργίες και τις διακοπές ...». Περαιτέρω, στο άρθρο 7 του ν. 2525/1997 (Α' 188) ορίζεται ότι: «1. ... 2. Τα θέματα των άρθρων... 5 παρ. 11 (περιπτώσεις β', γ', ζ', και η') ... του ν. 1566/1985 ρυθμίζονται εφεξής με αποφάσεις του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων ...». Εξάλλου, με το άρθρο 7 παρ. 2 του ν. 2817/2000 (Α' 78) ορίζεται ότι με απόφαση του εκάστοτε Υπουργού Παιδείας «καθορίζονται τα μαθήματα του προγράμματος που διδάσκουν οι εκπαιδευτικοί δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης κάθε κλάδου και ειδικότητας, σε πρώτη και δεύτερη ανάθεση». Τέλος, στο άρθρο 42 του ν. 4186/2013 (Α' 193) ορίζεται ότι: «1. ... 2. Με απόφαση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων... ββ) Καθορίζονται τα ωρολόγια προγράμματα του Ημερήσιου και Εσπερινού Γυμνασίου ... ζ) Ορίζεται η αντιστοιχία των διδασκόμενων μαθημάτων με τους κλάδους - ειδικότητες των εκπαιδευτικών ...». Κατά την έννοια των εξουσιοδοτικών αυτών διατάξεων, ο Υπουργός Παιδείας Θρησκευμάτων και Αθλητισμού με σχετικές αποφάσεις του καθορίζει για το Γυμνάσιο τα διδασκόμενα μαθήματα, τα ωρολόγια και αναλυτικά προγράμματα, καθώς επίσης και τους κλάδους και τις ειδικότητες εκπαιδευτικών που διδάσκουν τα μαθήματα.

8. Επειδή, με τις 1749 και 1750/2019 αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας ακυρώθηκαν οι 101470/Δ2/16-6-2017 (Β' 2104) και 99058/Δ2/13-6-2017 (Β' 2105) αποφάσεις του Υπουργού Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, με τις οποίες καθορίστηκαν τα προγράμματα σπουδών του μαθήματος των **θρησκευτικών** του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου. Όπως, ειδικότερα, κρίθηκε με τις ανωτέρω αποφάσεις, το μάθημα των **θρησκευτικών** απευθύνεται αποκλειστικά στους ορθόδοξους χριστιανούς μαθητές και με αυτό επιδιώκεται η ανάπτυξη της ορθόδοξης χριστιανικής συνείδησης. Με τις ίδιες αποφάσεις έγινε, περαιτέρω, δεκτό ότι οι ετερόδοξοι, αλλόθρησκοι ή άθεοι μαθητές έχουν ευθέως από την παρ. 1 του άρθρου 13 του Συντάγματος δικαίωμα πλήρους απαλλαγής από το μάθημα των **θρησκευτικών** με την υποβολή σχετικής δήλωσης και ότι η Πολιτεία οφείλει, προκειμένου να αποτραπεί η δημιουργία ελεύθερης ώρας και, εκ του λόγου αυτού, ο κίνδυνος απομάκρυνσης των μαθητών από το ανωτέρω συνταγματικώς επιβαλλόμενο μάθημα χωρίς αποχρώντα λόγο, να προβλέψει τη διδασκαλία ισότιμου μαθήματος, συναφούς κατά την αντίληψή της περιεχομένου (π.χ. μαθήματος ηθικής). Εξάλλου, με το 37/ 23-7-2020 πρακτικό του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής (Ι.Ε.Π.) εγκρίθηκε η εισήγηση της Επιστημονικής Επιτροπής για το μάθημα των **θρησκευτικών**. Στην εισήγηση αυτή η Επιτροπή, αφού ανέλυσε τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σχετικά με την απασχόληση των μαθητών που απαλλάσσονται από το μάθημα των **θρησκευτικών**, εξέτασε τα προβλήματα που δημιουργούνται από την εισαγωγή άλλου μαθήματος για τους μαθητές που απαλλάσσονται από το μάθημα των **θρησκευτικών** και διατύπωσε προτάσεις. Η Επιστημονική Επιτροπή πρότεινε όπως οι απαλλασσόμενοι μαθητές να βρίσκονται τις ώρες διδασκαλίας των **θρησκευτικών** σε άλλο κατάλληλο χώρο με τον εκπαιδευτικό στον οποίον έχει ανατεθεί η διδασκαλία και να εκπονούν εργασία με θέμα είτε σχετικό με τη θρησκεία τους, εφ' όσον την έχουν δηλώσει στο πληροφοριακό σύστημα “myschool”, είτε με τη μελέτη των θρησκειών ως φιλοσοφικού, κοινωνιολογικού, ιστορικού, πολιτιστικού κ.λπ. φαινομένου. Η πρόταση αυτή, κατά τη γνώμη της Επιτροπής, μπορεί να

αποδειχθεί οργανωτικά και παιδαγωγικά δυσχερές, διότι: α) τίθεται ζήτημα ύπαρξης υλικοτεχνικής υποδομής στα σχολεία που θα μπορούσε να υποστηρίξει ουσιαστικά αυτήν την επιλογή, β) απαιτούνται Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ.) για κάθε βαθμίδα ώστε να προβλεφθούν οι ανάλογες προσαρμογές της Ερευνητικής Δημιουργικής Δραστηριότητας στη βαθμίδα και την αναπτυξιακή ηλικία των μαθητών, γ) αυξάνονται οι ώρες διδασκαλίας εφ' όσον δημιουργούνται παράλληλα τμήματα **θρησκευτικών** ανά τάξη όταν εμφανίζονται απαλλαγές, ενώ, τέλος, δ) εγείρεται θέμα ισότιμης μεταχείρισης των μαθητών, καθώς οι μεν Χριστιανοί Ορθόδοξοι δεν έχουν την δυνατότητα να αναπτύξουν τις ερευνητικές και συνθετικές δεξιότητές τους μέσω της εκπόνησης ερευνητικής εργασίας, ενώ οι μη Χριστιανοί Ορθόδοξοι δεν λαμβάνουν γενικές γνώσεις μέσω της παραδοσιακής διδασκαλίας. Περαιτέρω, κατά την εκτίμηση της Επιτροπής, ναι μεν η παρακολούθηση από μαθητές που απαλλάσσονται από το μάθημα των **θρησκευτικών** άλλου μαθήματος, που ήδη αποτελεί αντικείμενο διδασκαλίας, δεν πρέπει να αποτελεί πρώτη επιλογή, εφ' όσον, όμως, αντικειμενικοί λόγοι δεν επιτρέπουν άλλη λύση, με απόφαση του Συλλόγου Διδασκόντων θα μπορούσε να εξεταστεί η παρακολούθηση άλλων μαθημάτων, σύμφωνα με το ημερήσιο πρόγραμμα του σχολείου και την ευθύνη των διδασκόντων (παρουσιολόγιο κ.λπ.). Τέλος, η Επιτροπή δέχθηκε ότι: «Η δυνατότητα εισαγωγής της “Ερευνητικής Δημιουργικής Δραστηριότητας με θέμα τη Θρησκεία” προϋποθέτει ενδελεχή μελέτη, ήτοι ικανό χρονικό διάστημα, και, συνεπώς, δεν απαντά στην ανάγκη για άμεση εύρεση λύσεων εν όψει της ενάρξεως του επόμενου σχολικού έτους. Καθίσταται αναγκαία η εξεύρεση μιας μεταβατικής λύσεως που θα ισχύει από την επόμενη σχολική χρονιά και μέχρι την ολοκλήρωση της προαναφερόμενης ενδελεχούς μελέτης, η οποία πρέπει να λάβει υπ' όψιν της ιδίως: τα αριθμητικά στοιχεία για τις απαλλαγές των μαθητών των τελευταίων πέντε ετών, τις οικονομικές πτυχές του σχετικού εγχειρήματος και τις παιδαγωγικές συνέπειες».

9. Επειδή, με το άρθρο 37 του ν. 4777/2021 (Α' 25) ορίζεται ότι: «Με απόφαση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων καθορίζονται η διαδικασία και οι προϋποθέσεις απαλλαγής μαθητών, οι οποίοι φοιτούν στην πρωτοβάθμια ή δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, από τη συμμετοχή στα μαθήματα της Φυσικής Αγωγής, της Μουσικής και των **Θρησκευτικών**, και ρυθμίζεται κάθε άλλο συναφές ειδικότερο θέμα, όπως ιδίως οι λόγοι που δικαιολογούν τη χορήγηση και τη διάρκεια της απαλλαγής, ο τύπος, το περιεχόμενο, η προθεσμία υποβολής της αίτησης απαλλαγής καθώς και τα απαραίτητα δικαιολογητικά έγγραφα, το όργανο της σχολικής μονάδας στο οποίο υποβάλλονται η αίτηση και τα δικαιολογητικά, καθώς και η διάρκεια και ο τρόπος τήρησης, φύλαξης και επεξεργασίας αυτών, η διαδικασία και τα όργανα αξιολόγησης της αίτησης, οι σχετικές εγγραφές που γίνονται σε υπηρεσιακά βιβλία της σχολικής μονάδας και ο τρόπος και το είδος της απασχόλησης των μαθητών κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας του μαθήματος από την υποχρέωση παρακολούθησης του οποίου έχουν απαλλαγεί». Κατ' επίκληση της εξουσιοδότησης της προαναφερθείσας διάταξης εκδόθηκε η 61178/ΓΔ4/28-5-2021 Κοινή Απόφαση της Υπουργού και της Υφυπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων (Β' 2286), με την οποία αντικαταστάθηκε το τιτλοφορούμενο «Απαλλαγή μαθητών/τριών από την ενεργό συμμετοχή σε μαθήματα» άρθρο 25 της 79942/ΓΔ4/21-5-2019 Υπουργικής Απόφασης «Εγγραφές, μετεγγραφές, φοίτηση και θέματα οργάνωσης της σχολικής ζωής στα σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Β' 2005)». Η κοινή αυτή Υπουργική Απόφαση (61178/2021) όρισε ως προς την απαλλαγή από το μάθημα των **θρησκευτικών**, ότι οι μαθητές που δεν είναι χριστιανοί ορθόδοξοι μπορούν, εφ' όσον το επιθυμούν, να απαλλαγούν από την υποχρέωση παρακολούθησης του μαθήματος των **θρησκευτικών** υποβάλλοντας σχετική αίτηση και, περαιτέρω, ότι ο Διευθυντής της σχολικής μονάδας σε συνεργασία με τον Σύλλογο των Διδασκόντων αποφασίζουν, κατά περίπτωση, για τον τρόπο που απασχολούνται υποχρεωτικά οι απαλλασσόμενοι μαθητές, η δε απαλλαγή αρχίζει από την έναρξη των μαθημάτων, αφορά ολόκληρο το σχολικό έτος και μπορεί να ανανεωθεί για κάθε επόμενο σχολικό έτος με την ίδια διαδικασία.

10. Επειδή, η ανωτέρω κοινή Υπουργική Απόφαση, κατά το μέρος που ρύθμιζε τη δυνατότητα απαλλαγής των μαθητών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης από το μάθημα των **θρησκευτικών**, ακυρώθηκε με την 1478/2022 απόφαση της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας, με τη σκέψη ότι, κατά την έννοια του άρθρου 36 παρ. 4 του Κανονισμού (Ε.Ε.) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27ης Απριλίου 2016 «Για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και την κατάργηση της οδηγίας 95/46/ΕΚ (Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων)» (L 119/4-5-2016), στην ένδικη περίπτωση, κατά την οποία προσβαλλόταν κανονιστική πράξη με περιεχόμενο την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ειδικής κατηγορίας κατά το άρθρο 9 παρ. 1 του εν λόγω Κανονισμού, τα οποία συνδέονταν με την άσκηση του συνταγματικού δικαιώματος της ελευθερίας της **θρησκευτικής** συνείδησης σύμφωνα με το άρθρο 13 παρ. 1 του Συντάγματος, απαιτείτο ως ουσιώδης τύπος, η έλλειψη του οποίου

οδηγούσε σε ακύρωση της πράξης, η παροχή γνώμης της εποπτικής αρχής πριν από την έκδοσή της. Εφ' όσον, πριν από την έκδοση της προσβληθείσας αποφάσεως δεν είχε τηρηθεί, ως ουσιώδης τύπος, η παροχή γνώμης της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, κρίθηκε ότι αυτή έπρεπε να ακυρωθεί ως προς όλες τις διατάξεις της που αφορούσαν την απαλλαγή από το μάθημα των **θρησκευτικών**. Με την ίδια απόφαση, εξ άλλου, απορρίφθηκε ως αβάσιμος λόγος ακύρωσης, με τον οποίο προβαλλόταν παραβίαση του άρθρου 13 παρ. 1 του Συντάγματος και του άρθρου 2 του Π.Π.Π. της Ε.Σ.Δ.Α., ερμηνευόμενου υπό το φως του άρθρου 9 αυτής, ως εκ του ότι, κατά τους ισχυρισμούς των αιτούντων, δεν εκπληρωνόταν η υποχρέωση της Πολιτείας για τη διδασκαλία ισότιμου μαθήματος συναφούς περιεχομένου με το μάθημα των **θρησκευτικών**, από το οποίο απαλλάσσονταν. Και τούτο, με τη σκέψη ότι η ρύθμιση, σύμφωνα με την οποία ο Διευθυντής της σχολικής μονάδας, σε συνεργασία με τον Σύλλογο των διδασκόντων, αποφασίζουν, κατά περίπτωση, για τον τρόπο που απασχολούνται υποχρεωτικά οι απαλλασσόμενοι μαθητές (ενδεικτικά διαφορετικό διδακτικό αντικείμενο σε άλλο τμήμα της ίδιας τάξης ή ερευνητική δημιουργική δραστηριότητα), ήταν συνταγματικώς ανεκτή, ως μεταβατική, μέχρι την οριστική ρύθμιση του θέματος εντός εύλογου χρόνου. Ως εύλογος χρόνος κρίθηκε το τέλος του σχολικού έτους 2022-2023, καθώς πέραν των επικληθεισών από τη Διοίκηση δυσχερειών για την θέσπιση εναλλακτικού μαθήματος, η Πολιτεία εκαλείτο για πρώτη φορά να ρυθμίσει το ζήτημα αυτό, σύμφωνα με την ερμηνεία των συνταγματικών και των υπερνομοθετικής ισχύος διατάξεων της ΕΣΔΑ που είχε δοθεί με τις προαναφερθείσες 1749-1750/2019 αποφάσεις του Δικαστηρίου.

11. Επειδή, κατόπιν της 1478/2022 απόφασης της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας εκδόθηκε η 106646/ΓΔ4/2-9-2022 Απόφαση της Υπουργού και της Υφυπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων (Β' 4644), με την οποία τροποποιήθηκε εκ νέου η 79942/ΓΔ4/21-5-2019 Κοινή Υπουργική Απόφαση ως προς το άρθρο 25 αυτής, περιέλαβε δε αναφορικά με τον τρόπο απασχόλησης των απαλλασσόμενων μαθητών ταυτοσήμου περιεχομένου με την ακυρωθείσα κοινή Υπουργική Απόφαση ρυθμίσεις, προβλέποντας ότι ο Διευθυντής της σχολικής μονάδας σε συνεργασία με τον Σύλλογο Διδασκόντων αποφασίζουν, κατά περίπτωση, για τον τρόπο που απασχολούνται οι μαθητές, οι οποίοι απαλλάσσονται του μαθήματος των **θρησκευτικών** (π.χ. διαφορετικό διδακτικό αντικείμενο σε άλλο τμήμα της ίδιας τάξης ή ερευνητική δημιουργική δραστηριότητα) συντάσσοντας σχετική πράξη στο Βιβλίο Πράξεων του Συλλόγου Διδασκόντων, ενώ σε περίπτωση λειτουργίας ενός μόνο τμήματος στην τάξη που φοιτούν οι απαλλασσόμενοι μαθητές, αυτοί παρακολουθούν εκπαιδευτικό πρόγραμμα που καθορίζεται από τον Σύλλογο Διδασκόντων. Όπως ορίστηκε στο άρθρο 1 της 102791/ΓΔ4/10-9-2024 Υπουργικής Απόφασης (Β' 5130) το σχολικό έτος για τα ιδιωτικά και δημόσια Γυμνάσια και Γενικά Λύκεια αρχίζει την 1η Σεπτεμβρίου και λήγει την 31η Αυγούστου του επόμενου έτους (παρ. 1), ενώ το διδακτικό έτος αρχίζει την 1η Σεπτεμβρίου κάθε έτους και λήγει την 30ή Ιουνίου του επόμενου έτους, η δε διδασκαλία των μαθημάτων αρχίζει την 11η Σεπτεμβρίου (παρ. 2). Κατά τα προβλεπόμενα στο άρθρο 22 της αυτής Υπουργικής Απόφασης η απαλλαγή από το μάθημα των **θρησκευτικών** αφορά ολόκληρο το σχολικό έτος και μπορεί να ανανεωθεί για κάθε επόμενο σχολικό έτος με την ίδια διαδικασία.

12. Επειδή, οι δύο πρώτοι αιτούντες είναι γονείς της τρίτης αιτούσας, ασκούντες την κρινόμενη αίτηση ατομικά και για λογαριασμό της ανήλικης κόρης τους (τρίτης αιτούσας) μαθήτριας της Α' τάξης του ιδιωτικού ημερήσιου Γενικού Γυμνασίου «Αμερικανικό Κολλέγιο Ελλάδος» κατά το σχολικό έτος 2023-2024, η οποία, κατά τα προβαλλόμενα, είχε νομίμως απαλλαγεί από την υποχρέωση παρακολούθησης του μαθήματος των **θρησκευτικών** κατά το σχολικό αυτό έτος (σχετ. το απόσπασμα της 7ης πράξης της 25-9-2023 του Συλλόγου Διδασκόντων) και κατά το σχολικό έτος 2024-2025, γεγονός το οποίο δεν αμφισβητείται από την Διοίκηση. Με την κρινόμενη αίτηση προβάλλεται ότι: α) η κατά τα ανωτέρω υποχρέωση της Διοίκησης προς θέσπιση ισότιμου μαθήματος συναφούς περιεχομένου για τους μαθητές που απαλλάσσονται του μαθήματος των **θρησκευτικών** απορρέει από τα άρθρα 13 παρ. 1 και 16 του Συντάγματος καθώς και από το άρθρο 2 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ε.Σ.Δ.Α. σε συνδυασμό με το άρθρο 9 αυτής και β) η άσκηση της αρμοδιότητας προς ρύθμιση του ζητήματος είναι δεσμία και η παράλειψη θέσπισης εναλλακτικού μαθήματος μετά την πάροδο της ειδικής προθεσμίας που τάχθηκε ως εύλογη με τις προαναφερόμενες αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας είναι μη νόμιμη. Περαιτέρω, οι αιτούντες υποστηρίζουν ότι η διατήρηση σε ισχύ των ρυθμίσεων της 106646/ΓΔ4/2-9-2022 Κοινής Υπουργικής Απόφασης περί απασχόλησης των απαλλασσόμενων από το μάθημα των **θρησκευτικών** μαθητών με δραστηριότητα που επιλέγεται από τον Διευθυντή της οικείας σχολικής μονάδας κατόπιν συνεννόησης με τον Σύλλογο Διδασκόντων, έχει ήδη καταστεί συνταγματικώς μη ανεκτή λόγω παρόδου του εύλογου χρόνου (με την λήξη του σχολικού έτους 2022-2023) μέχρι του οποίου έχει κριθεί από την Ολομέλεια του Δικαστηρίου με τις 1478 - 1480/2022 αποφάσεις της ότι είναι συνταγματικώς ανεκτή, ως μεταβατική, η

κατά τα ανωτέρω απασχόληση των απαλλασσόμενων μαθητών έως την οριστική ρύθμιση του θέματος με την θέσπιση της διδασκαλίας μαθήματος ισότιμου προς το μάθημα των **Θρησκευτικών**.

13. Επειδή, η υπό κρίση αίτηση ασκήθηκε ενώπιον του Δικαστηρίου στις 2-11-2023 (βλ. την από 2-11-2023 οικεία πράξη κατάθεσης του σχετικού δικογράφου), ήτοι σε χρόνο κατά τον οποίο είχε αρχίσει το σχολικό έτος 2023-2024 και ήδη είχε παρέλθει άπρακτη η προθεσμία που είχε ταχθεί στην Διοίκηση (τέλος του σχολικού έτους 2022-2023) για να εκπληρώσει την διαγνωσθείσα με την 1478/2022 απόφαση της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας υποχρέωσή της προς θέσπιση εναλλακτικού μαθήματος προς το μάθημα των **Θρησκευτικών**. Συνεπώς, παραδεκτώς από την άποψη αυτή και εμπροθέσμως ασκείται η υπό κρίση αίτηση.

14. Επειδή, όπως προκύπτει από τα στοιχεία του φακέλου, κατόπιν της 1478/2022 απόφασης της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας, σύμφωνα με το 28/23-5-2024 απόσπασμα Πρακτικού του Διοικητικού Συμβουλίου του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής, η θέσπιση ενός ισότιμου μαθήματος για τους απαλλασσόμενους από το μάθημα των **Θρησκευτικών** μαθητές αποτελεί ζήτημα ενδεδειγμένης μελέτης και απαιτεί τη διενέργεια διαδικασιών αντίστοιχων με αυτές που ακολουθήθηκαν για την εκπόνηση των νέων Προγραμμάτων Σπουδών, την συγγραφή νέων διδακτικών «πακέτων» και την ανάπτυξη του συνοδευτικού εκπαιδευτικού υλικού, ήτοι σύνθετη και χρονοβόρα διαδικασία που απαιτεί ενδελεχή προγραμματισμό, μελέτη, συνεργασία και συνεχή αξιολόγηση. Σύμφωνα, ειδικότερα, με το ίδιο πρακτικό, από τις αρχές του έτους 2020, ήτοι πριν από την δημοσίευση της ανωτέρω απόφασης της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας, το Ι.Ε.Π. είχε αναλάβει την εκπόνηση 51 νέων Προγραμμάτων Σπουδών (166 ανά τάξη και γνωστικό αντικείμενο), των οποίων την κατάρτιση ολοκλήρωσε το έτος 2021, ακολούθησε η πιλοτική εφαρμογή τους σε πειραματικά και πρότυπα σχολεία κατά τα σχολικά έτη 2021-2022 και 2022-2023 μέχρι την τελική αξιολόγησή και δημοσίευσή τους, η οποία έλαβε χώρα στις αρχές του έτους 2023, ενώ εξ άλλου έχει προκηρύξει και ανέμενε εντός του έτους 2024 την παράδοση 187 νέων διδακτικών «πακέτων» (369 τευχών ανά τάξη και γνωστικό αντικείμενο) βάσει των νέων προγραμμάτων σπουδών και του θεσμού του πολλαπλού βιβλίου που εισήγαγε ο ν. 4823/2021. Το εν λόγω Ινστιτούτο επεσήμανε την αναγκαιότητα ολοκλήρωσης πριν από το τέλος του έτους 2023 της εκπόνησης των ανωτέρω προγραμμάτων σπουδών λόγω χρηματοδότησης από κοινοτικές πηγές, γεγονός που κατέστησε την υλοποίηση των ως άνω προγραμμάτων απόλυτη προτεραιότητα για το Ινστιτούτο. Εξάλλου, σύμφωνα με το ίδιο πρακτικό του Ινστιτούτου, η θέσπιση του ισότιμου μαθήματος της ηθικής απαιτεί την τήρηση ανάλογης με την κατάρτιση προγραμμάτων σπουδών διαδικασίας, η οποία εκκινεί από τη μελέτη του ζητήματος, συνεχίζεται με την δόμηση προγράμματος σπουδών και ολοκληρώνεται με την ανάπτυξη του απαραίτητου εκπαιδευτικού υλικού, ώστε να διασφαλιστεί, παρά τον επείγοντα χαρακτήρα της εισαγωγής του εν λόγω μαθήματος, η παροχή εκπαιδευτικού προγράμματος υψηλής ποιότητας που να πληροί τα αναγκαία εκπαιδευτικά πρότυπα και να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των μαθητών. Περαιτέρω, με το 64208/Ν1/10-6-2024 έγγραφο απόψεων του Υπουργείου Παιδείας Θρησκευμάτων και Αθλητισμού, επισημαίνεται προς το Δικαστήριο ότι «η θέσπιση ενός μαθήματος ισότιμου προς το μάθημα των **Θρησκευτικών**, απαιτεί σύνθετη και χρονοβόρα διαδικασία, η οποία ήταν αδύνατο να ολοκληρωθεί εντός του σχολικού έτους 2022-2023, όπως ... αναφέρεται στην 1478/2022 απόφαση της Ολομέλειας του Σ.τ.Ε., χωρίς να στηρίζεται σε εκτίμηση των αναγκών για την θέσπιση του εν λόγω μαθήματος ενεργειών και του απαιτούμενου για τη διεξαγωγή τους χρόνου». Εξάλλου με την 15043/30-12-2024 πρόσκληση κλήθηκαν οι ενδιαφερόμενοι προς υποβολή προσφοράς στο Ε.Κ.Π.Α. για την απευθείας ανάθεση του έργου «Πρόγραμμα Σπουδών και Εκπαιδευτικό Υλικό για το μάθημα της Ηθικής στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση» στο πλαίσιο της διδασκαλίας ισότιμου μαθήματος συναφούς περιεχομένου για τους μαθητές που απαλλάσσονται από το υποχρεωτικό μάθημα των **Θρησκευτικών**. Όπως αναφέρεται στην ως άνω πρόσκληση, βάσει των οριζόμενων στις 1749 και 1750/2019 αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας, «Το ισότιμο μάθημα μπορεί να είναι σχετικό με το γνωστικό αντικείμενο της Ηθικής, το οποίο δύναται να συμβάλει στην επίτευξη διδακτικών και ανθρωπολογικών στόχων παρόμοιων με αυτούς που επιδιώκονται στην περίπτωση των υπολοίπων μαθητών/τριών μέσω της διδασκαλίας των **Θρησκευτικών**, όπως για παράδειγμα: η ανάδειξη της σημασίας που έχει η ηθική αγωγή ως προς τις ικανότητες των μαθητών/τριών να επικοινωνούν με τον εαυτό τους, με τους άλλους και τον κόσμο ολόκληρο, να δημιουργούν, να αυτενεργούν, να καλλιεργούν δεξιότητες και να παράγουν νέα γνώση, η οποία να μετασχηματίζεται σε δράση στην κοινωνία, εμπνεόμενη από το όραμα και την ελπίδα για την ειρήνη, τη συνύπαρξη, την ισότητα, τη δημοκρατία και γενικά την αλλαγή και τη βελτίωση του κόσμου, η διαμόρφωση ελεύθερων, υπεύθυνων και κριτικά σκεπτόμενων πολιτών και η προετοιμασία των μαθητών και μαθητριών για τον δημόσιο χώρο, η ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των διανοητικών και ψυχοσωματικών δυνάμεων των μαθητών

και μαθητριών, ώστε να έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες, να μπορούν να ζήσουν δημιουργικά, με αγάπη προς τον άνθρωπο, τη ζωή και τη φύση και να διακατέχονται από πίστη προς την πατρίδα». Σύμφωνα με την παρ. 1.1. της ανωτέρω πρόσκλησης, έργο του αναδόχου είναι η εκπόνηση Προγράμματος Σπουδών, Οδηγού για τον Εκπαιδευτικό, καθώς και προδιαγραφών εκπόνησης διδακτικού πακέτου του μαθήματος της Ηθικής, από τη Γ' τάξη Δημοτικού έως και τη Γ' Λυκείου, ενώ σύμφωνα με την μεν παρ. 1.2.6.7 η διάρκεια του έργου εκτείνεται από την υπογραφή της σύμβασης έως και τις 31-8-2025, ο δε ανάδοχος καλείται να έχει ολοκληρώσει το έργο του έως τις 31-7-2025, σύμφωνα με το περιλαμβανόμενο στην παρ. 1.2.6.8 χρονοδιάγραμμα υλοποίησης των παραδοτέων (Π.1. Έκθεση με βασικές κατευθύνσεις για: α) την εκπόνηση του ΠΣ και του αντίστοιχου Οδηγού Εκπαιδευτικού, όπου θα αναλύονται και ζητήματα ειδικής διδακτικής, β) την εκπόνηση των προδιαγραφών του Διδακτικού Πακέτου: Έως έναν (1) μήνα από την υπογραφή της σύμβασης, Π1.1. Ενδιάμεση Έκθεση της πορείας εκπόνησης του ΠΣ και του αντίστοιχου Οδηγού Εκπαιδευτικού: Έως έναν (1) μήνα από την οριστική παραλαβή του Π1. Π1.2. Ενδιάμεση Έκθεση της πορείας εκπόνησης προδιαγραφών Διδακτικού Πακέτου Εκπαιδευτικού Υλικού: Έως έναν (1) μήνα από την οριστική παραλαβή του Π1.1. Π2. Σύνταξη ΠΣ και Οδηγού Εκπαιδευτικού: Έως τρεις (3) μήνες από την οριστική παραλαβή του Π1.2. Π3. Εκπόνηση προδιαγραφών Διδακτικού Πακέτου: Έως έναν (1) μήνα από την οριστική παραλαβή του Π2.). Ακολούθως, με το 3/10-1-2025 απόσπασμα Πρακτικού, το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής ενημέρωσε το Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού ότι σε συνεργασία με το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών ανέλαβε την εκπόνηση Προγράμματος Σπουδών, Οδηγού για τον εκπαιδευτικό και προδιαγραφών εκπόνησης διδακτικού πακέτου για το γνωστικό αντικείμενο της Ηθικής από τη Γ' Τάξη του Δημοτικού έως και τη Γ' Τάξη του Λυκείου, για τους μαθητές που απαλλάσσονται της διδασκαλίας του μαθήματος των **θρησκευτικών**. Η προαναφερόμενη πρόσκληση υποβολής προσφοράς απευθείας ανάθεσης και το ως άνω απόσπασμα πρακτικού διαβιβάστηκαν στο Δικαστήριο με το 5051/Ν1/17-1-2025 έγγραφο συμπληρωματικών απόψεων της Διοικήσεως, στο οποίο αναφέρεται ότι: «Αποδεικνύεται ότι αφού από το έτος 2020, ήτοι πριν από την έκδοση της ΟλΣτΕ 1478/2022, το Υπουργείο Παιδείας είχε ξεκινήσει διαδικασίες που κατέληξαν στην εκπόνηση και πιλοτική εφαρμογή νέων προγραμμάτων σπουδών για τις σχολικές μονάδες προσχολικής αγωγής και πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, διαδικασίες πολυσύνθετες και εξαιρετικά χρονοβόρες που διήρκεσαν έως και το έτος 2023, δρομολογήθηκε στη συνέχεια η διαδικασία θέσπισης του αντίστοιχου προς το μάθημα των **Θρησκευτικών** μαθήματος, η οποία, επίσης είναι σύνθετη και χρονοβόρα. Για τον παραπάνω εκτεθέντα λόγο δεν ήταν δυνατό να λάβει χώρα και να ολοκληρωθεί η εν λόγω διαδικασία το σχολικό έτος 2022-2023 ... Από τα παραπάνω συνάγεται ότι ο Υπουργός Παιδείας Θρησκευμάτων και Αθλητισμού έχει προβεί στις απαραίτητες ενέργειες για την εκπλήρωση της υποχρέωσης θέσπισης του ανωτέρω μαθήματος ...». Εν συνεχεία, με το από 11-5-2025 έγγραφο του Τμήματος Β' Προγραμμάτων Σπουδών και Εκπαιδευτικού Υλικού του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής, διαβιβάστηκαν στο Δικαστήριο η από 12-3-2025 (5227/12-3-2025) σύμβαση μεταξύ του Ι.Ε.Π. ως αναθέτουσας αρχής και του Ειδικού Λογαριασμού Κονδυλίων του Ε.Κ.Π.Α. ως αναδόχου για το έργο «Πρόγραμμα Σπουδών και Εκπαιδευτικό Υλικό για το μάθημα της Ηθικής στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση», με παραδοτέα Έκθεση με βασικές κατευθύνσεις για: α) την εκπόνηση του ΠΣ και του αντίστοιχου Οδηγού Εκπαιδευτικού, στον οποίο θα αναλύονται και ζητήματα ειδικής διδακτικής, β) την εκπόνηση των προδιαγραφών του Διδακτικού Πακέτου, Ενδιάμεση Έκθεση της πορείας εκπόνησης του ΠΣ και του αντίστοιχου Οδηγού Εκπαιδευτικού, Ενδιάμεση Έκθεση της πορείας εκπόνησης προδιαγραφών Διδακτικού Πακέτου Εκπαιδευτικού Υλικού, Σύνταξη ΠΣ και Οδηγού Εκπαιδευτικού και Εκπόνηση προδιαγραφών Διδακτικού Πακέτου, τα οποία θα πρέπει να παραδοθούν έως την 31η-7-2025, καθώς και η από 26-3-2025 Έκθεση με βασικές κατευθύνσεις (Παραδοτέο Π.1.).

15. Επειδή, με την 1175/2025 απόφαση του Δικαστηρίου, όπως αυτή διορθώθηκε, κρίθηκε ότι: α) παρά τις προπαρασκευαστικές ενέργειες που, με καθυστέρηση, είχαν αναληφθεί από τη Διοίκηση προκειμένου να συμμορφωθεί προς τα κριθέντα με τις μνημονευθείσες αποφάσεις της Ολομέλειας του Δικαστηρίου, δεν έχει οργανωθεί ακόμη η παροχή εναλλακτικού μαθήματος για όσους μαθητές απαλλάσσονται από την παρακολούθηση του μαθήματος των **θρησκευτικών** και β) η Διοίκηση δεν είχε ενεργήσει ώστε να εκπληρώσει τη διαγνωσθείσα με τις αποφάσεις της Ολομέλειας υποχρέωσή της, η οποία παραμένει ενεργός. Με τα δεδομένα αυτά, το Δικαστήριο έκρινε ότι έπρεπε να αναβάλει την εκδίκαση της υπόθεσης για τη δικάσιμο της 2ας Οκτωβρίου 2025 και η Διοίκηση να υποχρεωθεί μέχρι τις 31 Αυγούστου 2025 να ολοκληρώσει τις απαραίτητες ενέργειες (όπως είναι ο καθορισμός του αναλυτικού προγράμματος σπουδών και ο καθορισμός του κλάδου και της ειδικότητας των εκπαιδευτικών στους οποίους θα ανατεθεί η διδασκαλία του εναλλακτικού μαθήματος) για την οργάνωση του μαθήματος το οποίο θα διδάσκεται σε όσους μαθητές δεν επιθυμούν να παρακολουθήσουν το μάθημα των **θρησκευτικών**. Ειδικότερα, με την

ανωτέρω απόφαση του Δικαστηρίου η Διοίκηση ρητώς υποχρεώθηκε να ολοκληρώσει τις απαραίτητες ενέργειες για τη διδασκαλία εναλλακτικού μαθήματος για τους μαθητές που δεν επιθυμούν να παρακολουθήσουν το μάθημα των **Θρησκευτικών** μέχρι τις 31 Αυγούστου 2025. Η εν λόγω απόφαση του Δικαστηρίου (1175/2025), μαζί με την απόφαση σε συμβούλιο 297/2025 περί διορθώσεώς της, επιδόθηκαν προς την Υπουργό Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού στις 8-9-2025 (βλ. το με αριθμ. κατ. 1744/2025 αποδεικτικό επίδοσης του αρμόδιου Επιμελητή του Δικαστηρίου και τις 118474/Ν1/29-9-2025 απόψεις της Διοίκησης).

16. Επειδή, μετά την επίδοση προς την αναφερθείσα Υπουργό της ως άνω απόφασης του Δικαστηρίου, το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής με το 16045/22.9.2025 έγγραφό του ενημέρωσε το Δικαστήριο ότι μέχρι την 31η Αυγούστου 2025 προέβη στις εξής ενέργειες: α) Υπέγραψε την 5227/12.3.2025 σύμβαση με τον ΕΛΚΕ του ΕΚΠΑ ως ανάδοχο για το έργο «Πρόγραμμα Σπουδών και Εκπαιδευτικό Υλικό για το μάθημα της Ηθικής στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση», β) Παρέλαβε τα ακόλουθα: Π.1. «Εκθεση με βασικές κατευθύνσεις για την εκπόνηση Π.Σ. και του αντίστοιχου οδηγού εκπαιδευτικού και την εκπόνηση των προδιαγραφών του διδακτικού πακέτου» (Πρακτικό 6326/30.4.2025), Π.2. «Πρόγραμμα Σπουδών Ηθικής Δημοτικού, Γυμνασίου και λυκείου», Π.3. «Οδηγός εκπαιδευτικού Δημοτικού, Γυμνασίου και Λυκείου» και Π.4. «Προδιαγραφές διδακτικού πακέτου» (Πρακτικό 114841/6.8.2025), γ) Ενέκρινε με την 45/21.8.2025 απόφασή του τα 6326/30.4.2025 και 11481/6.8.2025 Πρακτικά της Επιτροπής Παρακολούθησης και Παραλαβής Υπηρεσιών του ΙΕΠ για την παραλαβή των παραδοθέντων Π.1., Π.2., Π.3. και Π.4. (ΑΔΑ: 9Ν18ΟΞΛΔ-ΘΥΘ) και δ) Ενέκρινε με την 45/21.8.2025 απόφασή του το Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος Ηθικής για το Δημοτικό, Γυμνάσιο και Λύκειο, το οποίο απέστειλε στο Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού. Περαιτέρω, η Διοίκηση, μετά την επίδοση προς αυτήν της 1175/2025 απόφασης του Δικαστηρίου, με τις 118474/Ν1/29-9-2025 απόψεις της αναφέρει τα εξής: «... Το Ι.Ε.Π. απέστειλε το με αρ. πρωτ. 45/21-08-2025 Απόσπασμα Πρακτικού του Διοικητικού Συμβουλίου με το οποίο εισηγείται για την έγκριση του Προγράμματος Σπουδών του μαθήματος Ηθικής για το Δημοτικό, το Γυμνάσιο και το Λύκειο Οι αρμόδιες υπηρεσίες του Υ.ΠΑΙ.Θ.Α. βρίσκονται σε διαδικασία επεξεργασίας και έκδοσης των αντίστοιχων Υ.Α. μετά την προαναφερόμενη εισήγηση του αρμόδιου οργάνου (ΙΕΠ) ...».

17. Επειδή, το Δικαστήριο, αφού έλαβε υπόψη του: α) ότι αν και με την 1175/2025 απόφασή του, η Διοίκηση ρητώς υποχρεώθηκε να έχει ολοκληρώσει τις απαραίτητες ενέργειες ώστε από το τρέχον σχολικό έτος (2025-2026) να διδάσκεται το εναλλακτικό μάθημα για όσους μαθητές δεν επιθυμούν να παρακολουθήσουν το μάθημα των **Θρησκευτικών**, αυτή ακόμη και μετά την επίδοση της εν λόγω απόφασης του Δικαστηρίου στις 8-9-2025 και παρά την έναρξη του τρέχοντος σχολικού έτους (2025-2026) δεν είχε ολοκληρώσει τις απαραίτητες ενέργειες προς υλοποίηση της υποχρεώσεώς της και β) την ημερομηνία (8-9-2025) της επίδοσης της προμνησθείσας απόφασης του Δικαστηρίου προς την Διοίκηση, έκρινε με την 1836/2025 απόφασή του ότι πρέπει να αναβάλει εκ νέου την εκδίκαση της υπόθεσης για τη δικάσιμο της 4ης Δεκεμβρίου 2025, προκειμένου η Διοίκηση να προβεί, κατεπειγόντως, στις προβλεπόμενες στον νόμο απαραίτητες ενέργειες (όπως είναι ο καθορισμός του αναλυτικού προγράμματος σπουδών, ο καθορισμός του κλάδου και της ειδικότητας των εκπαιδευτικών στους οποίους θα ανατεθεί η διδασκαλία του εναλλακτικού μαθήματος, η έκδοση των προβλεπόμενων στον νόμο Υπουργικών Αποφάσεων κ.λπ.), έως τις 30 Νοεμβρίου 2025, αποστέλλοντας στο Δικαστήριο τα σχετικά στοιχεία, ώστε μετά την ημερομηνία αυτή να είναι δυνατή η απρόσκοπτη υλοποίηση της διδασκαλίας εναλλακτικού μαθήματος σε όσους μαθητές δεν επιθυμούν να παρακολουθήσουν το μάθημα των **Θρησκευτικών** τόσο κατά το τρέχον σχολικό έτος (2025-2026) όσο και τα επόμενα σχολικά έτη.

18. Επειδή, κατόπιν της 1836/2025 απόφασης του Δικαστηρίου, με την 149205/ΓΔ4/18-11-2025 Απόφαση της Υπουργού Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού (Β' 6259/21-11-2025), με τίτλο «Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος της Ηθικής για το Γυμνάσιο», ορίζονται τα εξής: «Άρθρο μόνο - Το Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος της Ηθικής για το Γυμνάσιο ορίζεται ως εξής: Α' ΜΕΡΟΣ Α. Γενικά Χαρακτηριστικά Α.1. Η Φυσιογνωμία του μαθήματος της Ηθικής ... Α2. Η ταυτότητα του μαθήματος Το μάθημα της Ηθικής θα διδάσκεται σε όλους/όλες τους/τις μαθήτριες που ζητούν/επιθυμούν απαλλαγή από το μάθημα των **Θρησκευτικών**. Οι ώρες διδασκαλίας του μαθήματος της Ηθικής θα είναι αντίστοιχες του μαθήματος των **Θρησκευτικών** ανά τάξη και ανά τύπο σχολείου. Τα προαναφερόμενα στοιχεία -κυρίως η ένταξη της Ηθικής στο ωρολόγιο πρόγραμμα- σχετίζονται και με μια σειρά από άλλα δεδομένα εκπαιδευτικά αλλά και συστατικά της φύσης του μαθήματος, τα οποία προσδιόρισαν σε μεγάλο βαθμό την κατεύθυνση του Προγράμματος Σπουδών... Β' ΜΕΡΟΣ Συνοπτική απεικόνιση του Προγράμματος Σπουδών Η απόφαση αυτή ισχύει από το σχολικό έτος 2026-2027 ...».

19. Επειδή, η Υπουργός Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού με το από 9-12-2025 υπόμνημά της προς το Δικαστήριο, επικαλούμενη την έκδοση της ανωτέρω Υπουργικής Απόφασης, ζητεί την απόρριψη της υπό κρίση αίτησης ακύρωσης, υποστηρίζοντας ότι δεν παρέλειψε οφειλόμενη νόμιμη ενέργεια διότι: α) η θέσπιση ενός μαθήματος ισότιμου προς το μάθημα των **θρησκευτικών** απαιτεί μία σύνθετη και χρονοβόρα διαδικασία, η οποία καθιστά αδύνατη τη διδασκαλία του εν λόγω μαθήματος εντός του τρέχοντος σχολικού έτους και β) οι αρχές της χρηστής διοίκησης και της προστατευόμενης εμπιστοσύνης των διοικουμένων κωλύουν την εφαρμογή ρυθμίσεων κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους (2025-2026). Αντιθέτως, οι αιτούντες με το από 5-12-2025 υπόμνημά τους προς το Δικαστήριο ζητούν την αποδοχή της αίτησής τους και ισχυρίζονται ότι ναι μεν η έκδοση της ανωτέρω Υπουργικής Απόφασης αποτελεί προσπάθεια συμμόρφωσης της Διοίκησης προς τη συνταγματική υποχρέωση της Πολιτείας να θεσπίσει εναλλακτικό μάθημα προς το μάθημα των **θρησκευτικών**, όμως δεν είναι δυνατή η υλοποίηση της διδασκαλίας του μαθήματος αυτού διότι δεν έχουν ρυθμιστεί κρίσιμα ζητήματα όπως είναι το ωράριο διδασκαλίας, ο τρόπος συμμετοχής των μαθητών, ποιοι και ποιας ειδικότητας καθηγητές θα αναλάβουν τη διδασκαλία του μαθήματος αυτού κ.λπ.

20. Επειδή, σύμφωνα με τα οριζόμενα στα άρθρα 16 παρ. 2 και 13 παρ. 1 και 2 του Συντάγματος και στα άρθρα 9 και 14 της ΕΣΔΑ και 2 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ και σύμφωνα με όσα έχουν γίνει, κατά τα ανωτέρω, δεκτά με τις 1749-1750/2019 και 1478-1480/2022 αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας και με τις 1175/2025, 1836/2025 αποφάσεις του Δικαστηρίου, η Διοίκηση υποχρεούτο να εκπληρώσει τη διαγνωσθείσα με τις ως άνω αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας υποχρέωσή της προς θέσπιση εναλλακτικού μαθήματος προς το μάθημα των **θρησκευτικών**. Κατόπιν τούτων, η Διοίκηση υποχρεούτο να ολοκληρώσει όλες τις προβλεπόμενες στον νόμο ενέργειες βάσει των οποίων καθίσταται δυνατή η απρόσκοπτη υλοποίηση της διδασκαλίας μαθήματος εναλλακτικού προς το μάθημα των **θρησκευτικών** για όσους/όσες μαθητές/μαθήτριες Γυμνασίου το επιθυμούν. Ανάμεσα στις υποχρεώσεις της Διοίκησης προκειμένου να υλοποιηθεί η απρόσκοπτη διδασκαλία του εν λόγω εναλλακτικού μαθήματος, περιλαμβάνεται η υποχρέωση της Διοικήσεως να εκδώσει τις προβλεπόμενες στον νόμο αποφάσεις, που αναφέρονται στις 7η σκέψη, η εν λόγω δε υποχρέωση προκύπτει, κατά τα ανωτέρω, ευθέως από το Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ και σύμφωνα με τα κριθέντα με τις προεκτεθείσες αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας. Η παράλειψη ρυθμίσεως των σχετικών ζητημάτων με την έκδοση κατά δεσμία αρμοδιότητα των εν λόγω υπουργικών αποφάσεων συνιστά μετά το τέλος του σχολικού έτους 2022-2023, την 31η Αυγούστου 2023, παράλειψη οφειλόμενης νόμιμης ενέργειας.

21. Επειδή, κατόπιν των προηγούμενων, ως προς το σχολικό έτος 2025-2026, η Διοίκηση, παρά την δεσμία προς τούτο αρμοδιότητά της, δεν εξέδωσε όλες τις προβλεπόμενες υπουργικές αποφάσεις για την κατά τα προαναφερθέντα εκπλήρωση της υποχρέωσής της για την απρόσκοπτη υλοποίηση της διδασκαλίας μαθήματος εναλλακτικού προς το μάθημα των **θρησκευτικών** για όσους/όσες μαθητές/μαθήτριες Γυμνασίου το επιθυμούν και, συνεπώς, παρέλειψε οφειλόμενη νόμιμη ενέργεια. Η εν λόγω παράλειψη δεν αίρεται με την επίκληση από την Διοίκηση των αρχών της χρηστής διοίκησης και της προστατευόμενης εμπιστοσύνης του πολίτη για το σχολικό έτος 2025-2026. Και τούτο διότι η Διοίκηση δεν παρίσταται ως χρηστή σε περίπτωση, κατά την οποία, όπως εν προκειμένω, δεν εκπληρώνει υποχρέωσή της που απορρέει από το Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ, έχει δε διαγνωσθεί με αποφάσεις της Ολομέλειας του Δικαστηρίου, αν και, προ πολλού, έχει παρέλθει άπρακτος ο προσδιορισθείς προς τούτο ως εύλογος χρόνος. Περαιτέρω η αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης του πολίτη δεν έχει την έννοια ότι δι' αυτής επιβάλλεται στον πολίτη να ανέχεται κατάσταση που έχει διαμορφωθεί με αυθαίρετες ενέργειες ή παραλείψεις της Διοικήσεως, όπως εν προκειμένω επιχειρείται με την επίκληση της εν λόγω αρχής. Επιπροσθέτως η Διοίκηση δεν μπορεί να επικαλείται την καθυστέρηση ή την αδράνειά της προκειμένου να καμφθεί το καθήκον της και εν προκειμένω να συμμορφωθεί προς την διαγνωσθείσα με τις ως άνω αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας συνταγματική και βάσει της ΕΣΔΑ υποχρέωσή της προς θέσπιση εναλλακτικού μαθήματος προς το μάθημα των **θρησκευτικών** που υφίσταται από το τέλος του σχολικού έτους 2022-2023.

22. Επειδή, με την έκδοση, όμως, και μόνον της 149205/ΓΔ4/18-11-2025 Υπουργικής Απόφασης με την οποία θεσπίζονται ρυθμίσεις σχετικά με τον ορισμό του μαθήματος της ηθικής στο πρόγραμμα σπουδών για το Γυμνάσιο, οι οποίες ισχύουν από το σχολικό έτος 2026-2027, δεν ολοκληρώθηκαν οι αναγκαίες ενέργειες της Διοίκησης προς υλοποίηση της απρόσκοπτης διδασκαλίας εναλλακτικού μαθήματος προς το μάθημα των **θρησκευτικών** σε όσους/όσες μαθητές/μαθήτριες Γυμνασίου το επιθυμούν. Και τούτο διότι απαιτούνται περαιτέρω ενέργειες της για την οργάνωση της απρόσκοπτης υλοποίησης της κατά το Σύνταγμα και την

ΕΣΔΑ υποχρεώσεως διδασκαλίας του επίμαχου εναλλακτικού μαθήματος, ειδικότερα δε η έκδοση και άλλων Υπουργικών Αποφάσεων για την αναγκαία ρύθμιση σχετικών ζητημάτων, που αφορούν, κατά τα αναφερθέντα στην 7η σκέψη, την ανάθεση της διδασκαλίας του εναλλακτικού μαθήματος προς το μάθημα των **θρησκευτικών** σε εκπαιδευτικούς κατάλληλου κλάδου και ειδικότητας και την ένταξη του εναλλακτικού μαθήματος στο αναλυτικό-ωρολόγιο πρόγραμμα και με την χρήση, κατά την κρίση της Διοικήσεως, των πρόσφορων μέσων διδασκαλίας βάσει της τεχνολογίας της πληροφορίας και επικοινωνιών (ψηφιακών συστημάτων-τηλεδιδασκαλίας), ώστε να εξασφαλισθεί απολύτως η διδασκαλία του εναλλακτικού μαθήματος σε όλους/όλες τους μαθητές/μαθήτριες Γυμνασίου της Χώρας που το επιθυμούν. Εξάλλου, έχει ήδη παρέλθει μεγάλο χρονικό διάστημα από το πέρας του εύλογου χρόνου που κατά την απόφαση 1478/2022 της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας είναι συνταγματικώς ανεκτή η μεταβατικού χαρακτήρα ρύθμιση του τρόπου απασχόλησης των μαθητών που απαλλάσσονται από το μάθημα των **θρησκευτικών**, χωρίς να έχει ρυθμιστεί, και μετά τις 1836 και 1175/2025 αποφάσεις του Δικαστηρίου με το προεκτεθέν περιεχόμενο, ακόμη οριστικά το ζήτημα με την άσκηση εκ μέρους της Διοίκησης της σχετικής κανονιστικής αρμοδιότητας ώστε να είναι δυνατή η επιβεβλημένη από το Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ, κατά τα κριθέντα από την Ολομέλεια του Δικαστηρίου, απρόσκοπτη υλοποίηση διδασκαλίας εναλλακτικού μαθήματος σε όλους τους μαθητές που δεν επιθυμούν να παρακολουθήσουν το μάθημα των **θρησκευτικών** κατά το τρέχον σχολικό έτος (2025-2026) και κατά τα επόμενα σχολικά έτη. Επομένως, παρά την έκδοση της 149205/ΓΔ4/ 18.11.2025 υπουργικής απόφασεως, υφίσταται παράλειψη της Διοίκησης να προβεί στις απαραίτητες στον νόμο ενέργειες για την απρόσκοπτη διδασκαλία μαθήματος εναλλακτικού προς το μάθημα των **θρησκευτικών** σε όσους/όσες μαθητές/μαθήτριες Γυμνασίου το επιθυμούν, όπως βασίμως προβάλλεται.

23. Επειδή, κατόπιν των προηγούμενων, η παράλειψη της Διοίκησης να προβεί στις απαραίτητες ενέργειες που αναφέρθηκαν, ώστε να είναι δυνατή η απρόσκοπτη υλοποίηση της διδασκαλίας μαθήματος εναλλακτικού προς το μάθημα των **θρησκευτικών** σε όσους/όσες μαθητές/μαθήτριες Γυμνασίου το επιθυμούν, δεν είναι νόμιμη και, για τον λόγο αυτό, βασίμως προβαλλόμενο, πρέπει να ακυρωθεί.

24. Επειδή, μετά την ακύρωση για τον ανωτέρω λόγο της προσβαλλόμενης παράλειψης, η υπόθεση πρέπει να αναπεμφθεί στη Διοίκηση, προκειμένου αυτή, δεδομένου ότι, όπως προαναφέρθηκε, έχει ήδη καταστεί υπερήμερη ως προς την εκπλήρωση της δικαστικώς διαγνωσθείσας υποχρεώσεως που απορρέει από το Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ, να προβεί, κατεπειγόντως, από το τρέχον σχολικό έτος (2025-2026) και τα εφεξής σχολικά έτη, στις οφειλόμενες νόμιμες ενέργειες σε σύγχρονο Κράτος Δικαίου, μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης (πρβλ. απόφαση της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας 1919/2024 σκ. 34).

25. Επειδή, τα άρθρα 20 παρ. 1 του Συντάγματος και 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών (ΕΣΔΑ) δεν αποκλείουν στον κοινό νομοθέτη να θεσπίζει ρυθμίσεις για τη δίκη, αρκεί αυτές οι ρυθμίσεις να συνάπτονται προς τη λειτουργία των δικαστηρίων και την ανάγκη αποτελεσματικής απονομής της δικαιοσύνης και, περαιτέρω, να μην υπερβαίνουν τα όρια εκείνα, πέραν των οποίων επάγονται την άμεση ή έμμεση κατάλυση του προστατευόμενου από τις ανωτέρω διατάξεις ατομικού δικαιώματος παροχής έννομης δικαστικής προστασίας (πρβλ. Σ.τ.Ε. 1959/2022 σκ. 7, 777/2013 Ολ. σκ. 6). Στο πλαίσιο αυτό, με την παράγραφο 1 του άρθρου 39 του π.δ. 18/1989, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 34 του ν. 2721/1999 (Α' 112), ρυθμίσθηκε το ζήτημα της δικαστικής δαπάνης ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας ως εξής: «Ο ηττημένος διάδικος καταδικάζεται με την απόφαση να καταβάλει τη δικαστική δαπάνη του διαδίκου, που νίκησε ... Η δικαστική δαπάνη περιλαμβάνει, ανεξάρτητα από την ιδιότητα του διαδίκου, την αμοιβή του δικηγόρου για τη σύνταξη του κυρίου δικογράφου ή της παρέμβασης και για την παράσταση σε κάθε συζήτηση. Η Ολομέλεια του Δικαστηρίου καθορίζει, με απόφαση που λαμβάνεται σε συμβούλιο, το ύψος της δικαστικής δαπάνης ...». Με βάση την ως άνω εξουσιοδοτική διάταξη εκδόθηκε η 11/22.10.2004 απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας σε Ολομέλεια και Συμβούλιο (Β' 1738/25.11.2004) η οποία καθορίζει το ύψος της δικαστικής δαπάνης των διαδίκων με τη μορφή κατ' αποκοπή ποσού και ειδικότερα σε τετρακόσια εξήντα (460) ευρώ για τη σύνταξη του δικογράφου της αίτησης ακύρωσης και σε τετρακόσια εξήντα (460) ευρώ για την παράσταση του πληρεξούσιου δικηγόρου σε κάθε συζήτηση. Κατόπιν των ανωτέρω, και δεδομένου ότι, αφού, λόγω παραιτήσεως της αρχικώς ορισθείσας ως εισηγήτριας Παρέδρου Σπ. Καρύδα, δεν ολοκληρώθηκε η διάσκεψη κατόπιν της συζητήσεως της υποθέσεως κατά την δικάσιμο στις 30.5.2024, αυτή συζητήθηκε τελικώς τρεις (3) φορές ενώπιον του Δικαστηρίου, κατά τις δικασίμους στις 5-6-2025, 2-10-2025 και 4-12-2025, η δικαστική δαπάνη, που πρέπει να επιβληθεί στο Δημόσιο, το οποίο ηττήθηκε, ανέρχεται στο ποσό των χιλίων οκτακοσίων σαράντα (1.840) ευρώ, ήτοι τετρακόσια εξήντα (460) ευρώ για

τη σύνταξη του δικογράφου της αίτησης ακύρωσης και τετρακόσια εξήντα (460) ευρώ για κάθε παράσταση στο ακροατήριο του πληρεξουσίου δικηγόρου των αιτουσών που νίκησαν (βλ. αποφάσεις της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας 316/2012 σκ. 18, 3220/2010 σκ. 9). Επομένως, το αίτημα των αιτούντων να τους επιδικασθεί δικαστική δαπάνη ποσού 5.894,20 ευρώ, που αναφέρεται αναλυτικά στο από 5.12.2025 υπόμνημά τους, πρέπει να απορριφθεί (βλ. Σ.τ.Ε. 547/2021 σκ. 10).

Δ ι ά τ α ύ τ α

Δέχεται την αίτηση και ακυρώνει την παράλειψη της Διοίκησης να προβεί στις απαραίτητες κατά νόμο ενέργειες ώστε να είναι δυνατή η απρόσκοπτη υλοποίηση της διδασκαλίας μαθήματος εναλλακτικού προς το μάθημα των **θρησκευτικών** στο Γυμνάσιο, κατά το αιτιολογικό.

Αναπέμπει την υπόθεση στη Διοίκηση, κατά το αιτιολογικό, προκειμένου να προβεί, κατεπειγόντως, στις οφειλόμενες νόμιμες ενέργειες.